

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ
ВАЗИРЛИГИ ҲУЗУРИДАГИ ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА
РАҲБАР КАДРЛАРИНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ
МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШ
БОШ ИЛМИЙ-МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ
МАРКАЗИ**

“ТАСДИҚЛАЙМАН”

Тошкент давлат иқтисодиёт университети
ҳузуридаги олий таълим тизими педагог
кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг
малакасини ошириш Тармоқ маркази
директори _____ Г.Ахунова
“ _____ ” _____ 2015 й.

“КОРПОРАТИВ МОЛИЯ” МОДУЛИ БЎЙИЧА

Ў Қ У В – У С Л У Б И Й М А Ж М У А

Тузувчи: доц. Х.Қурбонов

Тошкент – 2015

Мундарижа

ИШЧИ ДАСТУР	3
МАЪРУЗАЛАР МАТНИ.....	8
1-Мавзу. Молиявий менежментнинг мақсади ва вазифалари.....	8
2-Мавзу. Корхоналар пассивларини бошқариш	20
3-Мавзу. Акциядорлик жамиятлари активлари ва улар бўйича молиявий қарор қабул қилиш асослари	25
4- Мавзу. Пул оқимларини бошқариш ва бюджетлаштириш	37
5-Мавзу. Акциядорлик жамиятлари молиявий натижаларининг шаклланиши ва тақсимланиши	42
ТАҚДИМОТ	49
ТЕСТ САВОЛЛАРИ	77

ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Мазкур ишчи дастур Дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-4732-сон Фармонидаги устувор йўналишлар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у замонавий талаблар асосида қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларининг мазмунини такомиллаштириш ҳамда олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касбий компетентлигини мунтазам ошириб боришни мақсад қилади.

Дастур мазмуни олий таълимнинг норматив-ҳуқуқий асослари ва қонунчилик нормалари, илғор таълим технологиялари ва педагогик маҳорат, таълим жараёнларида ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш, амалий хорижий тил, тизимли таҳлил ва қарор қабул қилиш асослари, махсус фанлар негизида илмий ва амалий тадқиқотлар, технологик тараққиёт ва ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий услублари бўйича сўнгги ютуқлар, педагогнинг касбий компетентлиги ва креативлиги, глобал Интернет тармоғи, мультимедиа тизимлари ва масофадан ўқитиш усулларини ўзлаштириш бўйича билим, кўникма ва малакаларини шакллантиришни назарда тутади.

Дастур доирасида берилётган мавзулар таълим соҳаси бўйича педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш мазмуни, сифати ва уларнинг тайёргарлигига қўйиладиган умумий малака талаблари ва ўқув режалари асосида шакллантирилган бўлиб, бу орқали олий таълим муассасалари педагог кадрларининг соҳага оид замонавий таълим ва инновация технологиялари, илғор хорижий тажрибалардан самарали фойдаланиш, ахборот-коммуникация технологияларини ўқув жараёнига кенг татбиқ этиш, чет тилларини интенсив ўзлаштириш даражасини ошириш ҳисобига уларнинг касб маҳоратини, илмий фаолиятини мунтазам юксалтириш, олий таълим муассасаларида ўқув-тарбия жараёнларини ташкил этиш ва бошқаришни тизимли таҳлил қилиш, шунингдек, педагогик вазиятларда оптимал қарорлар қабул қилиш билан боғлиқ компетенцияларга эга бўлишлари таъминланади.

Қайта тайёрлаш ва малака ошириш йўналишининг ўзига хос хусусиятлари ҳамда долзарб масалаларидан келиб чиққан ҳолда дастурда тингловчиларнинг махсус фанлар доирасидаги билим, кўникма, малака ҳамда компетенцияларига қўйиладиган талаблар ўзгартирилиши мумкин.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

- Тингловчиларга корпоратив молия ҳақидаги илмий-назарий концепциялар тўғрисида қиёсий, таҳлилий маълумотлар бериш, замонавий педтехнологиялардан фойдаланиб тингловчиларни малакасини оширишга кўмаклашиш;

- Корпоратив молия, бу соҳада олиб бориладиган ислохотлар тўғрисидаги асосларнинг ишлаб чиқилганлигини ёритиш ва тингловчиларда уларни аниқ илмий назарий таҳлил қилиш, ҳолис баҳолаш ва мустақил ҳаётини позициясини вужудга келтиришга эришиш;

- Жаҳон молиявий иқтисодий инқирози шароитида корпоратив молия, уни бошқариш тизимидаги ислохотлар билан боғлиқ ўзгаришлар ва янгиланишларни илмий-назарий таҳлил этиш ва ўзига хос хусусиятлари, мақсад-вазифаларини тингловчиларга етказиш;

Модулни ўзлаштиришга қўйиладиган талаблар

“Корпоратив молия” модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида тингловчилар:

- замонавий педагогик ва ахборот технологияларини амалиётда қўллаш бўйича кўникмаларга эга бўлиши зарур;

- корпоратив молиянинг ташкилий, ҳуқуқий ва иқтисодий асослари;

– капиталлар таркиби ва уни бошқаришга оид фундаментал билимларга эга бўлиши лозим.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Фан мазмуни ўқув режадаги учинчи ва бешинчи блок ва мутахассислик фанларининг барча соҳалари билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг умумий тайёргарлик даражасини оширишга хизмат қилади.

Модулнинг Олий таълимдаги ўрни

Ҳозирги глобаллашув шароитида корпоратив мулкчилик шаклидаги хўжалик субъектлар молияси тизимидаги ислохотларнинг устувор йўналишлари тўғрисида назарий ва амалий билимларни мужассамлаштирган бўлиб, унда жаҳон мамлакатлари ва Республикамиздаги ислохотларнинг концептуал асослари ёритиб берилган. Замонавий иқтисодчи педагог кадрлар учун ушбу йўналишдаги маълумотларни ўзлаштириш талаб қилинади ва бунда фаннинг роли юқоридир.

Модуллар бўйича соатлар тақсимоти:

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкلامаси, соат					
		Ҳаммаси	Аудитория ўқув юкلامаси				Мустақил таълим
			жами	жумладан			
				Назарий	Амалий машғулот	Кўчма машғулот	
1.	Молиявий менежментнинг мақсади ва вазифалари	4	4	2	2	-	-
2.	Акциядорлик жамиятларида пасивларини бошқариш .	10	10	4	4	2	
3.	Акциядорлик жамиятлари активлари ва улар бўйича молиявий қарор қабул қилиш асослари	6	4	2	2	-	2
4.	Пул оқимларини бошқариш ва бюджетлаштириш	6	4	2	2		2
5.	Акциядорлик жамиятлари молиявий натижаларининг шаклланиши ва тақсимланиши	4	4	2	2		
	Жами:	28	26	12	12	2	4

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу. Молиявий менежментнинг мақсади ва вазифалари (2 соат)

Режа

1. Молиявий менежмент тизимининг мазмун ва моҳияти.
2. Корхоналар молиясини бошқаришнинг назарий асослари ва тамойиллари.
3. Молиявий менежментнинг функционал элементлари.

Молиявий менежмент тизимининг мазмун ва моҳияти. Корхоналар молиясини бошқаришнинг назарий асослари ва тамойиллари. Молиявий хизмат тизими. Молиявий менежментнинг ахборотлар тизими. Молиявий менежментнинг функционал элементлари. Молиявий режалаштириш.

2-мавзу. Акциядорлик жамиятларида пассивларини бошқариш (4 соат)

Режа

1. Капиталнинг мазмуни ва корхоналарда пассивларни бошқаришнинг назарий асослари.
2. Капиталнинг алоҳида элементлари ва уни оптимал таркибини шакллантириш бўйича қарорлар қабул қилиш.
3. Молиявий ричаг(левередж) самараси.

Акциядорлик жамиятлари пассивларининг мазмуни ва таркиби. Капиталнинг мазмуни ва корхоналарда пассивларни бошқаришнинг назарий асослари. Капиталнинг алоҳида элементлари ва уни оптимал таркибини шакллантириш бўйича қарорлар қабул қилиш. Капиталнинг ўртача тортилган қиймати. Молиявий ричаг(левередж) самараси.

3-мавзу. Акциядорлик жамиятлари активлари ва улар бўйича молиявий қарор қабул қилиш асослари (2 соат)

Режа

1. Пул оқимларининг вақтли қиймат концепцияси.
2. Келгуси пул оқимларининг жорий қийматини баҳолаш.
3. Корхоналарнинг активлар структураси, асосий активларлардан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш.
4. Айланма активлар ва уларни бошқариш

Келгуси пул оқимларининг жорий қийматини баҳолаш. Корхоналарнинг активлар структураси, асосий активларлардан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш. Асосий активлар ва уларни бошқариш. Айланма активлар ва уларни бошқариш. Дебторлик қарзларини бошқариш.

4-мавзу. Пул оқимларини бошқариш ва бюджетлаштириш (2 соат)

Режа

1. Пул оқимлар тушунчаси ва унинг мазмуни.
2. Пул оқимларининг таҳлили.
3. Пул оқимларини прогнозлаш ва оптималлаштириш.

Пул қомилари тушунчаси ва унинг туркумланиши. Пул оқимларининг таҳлили. Молиявий, инвестицион ва операцион фаолиятдан пул оқимлари. Пул оқимларини прогнозлаш ва оптималлаштириш. Акциядорлик жамиятларида бюджетлаштириш.

5-мавзу. Акциядорлик жамиятлари молиявий натижаларининг шаклланиши ва тақсимланиши (2 соат)

Режа

1. Корхоналар молиявий натижаларининг шаклланиши.
2. Харажат ва сарфлар тушунчаларининг мазмуни ва моҳияти.
3. Фойда ва унинг манбалари.
4. Дюпон формуласи ва фойдага таъсир этувчи омиллар.

Корхоналар молиявий натижаларининг шаклланиши. Маҳсулот реализациясидан тушум ва унинг тақсимланиши. Харажат ва сарфлар тушунчаларининг мазмуни ва моҳияти. Фойда

ва унинг манбалари. Фойданинг тақсимланиши. Корхоналарни солиққа тортиш. Дюпон формуласи ва фойдага таъсир этувчи омиллар.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-амалий машғулот. Молиявий менежментнинг мақсади ва вазифалари (2 соат)

Режа

1. Молиявий менежмент тизимининг мазмун ва моҳияти.
2. Корхоналар молиясини бошқаришнинг назарий асослари ва тамойиллари.
3. Молиявий менежментнинг функционал элементлари.

2-амалий машғулот. Акциядорлик жамиятларида пасивларини бошқариш (4 соат)

Режа

1. Капиталнинг мазмуни ва корхоналарда пасивларни бошқаришнинг назарий асослари.
2. Капиталнинг алоҳида элементлари ва уни оптимал таркибини шакллантириш бўйича қарорлар қабул қилиш.
3. Молиявий ричаг(левередж) самараси.

3-амалий машғулот. Акциядорлик жамиятлари активлари ва улар бўйича молиявий қарор қабул қилиш асослари (2 соат)

Режа

1. Пул оқимларининг вақтли қиймат концепцияси.
2. Келгуси пул оқимларининг жорий қийматини баҳолаш.
3. Корхоналарнинг активлар структураси, асосий активларлардан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш.
4. Айланма активлар ва уларни бошқариш

4-амалий машғулот. Пул оқимларини бошқариш ва бюджетлаштириш (2 соат)

Режа

1. Пул оқимлар тушунчаси ва унинг мазмуни.
2. Пул оқимларининг таҳлили.
3. Пул оқимларини прогнозлаш ва оптималлаштириш.

5-амалий машғулот. Акциядорлик жамиятлари молиявий натижаларининг шаклланиши ва тақсимланиши (2 соат)

Режа

1. Корхоналар молиявий натижаларнинг шаклланиши.
2. Харажат ва сарфлар тушунчаларининг мазмуни ва моҳияти.
3. Фойда ва унинг манбалари.
4. Дюпон формуласи ва фойдага таъсир этувчи омиллар.

КЎЧМА МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

Мазкур модул бўйича ўқув режада кўчма машғулотлар 6 соат режалаштирилган бўлиб, мутахассисликнинг етакчи вазирлик ва идораларида ташкил этилади. Кўчма машғулотларда етакчи вазирлик, идораларнинг мутахассислари томонидан вазирликда ташкил этилади.

МУСТАҚИЛ ИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ШАКЛИ ВА МАЗМУНИ

Мустақил ишни ташкил этишда тингловчилар томонидан “Корпоратив молияни бошқариш” модулида ўрганилаётган масалалар, дискуссиялар бўйича билдирилаётган фикр-мулоҳазаларни шакллантириш мақсадида улар томонидан қўшимча манбалардан, жумладан интернет сайтлари, инглиз тилида чоп этилган адабиётлар ва мақолалардан фойдаланишни кўзда туғади.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2010.
2. Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги Қонуни. Т., 1997.
3. Ўзбекистон Республикаси "Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури". Т., 1997.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муасасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-4732-сон Фармони.
5. Каримов И.А. 2015 йилда иқтисодиётимизда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазифамиздир. // Халқ сўзи газетаси. 2015 йил 17 январь, №11 (6194).
6. Каримов И.А. 2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оқлаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади// Халқ сўзи газетаси-Тошкент, 2014 йил, 18 январь
7. Каримов И.А. Бош мақсадимиз- кенг кўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш.-Тошкент: Ўзбекистон, 2013. – 36 б.
8. Ислом Каримов 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. Т.: Ўзбекистон, 2012. – 36 б.
9. Каримов И.А. Барча режа ва дастурларимиз ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади // Халқ сўзи газетаси –Тошкент, 2011 йил, 22 январь, №16(5183)
10. Б.Тухлиев. Молиявий менежмент.-Т.: ТДИУ, 2007 йил.
11. Кожухар В.М. Практикум по экономической оценке инвестиций “Издательский дом Дашков и К” -М., 2007. 148 с.
12. Поляк Г.Б. Финансы. - М.: ЮНИТИ, 2006. – 534 с.
13. Ковалева В. Финансы. -М.: Проспект, 2006.- 498 с.
14. Курбанов Х.А. Корпоративные финансы.-Т.: TACIS, 2005.-143 р.
15. Миляков Н.В. Финансы:учебник. 2-е изд. - М.: ИНФРА-М, 2004. – 543 с.
16. Брейли Р., Майерс С. «Принципы корпоративных финансов», М.: «Олимп бизнес», 2004- с. 1294.
17. Бочаров В.В. Финансовое инженерия.- СПб. «Питер», 2004 г.
18. Шапкин А.С. Экономические и финансовые риски: Оценка, управление, портфель инвестиций.- М.: «Дашков и К°», 2004 г.
19. Turalay Kenc, «Corporate finance», Text Lectures, 2004.
20. Бочаров В.В., Леонтев В.Е. Корпоративные финансы. - СПб.: Питер, 2002 г.
21. Brealey R., S. Myers «Principles of corporate finance» 6th editions · Irvin- McGraw-Hill.2000, Chapter 1.

МАЪРУЗАЛАР МАТНИ

1-Мавзу. Молиявий менежментнинг мақсади ва вазифалари

Режа

1. Молиявий менежмент тизимининг мазмун ва моҳияти.
2. Корхоналар молиясини бошқаришнинг назарий асослари ва тамойиллари.
3. Молиявий менежментнинг функционал элементлари.

Калит сўзлар: молия, молиявий бошқарув, молиявий режалаштириш, классик молия назарияси, неоклассик молия назарияси, молиявий назорат, молиявий инструметлар, хўжалик мустақиллиги, ўз-ўзини молиялаштириш, моддий жавобгарлик, молиявий захира имкониятларни таъминлаш.

1. Молиявий менежмент тизимининг мазмун ва моҳияти.

XX асрнинг 2-ярми жаҳон хўжалигида революцион ҳам эволюцион бурилиш даври бўлди. Натижада илмий-техник тараққиётнинг кескин авж олиши ва жаҳон хўжалиги товар ишлаб чиқаришнинг кескин ўсиши барча соҳаларда бўлганидек бошқарувнинг илмий концепцияларида ҳам тараққиётлар бўлишига олиб келди. Натижада замонавий молиявий менежмент концепцияси мустақил шакллана бошладики унинг асосий муаммоси сифатида корхоналар молиявий муносабатлари, пул маблағларини айланишининг ички ва ташқи омилларини таъсирига асосланган ҳолда самарали ташкил этиш масалаларини ўз ичига ола бошлади.

Бозор иқтисодиети хўжалик субъектлари орқали ижтимоий такрор ишлаб чиқариш жараёнида бозордаги талаб ва таклиф, аниқ истъеъмолчилар талаблари, ишлаб чиқарувчи учун максимал фойда олиш имкониятини туғдирувчи маҳсулот ишлаб чиқаришни кўзда тутди.

Бошқарувнинг бозор шарт-шароитлари, Ўзбекистон иқтисодий истиқболлари ва менталитети учун хусусиятли ҳисобланувчи бошқарув тизимини шакллантиришни, мамлақтимизда шакллантирилаётган бозор иқтисодиети аҳоли учун реал иқтисодий эркинлик мавжуд бўлишини назарда тутди. Менежмент корхоналар бошқарувининг самарали тизими сифатида бундай имкониятларга эгаллигини тасдиқлайди.

Ўзбекистон республикаси ташкилотлари, корхоналари ташқи муҳитини ўрганиш (тадибркорлик фаолиятининг ташкилий-ҳуқуқий асослари, товарлар, хизматлар, молиявий бозорлар, баҳоларни шакллантириш тизимлари, бухгалтерия ҳисоби тизимлари) ва уларнинг асосий фаолият соҳаларини ўрганиш таҳлили(маркетинг тадқиқотлари, молиявий менежмент, ишлаб чиқариш, сотиш жараёнлари, бухгалтерия ҳисоби ва персоналларни бошқариш) шуни кўрсатадики, баъзи корхоналар имконият даражасида бундай ташқи муҳит ўзгаришлари натижасидаги ноананавий янги муаммоларни анъанавий усуллар воситасида ўзига хос фаолият соҳаларини мослаштиришга ҳаракат қиладилар.

Шунинг учун замонавий шарт шароитларда айрим корхоналар олдида асосий вазифа сифатида ташқи муҳит ўзгаришларига ўз фаолият соҳаларини тезлик билан мослаштира олиш ва вужудга келган муаммоларни осонлик билан ўз фойдаси ҳисобига ҳал этиш масаласи юзага келади. Худди шунингдек ҳар қандай корхонанинг асосий фаолият соҳаларидан бири молиявий менежмент ҳисобланади. Молиявий менежмент- корхоналарда молиявий ресурслар ва капиталларни бошқариш ҳисобланади.

Молиявий менежментнинг фаолият тури сифатида 2 та йирик соҳани кўриш мумкин:

- корхона раҳбарияти томонидан қарорлар асосида молиявий ресурслар ва капиталларни бошқаришни уз ичига олувчи ички хўжалик фаолияти;

- корхона ва бошқа хўжалик субъектлари ўртасидаги молиявий муносабатларни ўрнатиш жараёнидаги амалга ошириладиган молиявий ресурслар ва капиталларни бошқаришнинг ташқи жараёни.

Бошқарув тизими бошқарилаётган объектларга зарурий таъсирини таъминлайди. Бошқарув фаолияти одатда ташкилотнинг маъсул шахслари ўртасида ва махсус бўғинлари ўртасида тақсимланади. Бошқарув тизими бўғинлари чизиқли, функционал, чизиқли – функционал, функционал- чизиқли ва бошқа турли комбинацияларда бўлиши мумкин.

Молиявий менежмент – корхоналар бошқарувининг умумий мақсадларига эришишга йўналтириш учун амал қиладиган тизимдир Россиялик иқтисодчи Л.Павлованинг такидлашича, «молиявий менежмент бир томондан аниқ қонуниятлар ва аҳамиятга эга бўлган бошқарилувчи тизим, иккинчи томондан эса – корхона умумий бошқарув тизимининг бир қисми бўлган бошқарувчи тизимдир»¹ деб таъкидлайди. Бунда бошқариладиган тизим ҳисобланувчи молиявий менежмент сезиларли равишда давлатнинг солиқлар, баҳо, иш ҳақи ва бошқа дастаклари воситасидаги таъсир этиш соҳаси назарда тутилади. Бошқарилувчи тизим сифатида эса молиявий менежмент бошқарув қарорлари оқимларга таъсир этувчи бошқарув объекти ҳисобланишини назарда тутилади.

Албатта молиявий менежмент давлатнинг эски молия-кредит механизми воситасидаги маъмурий бошқарув механизмини акс эттирмайди, чунки молиявий менежмент иқтисодий эркинликка асосланган иқтисодий тизим шароитида фаолият юритувчи хўжалик субъектлари ўзаро ички манфатларига асосланган ҳолдаги бошқарув тизими эски бошқарув тизими камчиликларини бартараф этиш имкониятига эгадир. Масалан, Иқтисодчи Бирман А.М.нинг фикрича «Кейинги 10 йилликнинг асосий камчилиги, режалаштириш, рағбатлантириш ва бошқариш тизимидаги камчиликлар ҳисобланиб, бошқарувнинг амалдаги ҳолати корхоналар ўзларининг захираларини яширишга, режани бажариш имкониятига эга бўлиш ва тегишли моддий мукофотларни олиш учун ташаббусни ушлаб туришга ҳаракат қилганлар»¹. Муаллифнинг бу фикрида иқтисодиётни самарали бошқаришнинг асосий дастаги сифатида молия муҳим роль ўйнаши таъкидланади. Молиявий

¹ Павлова Л.Н. «Финансовый менеджмент», М: «Банки и биржи», 1995. 65-бет

¹ Бирман А.М. «Опережая время».- М.: Наука, 1990.

бошқарувнинг замонавий тизими ҳисобланган молиявий менежментнинг асосий мақсади иқтисодий субъектлар ўртасида ўзаро ижтимоий адолатлилик тамойиллари асосида иқтисодий манфаатлар тақсимотига эришиш ҳисобланади.

Молиявий менежментнинг муҳим услубий асоси сифатида уни ташкил қилишнинг умумий тамойилларини аниқлаб олиш ҳисобланади. Бу уз навбатида молиявий менежмент ҳаракат фаолиятини аниқлаб олиш учун, уни амал қилишини умумий мезонларини аниқлаб олиш учун зарур ҳисобланади. Шунини ҳисобга олиш керакки молиявий менежмент корхоналар ички доирасида эмас, балки доимий равишда бюджет, бюджетдан қисқа фондлар, банклар ва бошқа кредиторлар, молия кредит муассалари, институционал инвесторларнинг ўзаро муносабатларида ҳам акс этади.

Айрим ҳолларда, молиявий менежмент, режалаштириш, рағбатлантириш, алоҳида элементларнинг ўзаро мувофиқлиги, вариативлиги, мақсадли йўналтирилганлиги кабиларни уз ичига олувчи бошқарувни ташкил қилишнинг умумий тамойиллари билан ҳам бир таъсир доирасида бўлади. Албатта биз таъкидлаганимиздек, молиявий менежмент тизимининг шаклланиши хўжалик субъектларининг иқтисодий мустақил лиги яъни тадбиркорлик фаолиятининг кенг имкониятларини шаклланиши билан белгиланади. Бунда, бюджет билан ўзаро солиқли муносабатлар тизимини шаклланиши, корхоналар асосий ва айланма маблағларни шакллантиришда кредит ва инвестицион усулларнинг шаклланиши, бозор механизмлари асосида корхоналар иқтисодий фаолиятидаги турли хатарлар бўйича масъулият, фойдани тақсимлаш имкониятини корхоналар ихтиёригага ўтиши ва бошқа омиллар ҳисобланади. Шунинг учун ҳам молиявий менежмент концепциясини ўрганишнинг асоси-тадбиркорлик фаолияти ҳисобланади деб таъкидлашимиз мумкин.

Менежмент тизимида ҳар қандай вазифани ҳал қилиш бошқарув қарорларини қабул қилишда камида 4 турдаги таъминотни талаб қилинади: иқтисодий, математик, техник ва турли хилдаги иқтисодий, молиявий маълумотлар таъминоти молиявий бошқариш учун зарурий қарор қабул қилишади. Тўлиқ иқтисодий асосланган ахборотлар асосида амалга оширилиши мақсадга мувофиқ. Бундаги асосий масала олинган маълумотларни ўзига хос хусусиятлари, аҳамияти ва уларни корхоналарда такрор ишлаб чиқаришга таъсир этувчи омиллар таъсир даражаси нуқтаи назардан гуруҳлаш, кўрсаткичлар тизимини шакллантиришда тегишли манба сифатида фойдаланиш корхоналарнинг келгуси такрор ишлаб чиқариш жараёни жадаллаштириш ва ресурслардан имконият даражасида самарали фойдаланиш учун молиявий қарор қабул қилишда муҳим рол ўйнайди.

Бошқариш тизимида бошқарадиган тизимлар ва бошқариладиган тизимлар ўзига хос рол ўйнайди. Бошқариладиган тизимлар ўзига хос объектларга эга бўлиб бундай объектлар сифатида корхоналарнинг активлари ва пасивларини кўриб утилади.

Молиявий бошқарув тизимининг умумий тарзда тизимлаштирадиган бўлсак қуйидаги шаклга эга бўлади:

– умумий молиявий таҳлил ва режалаштириш;

- корхоналарни молиявий ресурслар билан таъминлаш(корхонанинг молиявий манбаларини бошқариш);
- молиявий ресурсларни тақсимлаш(инвестицион сиёсат ва активларни бошқариш).

Молиявий бошқариш фаолиятининг бундай соҳасига ажратилишининг мантиғи корхонанинг мулкӣ ва молиявий ҳолатини ақс эттирувчи ҳисобот шакллари асоси сифатида бухгалтерия баланси ҳисобланади.

Ишбилармон фаоллик асоси- корхонанинг иқтисодий потенциалини ўсиб бориши ҳисобланади. Қандайдир инвестицион лойиҳаларга капитал жамғариш воситасида тадбиркор аниқ давр мобайнида авансланган капитални қайтариб олишни балки кузланган фойдани олишни кўзда тўтиши лозим. Бундай фойдани баҳолаш яъни мазкур лойиҳа фойдалими ёки йўқми?- деган дилеммани ечиш инвестициялардан келгуси тушумларни башорат қилишга асосланади.

Бундай пул оқимларини бошқариш учун зарурий бўлган қарорлар қабул қилиш молиявий хўжалик фаолиятининг натижаларини динамик кўрсаткичлари ҳисобланвчи бухгалтерия ҳисоби ахборотлар тизимига таянади.

Молиявий хўжалик фаолиятининг ахборотлар таъминоти ўзига хос мураккаб структурани ташкил қилади ва турли омиллар: бошқариш даражаси, ахборотларни мақсадли йўналиши, улардан фойдаланувчиларнинг таркиби билан аниқланади. Корхоналар даражасида бошқарув қарорлари қабул қилишнинг асосий ахборотлар манбаи бухгалтерия ҳисоботлари ҳисобланади. Бозор иқтисодиёти шароитида бухгалтерия ҳисоби функцияси нафақат хўжалик фаолияти фактларини қайд этиш тизими ҳисобланади балки ҳисобланган натижаларни ишончлилиқ табиатини кўзда тутувчи молиявий ҳисоб-китоблар технологиялари ҳисобланади.

Молиявий ҳисоб-китоб технологиялари капиталистик ишлаб чиқариш муносабатларини пайдо бўлиши билан шаклланган бўлиб мустақил фан сифатида тегишли молиявий ҳисоб-китоб технологиялари тўғрисидаги билимлар XIX асрларда пайдо бўлди. Бу даврларда молиявий ҳисоблаш технологияларини «тижорат ҳисоб-китоблари», «тижорат арифметикаси» тушунчалари билан таниқли бўлган. XX асрда тезлик билан содир бўлган иқтисодий ўсиш ва иқтисодий тараққиёт ишлаб чиқариш жараёнидаги ахборотларни шу қадар кўпайтирдик бундай ахборотларни бошқарув

қарорлари қабул қилиш учун йиғиш ва уларни қайта ишлаш масаласи муаммога айланиб қолди.

Корхоналарни самарали ишлаб чиқариш жараёнини бошқариш ва кам харажат қилган ҳолда юқори фойда олиш масалалари айнан шу даврдаги рақобат муҳитининг шакллантирган зарурати бўлиб қолди. Айниқса XX асрнинг 2 ярмидаги илмий техник тараққиётнинг содир бўлиши, инсоният олдига янги муаммоларни кундаланг қилиб қуйдики бундай муаммолар каторига ресурслар тақчиллигининг пайдо бўлиши дунё иқтисодиётидаги кескин интеграция, континентлар ўртасидаги мураккаб боғлиқликлар, ишлаб чиқарувчи корхоналар ўртасидаги кескин рақобат ва бошқа глобал муаммолар киритилиб турли хил ишлаб чиқариш муносабатларини экстенсив ривожлантиришни эмас балки интенсивлаштиришни зарур қилиб қуйди. Бундай шароитда самарали бошқариш тўғрисидаги янги назариялар пайдо бўлди. Бошқариш деган сўз бу албатта қарор қабул қилиш деган тушунчани англатади. *Бошқариш – аниқ натижаларга эришиш учун объектга мақсадли йўналтирилган ҳолда таъсир қилишнинг шакллари ва усуллари йиғиндисидир.* Бошқариш инсон фаолиятининг барча соҳаларига хосдир. Шунингдек, бошқариш соҳаларининг муҳим соҳаларидан бири молиявий фаолиятни бошқариш ҳисобланади.

Корхоналар молиясини бошқариш корхонанинг молиявий фаолиятини бошқариш сифатида реализациядан тушган тушум ва унинг тақсимот объектлари молиявий бошқаришнинг асосий объекти ҳисобланади.

Молиявий бошқарувни маълум бир услуб ва тамойилларга ҳамда рағбатлантириш ва санкцияларга таяниб махсус аппарат амалга оширади. Маълумки, у ёки бу йўналишдаги вазифаларни бажаришда турли хил йўналишдаги ечимлар мавжуд бўлади, аммо уларни самарали ечишнинг ўзига хос бўлган муаммоларни бор имкониятлардан тез ва самарали фойдаланиш ёхуд, янги давр талабига мос бўлган услубларни жорий этиб кузланган мақсадга эришишдир.

Ҳар қандай бошқарув тизимига хос бўлгани каби, молияни бошқаришда ҳам объектлар ва субъектлар мавжуд бўлади.

Молияни бошқаришнинг объекти бўлиб турли молиявий муносабатлар ҳисобланади. Масалан: давлат бюджети, пенсия фонди, корхоналар ихтиёридаги марказлашмаган фондлар ва суғурта муносабатлари. Молиявий муносабатларнинг туркумланишидан келиб чиқиб, ушбу объектларга қуйидаги молияни бошқарув субъектлари мос келади: молия органлари ва солиқ инспекциялари, молия хизматлар (бўлим) ва суғурта органлари.

2. Корхоналар молиясини бошқаришнинг назарий асослари ва тамойиллари.

Жамиятда иқтисодиётни ривожлантириш пул маблағларини талаб қилади. Пул ресурсларини ҳосил этиш, уларни жамлаш, тақсимлаш ва фойдаланиш юзасидан пайдо бўладиган иқтисодий муносабатларга молия дейилади.

Турли мулкчилик шаклларидаги тадбиркорлик тадбиркорларнинг, тадбиркор шахсларнинг молияси молиявий тизимнинг бир бўлими бўлиб ялпи

ички маҳсулотни ташкил бўлиши, тақсимлаш ва қайта тақсимлаш жараёнларини ўз ичига олади.

Тижорат асосида ишловчи корхоналар ва ташкилотлар ўз молиявий муносабатларни хўжалик фаолиятининг асосларига боғлиқ ҳолда маълум даражада куйидаги таъмойилларга амал қилган ҳолда ташкил қилади:

- хўжалик мустақиллиги;
- ўз-ўзини молиялаштириш;
- моддий жавобгарлик;
- молиявий заҳира имкониятларни таъминлаш;
- эркин рақобатни изга тушиши;
- корхонани иқтисодий ва юридик мустақил лиги;
- соғлом молия – бозор тизимининг мавжудлиги;
- бозор иқтисодиётининг асосий тамойилларини давлат томонидан

химояланиши.

Шу тамойиллардан айримларини батафсил кўриб чиқамиз.

Хўжалик мустақил лиги тамойили - бу молияни бошқаришда мустақил бўлгандагина амалга ошадиган тамойилдир. Бунда корхоналарнинг турли мулкчиликда, хусусий мулк, жамоа (ширкат) мулки, давлат мулки, хорижий фуқаролар, ташкилотлар давлатлар, шу жумладан хорижий ҳуқуқий ва жисмоний шахслар мулклари шакллари мансуб бўлганлигидан катъий назар улар ўзлари мустақил равишда ўзларини харажатларини молиялаштириш манбаларини, пул маблағлари йўналишларини фойда олиш мақсадида аниқлайдилар. Ўзбекистон Республикасида бозор муносабатларининг ривожланиш хўжалик субъектларини мустақиллик доирасини жиддий равишда кенгайтирди, пул маблағларининг инвестиция соҳасида уларга кенг имкониятлар яратилди. Комерция асосида ишловчи корхоналар ва ташкилотлар кушимча фойда олиш мақсадида ўзларининг молиявий ресурсларининг қисқа ва узоқ муддатга қимматли қоғозларни комерция ташкилотларидан, давлатдан сотиб олишга йўналтира бошлади, бошқа хўжалик субъектларини устав капиталини ташкил қилиш иштирокчиларига айланади, уз маблағларини комерция банкларининг депозит счётларида саклай бошлади. Лекин турли мулкчилик шаклларидаги корхоналарнинг молия ресурсларини уларнинг ўзига карашли пул маблағларидан фойдаланишни шакллантиришда тўла молиявий мустақил ликка эришилди деб бўлмайди. Давлат корхоналари фаолиятининг айрим томонларини чегаралаб, яъни регламентлаб туради. Турли мулкчилик шаклла ридаги тадбиркор корхоналар, мулкдор-тадбиркор шахслар ҳаракатдаги қонунларга мувофиқ белгиланган ставкаларда зарур бўлган солиқларни тўлайди, бюджетдан қисқа жамғармаларни ташкил бўлишда катнашади. Асосий фондларга амортизация ҳисоби ҳам давлат томонидан белгиланган меъёр ва қонун асосида олиб борилади.

Ўз-ўзини молиялаштириш тамойили. Бу принципни амалга ошириш хўжалик субъектларини тадбиркорлик фаолиятини ва рақобатбардош бўлишликларини асосий шартидир.

Ўз-ўзини молиялаш – бу маҳсулот (иш, хизматлар) ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларини тўла коплаш, ишлаб чиқаришга кенгайтиришга йўналтирилган молиявий ресурсларни ўз маблағлари ҳисобидан ва зарур бўлиб колганда бу мақсадлар учун давлат банклари ва тижорат кредитларидан фойдаланиш муҳим демакдир.

Ҳозирги вақтда корхоналарни ҳаммаси ҳам бу принцини тўла амалга ошира олмаётир. Халқ хўжалигининг маълум тармоқдаги айрим корхоналарда объектив сабабларга кўра маҳсулот (иш хизматлар) ишлаб чиқаришда етарли даражада рентабелли бўлмаслиги мумкин. Бундай корхоналарга муҳофаа саноат ва бошқа шу каби соҳалар, корхоналар кириши мумкин. Бундай корхоналар бюджетдан ҳар хил шартлар билан молиялаштириши мумкин.

Моддий манфаатдорлик тамойили. Бу тадбиркорликнинг асосий мақсади фойда олишни амалга оширишдан келиб чиқадиган объектив зарурат ҳисобланади.

Хўжалик фаолиятининг натижасидан манфаатдор бўлиш жамоа аъзоларига, корхона ва ташкилотларга, айрим ишчи хизматларига фуқаро тадбиркорларга ва давлатга ҳам бирдай тегишлидир. Бу тамойиллар амалга оширишида жамоа кишиларни кониктира оладиган меҳнат ҳақи тўланиши мумкин, давлат солиқ сиёсати оптималлашади, истеъмолга ва жамғармага йўналтириладиган соф фойданинг иқтисодий асосланган пропорция қарор топади.

Моддий жавобгарлик тамойили. Бу корхоналарда молиявий хўжалик фаолиятини натижалари бўйича маълум жавобгарлик тизими мавжудлигидир. Бу тамойилни молиявий услублари алоҳида олинган хўжалик субъектлари, унинг раҳбарлари алоҳида ишчи хизматчилари учун турличадир. Умуман олганда хўжалик субъектига, тадбиркорга нисбатан бу тамоил шартнома мажбуриятлари бузилганда (маҳсулот етказиб бериш муддати, сифати) қисқа муддатли ва узоқ муддатли ссудаларни уз вақтида қайтарилмаганда, солиқ қонунчилиги бузилганда, шу хўжаликда фаолият самарасиз бўлиб бу хўжаликка банкротлик процедуралари ишлатилганда ва шунга ухшаш ҳолларда хўжаликдан, тадбиркорлардан жарималар ундирилади ва бошқа чоралар курилади.

Шу тамоилларга асосланиб корхона ўзининг қуйидаги молиявий механизмини ишлаб чиқади:

- мустақил иқтисодий ва ҳуқуқий соҳаларда хўжалик фаолиятни юритади;
- даромадлар ҳисобига харажатларни коплаб ва қоидага мувофиқ корхонани рентабелли ишлашни таъминлайди;
- тасаруффига олинган мулк бўйича моддий жавобгарликни гаровини таъминлайди;
- ишчиларнинг меҳнатини рағбатлантиришни таъминлайди.

Бозор иқтисодиёти шароитида корхоналар молиявий фаолиятининг мазмунигина эмас, балки уларнинг вазифалари ҳам туб ўзгаришларга дуч келди. Шу муносабат билан ишнинг мазкур қисмида биз бозор муносабатлари

шаклланиши шароитида корхоналар и молиявий фаолиятини ташкил этишнинг асосий вазифаларини комплекс ҳолда кўриб чиқишга ҳаракат қилдик.

Бизнинг фикримизча, корхоналар молиявий фаолияти тушунчасини тор ва кенг маънода ифодалаш мумкин. Тор маънода корхоналар молиявий фаолияти алоҳида олинган кичик корхона, хусусий фирма ёки тадбиркорликнинг бошқа шакллари молиявий фаолиятдан иборат. Бу маънода «корхоналар молиявий фаолияти» тушунчаси «корхоналар молиявий фаолияти», «хусусий фирмалар молиявий фаолияти» ва х.к. тушунчалар билан бир хил мазмунни ифодалайди.

Кенг маънода «корхоналар молиявий фаолияти» тушунчаси ижтимоий такрор ишлаб чиқаришнинг турли соҳаларида фаолият кўрсатаётган, бир-бири билан узвий боғлиқ бўлган корхоналар корхоналар ининг молиявий фаолиятини ифодалайди. Мазкур тушунчанинг кенг маъноси уни тор маънода тушунишни тўла тарзда уз ичига олади.

Шу асосда корхоналар молиясини корхоналар ва халқ хўжалиги тармоқлари молиясининг муҳим таркибий қисми сифатида талкин этиш мумкин. Ўз моҳиятига кўра улар давлат томонидан тартибга солиб туриладиган пул муносабатлари бўлиб, мазкур муносабатлар корхоналар корхоналар ининг худудий ва умумдавлат эҳтиёжлари, фондлари ва молиявий ресурсларининг ташкил этилиши, тақсимланиши ва ишлатилиши жараёнида вужудга келади.

Юқорида таъкидланганидек, молиявий фаолият тушунчасининг асосини ташкил этувчи молиявий муносабатлар таркибининг ёритилиши, корхоналар молиявий фаолияти гоёсини ривожлантиради ва мазкур масала юзасидан Тўлиқ тасаввур яратишга имкон беради. Бошқа сўз билан айтганда, бу ерда муҳим масала корхоналар молиявий муносабатлари таркибини аниқлашдир. Бозор муносабатларининг ривожланиши, турли мулк ва хўжалик юритиш шаклларига асосланган тадбиркорликнинг кенг тараққиёти шароитида мазкур муаммо янада муҳим аҳамият касб этади.

Шу нарса аниқ тушунарлики, корхоналар молиявий фаолияти асосини ташкил этувчи иқтисодий муносабатларнинг мазмуни ҳақида тушунчага эга бўлмай туриб корхоналар молиявий менежмент асосларини такомиллаштириш ҳақида фикр юритиб бўлмайди. Шу муносабат билан таъкидлаш лозимки, охириги вақтда матбуотда, хатто махсус иқтисодий адабигтларда ҳам корхоналар тараққиғтининг молиявий масаларини умумий тарзда талкин қилиш учрамоқда.

Бизнинг фикримизча, корхоналар молиявий муносабатлари таркибига такрор ишлаб чиқариш катнашчилари ўртасида вужудга келадиган қуйидаги пул муносабатлари киради:

1. Корхоналар тизимидаги турли мулк шаклларига асосланган ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва бошқариш шакллари ўртасида турли пул фондлари ва даромадларнинг ташкил топиши, тақсимланиши ва ишлатилиши юзасидан муносабатлар: корхоналар ишлаб чиқариш фондларининг доиравий айланишини таъминлаш ва такрор ишлаб чиқаришдаги муносабатлар; корхона ва унинг ходимлари ўртасидаги меҳнатга ҳақ тўлаш фонди шаклланиши, мукофот ва рағбатлантириш фондларини ташкил этиш, ишлатиш жараёнидаги муносабатлар ҳамда кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш харажатларини молиялаштириш учун қимматли қоғозлар чиқариш билан боғлиқ операциялар.

2. Корхоналар ва уларнинг турли уюшмалари ўртасидаги муносабатлар: марказлашган пул фондларининг ташкил этилиши ва ишлатилиши жараёнидаги пул муносабатлари; капитал куйилмалар, капитал таъмирлашни молиялаштириш фойданинг қайта тақсимланиши ва бошқа молиявий ресурсларнинг шаклланиши ва ишлатилиши билан боғлиқ муносабатлар.

3. Корхоналар ва давлат ўртасидаги муносабатлар:

- давлат ва тегишли идоралар томонидан молиявий масалаларни тартибга солиш жараёнидаги;

- давлат бюджетига тўловлар ва солиқларни, суғурта бадалларини тўлашдаги;

- капитал куйилмаларни молиялаштириш, инновацион фаолиятни рағбатлантириш, фаолиятнинг дастлабки босқичида давлат дастури бўйича кичик бизнесга берилаётган кредитларни олиш жараёнидаги;

- корхонага давлат аҳамиятидаги алохида лойиҳа бўйича қонунда кўрсатилган мақсадларга дотация (ёки субсидия) беришдаги ва х.к.

4. Корхоналар ва тижорат банклари ўртасидаги муносабатлар.

5. Корхоналар билан корхоналар ўртасида, корхоналар билан аҳоли ўртасида олди-сотди жараёнида ҳамда қимматли қоғозлар ҳаракати билан боғлиқ муносабатлар. Бу муносабатлар каторига шу билан бирга корхоналар ўртасида вужудга келадиган жарималар, устама тўловлар ҳам киради.

6. Корхона ва касаба уюшмалари ўртасидаги муносабатлар: ижтимоий суғуртага ажратмалар қилиш жараёнидаги; корхона томонидан йўлланмалар сотиб олиш жараёнидаги муносабатлар.

Шуни алохида таъкидлаш лозимки, бозор муносабатлари ривожланиб бориши билан, корхоналар молия муносабатларининг таркиби ҳам янада ўзгариб боради. Шунинг учун корхоналар тараққиёти жараёнида унинг молиявий фаолияти таркибий қисмидаги ўзгаришларни табиий бир ҳол сифатида қараш лозим.

Шундай қилиб, корхоналар тараққиёти амалдаги молия муносабатлари тизимининг қай даражада ривожланганлигига бевосита боғлиқ жараён дидир. Бу ердаги асосий муаммо корхоналар тараққиёти даражаси ва унинг бозор иқтисодиёти шароитида амал қилиши талабларига мос ҳолда молиявий менежмент асосларини тўғри ташкил эта олиш ҳамда унинг таъсирчанлигини таъминлашдадир.

3. Молиявий менежментнинг функционал элементлари.

Тадбиркорлик- мулкдан фойдаланиш, товарлар сотиш, ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатиш натижасида тизимли фойда олишга йўналтирилган мустақил, хатар билан боғлиқ фаолиятдир. Молиявий менежмент билан хўжалик юритишга самарали таъсир этувчи молиявий жараёнлар ўзаро боғлиқ.

Молиявий менежмент корхоналар молиявий фаолиятида молиявий ресурслардан фойдаланиш ва улардан фойдаланишнинг самарали йўналишларини танлаб олишни ўз ичига олиб, бу жараён таҳлил, режалаштириш, бошқарув, молиявий қарор қабул қилиш жараёни билан боғлиқдир. Буни қуйидаги чизма орқали кўриб ўтишимиз мумкин.

Юқоридаги молиявий менежментнинг комплекс вазифалари иқтисодий фаолиятнинг молиявий натижаларини моҳияти нуқтаи назардан баҳолаш элементларини уз ичига олади. Чунончи маҳсулот реализацияси натижасида олинган тушум таркибида фойданинг салмоғи, корхонанинг мавжуд активлари таркибида ишчан активларнинг салмоғи яъни айланма ва асосий капиталларнинг салмоғи ва бошқа тизимли баҳолаш асосида молиявий бошқарув механизмини ташкил қилиш молиявий менежментнинг комплекс вазифалари каторига киради.

1- чизма.

Молиявий менежментнинг таркиби ¹

Бошқарувнинг молиявий механизмини амал қилиши молиявий кўрсаткичлар ва жараёнлар ҳақидаги аналитик, режали ахборотларни шакллантириш, ўрганиш ва тартибга солиш билан узвий равишда боғлиқ бўлади. Аксарият ҳолларда молиявий режалаштириш ва молиявий таҳлил корхонада амалга оширилаётган молиявий ишларнинг мустақил соҳалари ҳам ҳисобланади. Жорий ва оператив молиявий ишлар эса ўз навбатида режалаштириш ва таҳлилга асосланади.

Шуни аҳолида таъкидлаймизки таҳлил блоки узлуксиз равишда ахборотларни йиғиш, ҳисобини юритиш ва умумлаштиришни уз ичига олади. Режалаштириш блокида эса ҳар қандай бизнес режанинг охириги хулосаси тайёрланади.

Молиявий бошқарув қуйидаги функционал элементлардан ташкил топади:

- режалаштириш- ҳар қандай субъект режалаштириш жараёнида ўзининг молиявий ҳолатини баҳолайди ва молиявий ресурсларни кўпайтириш имкониятларини аниқлайди. Режалаштириш жараёнидаги бошқарув қарорлари молиявий ахборотлар таҳлили асосида қабул қилинади.

- оператив бошқариш- молиявий ресурсларни қайта тақсимлаш ёрдамида харажатларни минимумида максимал саматлантирувчи кўпни кўзловчи ҳамда

¹ «Бозор, пул ва кредит» журнали № 4. 2000й.

оператив таҳлил асосида ишлаб чиқиладиган тадбирлар комплексини ўзида акс эттиради.

-назорат- бошқариш элементи сифатида режалаштириш ва оператив бошқариш жараёнида амалга оширилади. Унинг ёрдамида режалаштирилган молиявий ресурслардан фойдаланиш прогноз кўрсаткичларини ҳақиқий натижалар билан солиштиришлади.

Молияни бошқаришнинг функционал элементлари ичида асосий ўринни режалаштириш ташкил қилади.

Молиявий режалаштиришнинг объекти бўлиб хўжалик субъектлари ва давлатнинг молиявий фаолияти ҳисобланади. Ҳар бир хўжалик субъекти молиявий режасини тузади, яъни бу алоҳида муассасанинг смета харажатларидан тортиб то давлатнинг йиғма молиявий балансигача қамраб оладиган муҳим жараёндир.

Режалаштириш, бир қатор ўзининг хусусиятли жиҳатларига эга бўлиб, улар қуйидагилар ҳисобланади:

- маълум тартибга солинган жараёнлиги;
- ахборотларни қайта ишлаш билан боғлиқлиги;
- аниқ белгиланган мақсадга йўналтирилганлиги;
- вақтинчалик тавсифга эгалиги.

Режалаштириш деганда- миқдорий ва сифат тавсифидаги маълум бир мақсадларни ўрнатиш ва унга эришишнинг самарали йўлини аниқлаш жараёнидир. Молиявий режа молиявий режалаштиришнинг натижасидир.

Молиявий режалаштириш- молиявий ресурслар ва пул маблағлари фондларини шакллантириш ва улардан фойдаланишни режалаштиришдир.

Молиявий режа- давлат, хўжалик субъектлари даромад ва харажатларини боғловчи, олдиндан қўйилган молиявий мақсадларга эришиш усулларини тавсифловчи ҳужжатдир. Молиявий режалаштириш жараёнида корхонанинг молиявий мақсадлари аниқланади, корхонанинг жорий молиявий ҳолатига ўрнатилган мақсадларнинг мувофиқ келиш даражаси ўрганилади, ўрнатилган мақсадларга эришишга йўналтирилган фаолият кетма кетлиги шакллантирилади.

Молиявий режалаштириш бир нечта услубларга таянган ҳолда амалга оширилади. Шулардан асосийлари бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

- экстраполяция усули;
- норматив усули;
- математик моделлаштириш усули.

Молиявий менежментнинг вазифалари, тамойилларини аниқлаб берувчи молиявий бошқарувнинг ўзига хос 3 жиҳатларини мавжуд:

1. Молиявий менежмент учун молиявий-ҳуқуқий шарт шароитлар яратиб берувчи ташкилий жиҳатлар;

2. Бошқарув қарорларининг мезонлари сифатида охириги фойда ва рентабеллик молиявий кўрсаткичларини танлаб олиш;

3. Даромадлари ва харажатлар баланси орқали ҳар қандай иқтисодий фаолият самарадорлигини доимий назорати.

Юқоридаги молиявий менежментнинг 3 асосий жиҳатларига асосланган ҳолда шуни таъкидлаш лозимки молиявий менежментнинг самарали фаолияти аввало бошқарув қарорлари учун зарурий ахборотлар билан таъминланишига асосланади.

Иқтисодий субъектлар пул маблағларини шакллантириш, мавжуд молиявий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва ялпи даромадни тақсимлаш ва қайта тақсимлаш жараёнини комплекс бошқарув тизимини уз ичига олувчи молиявий менежмент тизими ҳозирги кунда муҳим иқтисодий аҳамиятга эгадир.

Баҳс мунозаралар учун саволлар

1. Молиявий менежментнинг шаклланишига таъсир этувчи омиллар.
2. Акциядорлик жамиятларида молиявий бошқарув тизимининг ўрни ва аҳамияти нималардан иборат?
3. Молиявий бошқарувнинг ўзига хос жиҳатлари нималардан иборат?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Каримов И.А. 2015 йилда иқтисодиётимизда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазифамиздир. // Халқ сўзи газетаси. 2015 йил 17 январь, №11 (6194).
2. Кожухар В.М. Практикум по экономической оценке инвестиций “Издательский дом Дашков и К” -М., 2007. 148 с.
3. Поляк Г.Б. Финансы. - М.: ЮНИТИ, 2006. – 534 с.
4. Ковалева В. Финансы. -М.: Проспект, 2006.- 498 с.
5. Курбанов Х.А. Корпоративные финансы.-Т.: TACIS, 2005.-143 р.
6. Миляков Н.В. Финансы: учебник.2-е изд.- М.: ИНФРА-М, 2004. – 543 с.
7. Брейли Р., Майерс С. «Принципы корпоративных финансов», М.: «Олимп бизнес», 2004- с. 1294.
8. Бочаров В.В. Финансовое инженерия.- СПб. «Питер», 2004 г.

2-Мавзу. Корхоналар пасивларини бошқариш Режа

1. Капиталнинг мазмуни ва корхоналарда пасивларни бошқаришнинг назарий асослари.

2. Капиталнинг алоҳида элементлари ва уни оптимал таркибини шакллантириш бўйича қарорлар қабул қилиш.

3. Молиявий ричаг(левередж) самараси.

Калит сўзлар: капитал, хусусий капитал, қарз капитали, заҳира фонди, молиявий салоҳият модели, дивиденд, соф активлар, акциялар, имтиёзли акциялар, тақсимланмаган фойда, облигациялар, кредиторлик қарзлар.

1. Капиталнинг иқтисодий моҳияти ва гуруҳланиши.

Капитал- молиявий менежментда доимий фойдаланиб келинаётган иқтисодий категориялардандир.

Капитал- корхонанинг активларига инвестиция қилинган пул, моддий ва номоддий қийматликларнинг умумий қийматини ўзида ифодалайди.

Капиталнинг таърифи бўйича иқтисодчи олимларнинг қарашлари:

Шодмонов Ш.
Тадбиркор ихтиёридаги барча моддий воситалар, товарлар ва пул маблағлари бигаликда тадбиркорлик капитали деб аталади.

Бочаров В.В.
Капитал- ўзини кўпайтириш учун фойдаланиладиган моддий ва молиявий бойликлардир

КОРХОНА КАПИТАЛЛАРИНИ ТИЗИМЛАШТИРИШ

Корхонага тегишлилиги бўйича	- ўз капитали; - жалб қилинган капитал
Фойдаланиш мақсадлари бўйича	-ишлаб чиқариш капитали -суда капитали -савдо капитали
<i>Инвестициялаш шакллари бўйича:</i>	-молиявий шаклдаги капитал; -моддий шаклдаги капитал; -номоддий шаклдаги капитал;
<i>Инвестициялаш объектлари бўйича:</i>	-асосий капитал; -айланма капитал.
<i>Доиравий айланиш жараёнида катнашиш шакллари бўйича:</i>	-пул шаклдаги капитал; -ишлаб чиқариш шаклдаги капитал; -товар шаклдаги капитал.
<i>Хўжалик шаклларининг ташкилий ҳуқуқий шакллари бўйича:</i>	-акционерлик капитали; -индивидуал капитал; -пайчилик.
<i>Мулкчилик шакллари бўйича</i>	-хусусий капитал; -давлат капитали
<i>Жалб этиш манбалари бўйича</i>	-Миллий капитал; -Хорижий капитал.

Агар биз корхоналар молияси нуқтаи назардан кўриб ўтадиган бўлсак, корхона ва бошқа иқтисодий субъектлар ўртасида капиталларни шакллантириш ва фойдаланиш жараёнидаги пул муносабатларини ифодалашни кўришимиз мумкин.

2. Капиталнинг алоҳида элементлари ва уни оптимал таркибини шакллантириш бўйича қарорлар қабул қилиш.

Акциядорлик жамиятлари капиталларини шакллантириш принциплари қуйидагилардан иборатдир:

- корхона хўжалик фаолияти ривожланишининг истиқболли йўналишини ҳисобга олиш;

- капиталлар таркиби, ҳажмини корхоналарда шакллантирилган активлар билан мувофиқлигини таъминлаш;

- турли манбалар ҳисобига капиталларни шакллантириш бўйича харажатларни минималлаштириш;

- хўжалик фаолияти натижасида капиталдан фойдаланиш самарадорлигини таъминлаш.

АЖнинг устав фонди акциядорлар сотиб олган жамият акцияларининг номинал қийматидан ташкил топади. Жамият чиқарадиган барча акцияларнинг номинал қиймати бир хил бўлиши лозим.

Жамият уставида назарда тутилган, аммо устав фондининг ўн беш фоизидан кам бўлмаган миқдорда жамият заҳира фонди тузилади. Жамиятнинг заҳира фонди жамиятнинг устав фондида белгиланган миқдорга етгунига қадар ҳар йили соф фойдадан мажбурий ажратмалар ўтказиш орқали ташкил этилади. Ҳар йилги ажратмаларнинг миқдори жамият уставида назарда тутилади, аммо бу миқдор жамият уставида белгиланган миқдорга етгунига қадар соф фойданинг беш фоизидан кам бўлмаслиги керак.

Жамиятнинг заҳира фонди: (а) кўрилган зарарни қоплаш, (б) жамият облигацияларини муомаладан чиқариш, (в) имтиёзли акциялар бўйича дивидендлар тўлаш ва Қонунга мувофиқ (г) акцияларни сотиб олишни талаб қилиш ҳуқуқига эга бўлган акциядорларнинг талабига биноан акцияларни сотиб олиш учун мўлжалланади.

Заҳира фондидан бошқа мақсадларда фойдаланиш мумкин эмас.

Жамият соф активларининг қиймати бухгалтерия ҳисоб-китоб маълумотлари бўйича белгиланган тартибда баҳоланади.

Агар иккинчи молия йили ва ундан кейинги ҳар бир молия йили тугаганидан кейин жамият акциядорлари тасдиғига тақдим этилган йиллик бухгалтерия балансига ёки аудиторлик текшируви натижаларига кўра жамият соф активларининг қиймати унинг устав фондидан оз бўлиб чиқса, жамият ўз устав фондини соф активлари қийматидан ошиб кетмайдиган миқдоргача камайтиришини эълон қилиши шарт.

Агар иккинчи молия йили ва ундан кейинги ҳар бир молия йили тугаганидан кейин жамият акциядорлари тасдиғига тақдим этилган йиллик бухгалтерия балансига ёки аудиторлик текшируви натижаларига мувофиқ жамият соф активларининг қиймати белгиланган устав фондининг энг кам

миқдоридан оз бўлиб чиқса, жамият ўзини тугатиш ҳақида қарор қабул қилиши шарт.

Жамиятнинг устав фондини камайтириш ёки жамиятни тугатиш тўғрисида қарор қабул қилинмаса, унинг акциядорлари, кредиторлари, шунингдек давлат томонидан ваколат берилган органлар жамиятни суд тартибида тугатишни талаб қилишга ҳақли.

АЖнинг келгусидаги ривожланишининг молиявий салоҳияти модели

$$T_{фў} > T_{хк} > T_a > 100$$

Бу ерда,

$T_{фў}$ – фойданинг ўсиш суръати

$T_{хк}$ – хусусий капиталнинг ўсиш суръати

T_a – активларнинг ўсиш суръати

Хусусий капиталнинг қийматини элементи бўйича баҳолаш корпорацияларнинг молиявий барқарорлигини мустаҳкамлашни мувофиқлаштиради. Хусусий капитални қийматини баҳолаш қатор хусусиятларга эгадир:

- акционерларга тўловлар суммаси дивиденд шаклидаги даромалар сифатида солиққа тортиладиган базага киритилади;
- хусусий капитални жалб қилиш инвесторлар учун юқори даражадаги молиявий хатарлар билан боғлиқ;
- бухгалтерия балансида ҳисобга олинмайдиган хусусий капитал ҳажмини даврий тўғрилаш заруратининг вужудга келади.

Юқоридаги хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда, эмитент корпорациянинг хусусий капиталини алоҳида элементи бўйича баҳолаймиз.

Биринчидан, ҳисобот даврида фойдаланилаётган хусусий капитал қийматини ҳисоб-китоби:

$$ХК_{фo} = (СФo * 100 / ХК)$$

$ХК_{фo}$ – фойдаланилаётган хусусий капитал қиймати;

$СФo$ – фойдаланиш натижасида акционерларга тўланган соф фойданинг миқдори:

$ХК$ – ҳисобот давридаги хусусий капиталнинг ўртача қиймати.

Хусусий капиталнинг мазкур элементини қийматини бошқариш жараёни аввало жорий фаолият бўйича амалга оширилади. Бевосита, келгуси даврда фойдаланиладиган капиталнинг қиймати қуйидаги формула бўйича ҳисобланади:

$$ХК_{инп} = ХК_{фo} * I$$

$ХК_{фo}$ – фойдаланилаётган хусусий капитал қиймати;

I – корпорация бўйича соф фойда тўловларининг башорат индекси;

Оддий акцияларни эмиссия қилиш ёрдамида жалб қилинадиган қўшимча капиталнинг қиймати қуйидагича ҳисобланади:

$$ХК_{oa} = (K_{oa} * D_{oa} * I * 100) / (\sum ХК_{oa} * (1 - Z_a))$$

$ХК_{oa}$ – оддий акциялар чиқариш ҳисобига жалб қилинадиган хусусий капиталнинг қиймати;

K_{oa} – қўшимча эмиссия қилинадиган акциялар миқдори;

D_{oa} – ҳисобот даври мобайнида 1 оддий акцияга тўғри келадиган

дивиденд суммаси

3. Молиявий ричаг (левередж) самараси.

Молиявий ричаг самараси – қарз маблағларидан фойдаланишнинг натижавийлигини тавсифлайди.

$$ROA = \Pi_u : A,$$

Бу ерда

ROA – иқтисодий рентабеллик

Π_u - иқтисодий фойда

A - активлар

$$E_{mp} = (1-T) (ROA - i) K_c$$

Бу ерда,

E_{mp} - Молиявий ричаг самараси

i - кредит фоизи

K_c – мустақиллик коэффициенти

K_c – мустақиллик коэффициенти қуйидагича ҳисобланади

$$K_c = \text{Қарз маблағлари} / \text{хусусий капитал}$$

Хусусий капитанинг рентабеллиги (ROE) қуйидагича ҳисобланади

$$ROE = (ROA + E_{mp}) (1-T)$$

ёки

$$ROE = [ROA + (ROA - i) K_c] (1-T)$$

ёки

$$ROE = \text{foyda} / \text{хусусий капитал}$$

A, B, C акциядорлик жамиятларида хусусий капитал рентабеллиги, молиявий ричаг самарасини ҳисоблаш

Кўрсаткичлар	A	B	C
Активлар	1000	1000	1000
Хусусий капитал	1000	800	500
Қаз капитал	0	200	500
Солиқ ва кредитга тўловларгача бўлган фойда	200	200	200
ROA	20	20	20
Кредитга фоизли тўловлар, 10%	-	20	50
Фойда солиғи тўлангунга қадар фойда	200	180	150
Фойда солиғи, 10%	20	18	15
Соф фойда	180	162	135
ROE	18%	20,25%	27%
E_{mp}	0	2,25	9

Пул оқими- корхона хўжалик фаолиятида маълум вақт мобайнида жамланадиган пул маблағлари тушумлари ва чиқимлари мажмуасини ўзида ифодалайди.

Пул оқимларини бошқаришнинг таркибий элементлари:

- пул маблағлари ҳаракатини ҳисобга олиш;
- бухгалтерия ҳисоби маълумотлари бўйича пул оқимларини таҳлил қилиш;
- корпорация молиявий барқарорлигига пул оқимларини таъсирини баҳолаш
- меъёрдаги тўлов қобилияти учун нақд пул маблағлари захираларини аниқлаш
- ойлик, кварталлик пул оқимларини прогноз қилиш

Баҳс мунозаралар учун саволлар

1. Капиталнинг мазмуни ва корхоналарда пассивларни бошқаришнинг назарий асослари нималардан иборат?
2. Капитал таркиби ва уни оптималлаштириш йўллари нималардан иборат?
3. Молиявий ричаг(левередж) самараси нима ва у қандай ҳисобланади?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Каримов И.А. 2015 йилда иқтисодиётимизда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазифамиздир. // Халқ сўзи газетаси. 2015 йил 17 январь, №11 (6194).
2. Кожухар В.М. Практикум по экономической оценке инвестиций “Издательский дом Дашков и К” -М., 2007. 148 с.
3. Курбанов Х.А. Корпоративные финансы.-Т.: ТАСИС, 2005.-143 р.
4. Миляков Н.В. Финансы: учебник. 2-е изд. - М.: ИНФРА-М, 2004. – 543 с.
5. Брейли Р., Майерс С. «Принципы корпоративных финансов», М.: «Олимп бизнес», 2004- с. 1294.
6. Бочаров В.В. Финансовое инженерия.- СПб. «Питер», 2004 г.

3-Мавзу. Акциядорлик жамиятлари активлари ва улар бўйича молиявий қарор қабул қилиш асослари

Режа

1. Пул оқимларининг вақтли қиймат концепцияси. Келгуси пул оқимларининг жорий қийматини баҳолаш.
2. Корхоналарнинг активлар структураси, асосий активларлардан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш.
3. Айланма активлар ва уларни бошқариш

Калит сўзлар: Пул маблағлари, оддий фоиз ҳисоблаш, инвестицияларнинг иқтисодий самарадорлиги, пулнинг жорий қийматини ҳисоблаш, Тенг даврий тўловлар сериясини жорий қиймати, Умрбод рента, Асосий ишлаб чиқариш фондларини янгиланиш коэффициенти.

1. Пул оқимларининг вақтли қиймат концепцияси. Келгуси пул оқимларининг жорий қийматини баҳолаш.

Пул маблағларини қарзга бериш натижасида унинг эгаси ссуда фоизи курунишидаги аниқ даромадга эга бўлиб, бундай фоизлар аниқ вақт мобайнидаги алгоритмик ҳисоб китоблар асосида аниқланади. Модомики, молиявий операциялардаги стандарт вақт интерваллари асосан 1 йил қилиб олиниб бунда фоиз савкаларини ўрнатиш 1 йил қилиб белгилаб олинади. Ҳозирда дискрет фоиз ҳисоблашнинг 2 усули: оддий ва мураккаб фоиз ҳисоблаш усуллари мавжуддир.

Оддий фоиз ҳисоблаш усули ҳисоблаш олиб бориладиган асоснинг узгармаслигини кўзда тутди. Агар инвестицияланадиган капитал PV бўлиб, талаб қилинадиган даромад i қилиб белгиладиган бўлсак инвестицияланган капитал йил мобайнида $PV \cdot i$ га усади. Шунингдек, инвестицияланган капитал n йилдан сунг қуйидаги тенглама асосида ҳисоблаб топилади:

$$FV = P + Pr + \dots + Pi = P \cdot (1 + n \cdot i);$$

Агар фоиз ҳисоблаш мураккаб усулда амалга оширилса биринчи йилда ҳисобланган фоизлар навбатдаги йилда ҳисобланадиган йилга кушилган ҳолда амалга оширилади ёки буни ҳисобланган фоизларни капитализация қилиниши билан фоиз ҳисоблаш механизми деб айтса бўлади. Бунда ҳар йили хиобланган фоизлар инвестор томонидан талаб қилимайди ва бу фоизлар асосий капиталга йил давомида кушилиб борилади.

Инвестицияларнинг иқтисодий самарадорлиги уларни ўртача бозор фоизларига нисбатан даромадлиги билан белгиланади шунинг учун ҳам инвестицияларнинг самарадорлигини баҳолашда бозор молиявий ахборотларидан фойдаланган ҳолда инвестицион операциялар сифат кўрсаткичларини таҳлил қилинади.

Инвестицияларнинг иқтисодий самарадорлигини баҳолаш пул куйилмаларининг ҳозир ва келгуси қиймати тушунчаларидан келиб чиқади.

Агар инвестор амалдаги фоиз ставкалари шароитларида аниқ пул суммаларини олишни вазифа қилиб куйса, инвестор ҳозирги вақтда куйиши мумкин бўлган пул суммалари келгусидаги пул суммасини ҳозирги вақтдаги қийматини акс эттиради. Пулнинг маълум давр мобайнидаги келгуси қийматини ҳисоблашда куйидаги формуладан фойдаланилади:

$$FV - n \text{ даврдаги пулларнинг йигиндиси} = \text{Инвестиция} + \text{фоизли даромад} = P + iP = P(1+i);$$

Демак,

$FV_2 = 2$ - йил охиридаги пуллар йигиндиси $= F_1(1+i) = P(1+i)(1+i)$, яъни n йилга йиллик i - ставка, бўйича мураккаб фоизларда ҳисобланган инвестицияларнинг келгуси қиймати

$$FV_n = PV(1+i)^n = P * T_1(i,n), \text{ бу ерда}$$

$(1+i)^n$ - мултипликацияланувчи кўпайтма;

$T_1(i,n)$ - мураккаб фоизларда ҳисобланган пул маблағларининг келгуси қиймати.

FV - пулнинг келгусидаги қиймати;

PV - пулнинг ҳозирги қиймати;

n -маълум давр оралиги.

$T_1(i,n)$ - мазкур кўпайтманинг мазмуни шуки, маълум пул бириги n даврдан сунг шартлашилган i фоизлар асосида канча миқдорни ташкил қилишини кўрсатади.

Умуман юқоридаги формула асосидаги пулнинг келгуси қийматини аниқланиши натижасида инвестор томонидан амалга ошириладиган инвестицияларнинг келгуси қиймати баҳоланади.

Масалан, сиз банка 1 млн сум жамғарма куйдингиз. Йиллик фоиз ставкаси 4 % ва ҳар йиллик мураккаб фоиз ҳисоблаш асосида. 3 йилдан сунг сизнинг ҳисоб ракамнингиздаги пуллар канча бўлишини ҳисоблаймиз.

$$FV_n = PV(1+i)^n$$

$$FV_3 = 1000000 \text{ сум} (1 + 0,04)^3 = 1000000 \text{ сум} T_1(4\%, 3 \text{ йил}).$$

Мураккаб фоизларни ҳисоблашни иловада келтирилган --жадвал кўрсаткичлари асосида куйидаги миқдорларга эга булинади:

$$FV_3 = 1000000 \text{ сум} (1,125) = 1125000 \text{ сум}.$$

Банкларни ҳисоблаш амалиётида оддий фоиз ҳисоблаш усули бир йилгача бўлган даврни ташкил қилувчи киска муддали кредит шартномаларида фойдаланилади.

Мураккаб фоизларни йил ичидаги ҳисоблаш усуллари. Юқорида кўриб утган мураккаб фоизларни ҳисоблаш бўйича формалар асосан бир йилдан кам бўлмаган даврларга блган фоиз ҳисоблаш усулларидр. Агар бир йилга шартлашилган фоизлар асосида кварталлик мураккаб фоизларни ҳисоблаш учун куйидаги формуладан фойдаланилади:

$$FV_n = PV(1 + i/m)^{n*m} = T_1(i/m, n*m).$$

Мураккаб фоизларни ярим йиллик($m=2$) ҳисоблаш қуйидагичадир:

$$FV = PV(1 + i/2)^{n*2} = PV * T_1(i/2, n*2)$$

Масалан, агар сиз 1000000 сум депозитга йиллик 20% фоиз ставкаси асосида 5 йилга қуйилди. Фоиз ставкалари кварталларда ҳисоблансин. 5 йилда жамғарилган сумма:

$$PV = 1000000$$

$$i/m = 20\% / 4$$

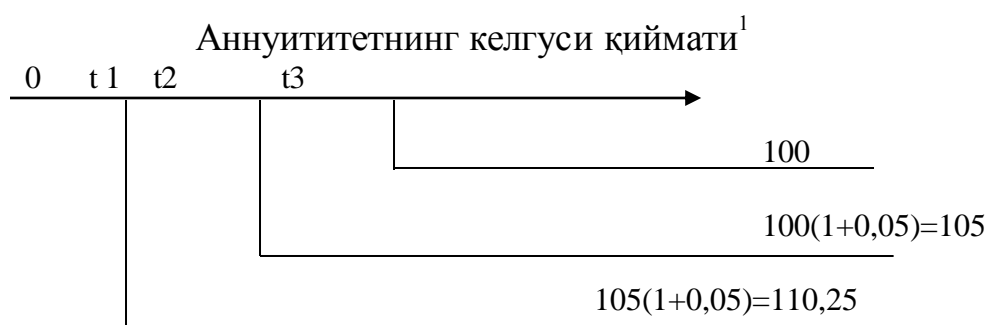
$$n/m = 5 * 4 = 20$$

$$FV_5 = 1000000 \text{ сум} * (1 + 0,05)^{20} = 1000000 \text{ сум} * T_1(5\%, 20) = 1000000 \text{ сум} * T_1(2,653) = 2653000 \text{ сум}$$

Инвестициялар учун доимий тўловларни баҳолашда аннуитетнинг аҳамияти юқоридир. Аннуитет аниқ давр мобайнидаги белгиланган вақт интерваллари оралигидаги тўловлар сериясидир. Аннуитетнинг келгуси қиймати ҳамма тўловларнинг келгуси қийматининг йигиндиси сифатида аниқланади.

Ананавий равишда ҳар қайси тўловлар ва аннуитетнинг келгусидаги қийматини аниқлаш учун ҳар қайси тўловларнинг келгусидаги қийматини аниқлаш зарур. Қуйидаги мисол асосида кўриб утайлик. «AAA» корхона инвестицион портфелида «BBB» корхонанинг сумлик акцияларини сотиб олган. Аннуитетнинг келгуси қийматини ҳисоблашдаги даврларни йилига 3 марта 5%дан даромад тўланиши билан белгиланган.

1-чизма.

Бундай ҳолатда аннуитетнинг келгуси қиймати 315,25 сумни ташкил қилади.

$$\text{Агар, } S_n = A(1+i)^{n-1} + A(1+i)^{n-2} + \dots + A(1+i)^0 = A((1+i)^{n-1} + (1+i)^{n-2} + \dots + (1+i)^0) = A * \Sigma (1+i)^t = A(((1+i)^n - 1)/i) = A * T_2(i, n);$$

ёки аннуитетнинг келгуси қиймати қуйидаги формула орқали ҳисобласа ҳам бўлади:

$$FVAn = PMT(1+i)^1 + PMT(1+i)^{(n-1)} + \dots + PMT(1+i)^{(n-2)} = PMT \Sigma (1+i)^{n-t} \quad (2)$$

FVAn-аннуитетнинг келгуси қиймати;

PMT-тўлов сериялари.

Юқоридаги формула орқали инвестицион портфелнинг сифат кўрсаткичларини бозор омилларига нисбатан аниқлаш имкониятига эга бўлинади.

Юқоридаги формулалар асосан пулнинг келгуси қийматини аниқлаш учун фойдаланиладиган формулалар ҳисобланиб энди келгуси қийматга асосланган ҳолда *пулнинг жорий қийматини ҳисоблаш* механизмини кўриб чиксак. Келгуси пул йигиндилариинг бугунги қийматини аниқлаб берувчи жорий қиймат юқорида келгуси қийматни аниқлаш формуласига тескари нисбт асосида аниқланади.

Дисконтлаштириш деб номланувчи жорий қийматни аниқлаш бўйича ҳисоб китоблардаги i фоиз ставкалари дисконт ставкаси деб номланади ёки капиталлар қиймати деб ҳам номланади.

Агар келгуси қийматни,

$FV_n = PV(1+i)^n$ формула орқали ҳисобласак. Унда жорий қийматни ҳисоблаш учун қуйидаги ҳисоблашларни амалга оширилади:

$$PV = FV_n / (1+i)^n = FV_n (1/(1+i)^n) = FV_n * T_3(i, n),$$

Бу ерда, $T_3(i, n)$ - 1 сумнинг жорий қиймати(иловадаги жадвалга қараңг).

Фараз қилинғ, сизга 3 йилдан сунғ 1000000 сум тушум олиш имкониятига эга инвестиция таклиф қилинмоқда. Агар сиз 15% инвестициянғиздан даромад олишинғиз мумкин булса, қандай максимал суммани сиздан ҳозир талаб қилинади.

Мазкур масалага жавоб бериш учун 6 йилдан сунғ 10%даромадга эга бўлган 200000 сум тушумни жорий қийматини аниқлашинғиз керак..

$$FV_6 = 1000000 \text{сум};$$

$$i = 16\% = 0,16;$$

$$N = 3 \text{ йил};$$

Бунда, $T_3(16\%, 3)$ – га 0,641 тенгдир.

$$PV = 1000000 \text{сум} * (1/(1+0,16)^3) = 1000000 \text{сум} * T_3(16\%, 3) = 1000000 \text{сум} * 0,641 = 641000 \text{сум};$$

Демак 16 йиллик фоизлар асосида 3 йилга 641000 сумни қуйилма қилснғиз 3 йилдан сунғ 1000000 сум тушумга эга буласиз.

Пул маблағларининг аралаш оқимларини жорий қиймати. Пул маблағларини аралаш оқими шароитида ягона ҳисобланадиган формула мавжуд бўлмайди. Чунки даврлар мобайнида пул тушумлари ҳар хил ва фоиз даромадлар ҳам ҳар хил бўлади.

Масалан, фараз қилинг сизга 32000 долл.га тушадиган янги махслот ишлаб чиқариш бўйича қушимча линияни ишга туширмоқчисиз. Сизнинг ҳар йиллик пул тушумларингиз қуйидагини ташкил қилади:

- 1 йил 10000 долл.
- 2 йил 20000 долл.
- 3 йил 5000 долл.

Агар сиз инвестициянгиздан минимум 10% даромад олишингиз лозим бўлса бу тўловларнинг жорий қиймати қуйидагича бўлади:

Йил	Пул тушумлари	$T_3(10\%, n)$	Жорий қиймат
1.	10000 долл.	0,909	9090 долл.
2.	20000 долл.	0,826	16520 долл.
3.	5000 долл.	0,751	3755 долл.
			29365 долл.

Модомики сизни режалаштирилаётган пул маблағлари оқимингиз бирламчи талаб қилинаётган инвестициялардан паст бўлса бу инвестиция лойиҳасини реализация қилишингиз мумкин.

Тенг даврий тўловлар сериясини жорий қиймати.

Облигациялар, нафақа фонди ва суғурта мажбуриятлари тўловлари бўйича олинадиган фоизли даромад барча ҳолатларда тенг даврий тўловлар серияси билан боғлиқдир. Бу молиявий инструментларни солиштириш учун биз уларнинг жорий қийматини билишимиз лозимдир. Тенг даврий тўловлар сериясини жорий қиймати қуйидаги тенглама орқали аниқланади:

$$\begin{aligned}
 PV_n &= A * (1/(1+i)^1) + A ((1/(1+i)^2)+..... + A*(1/(1+i)^n)) = \\
 &= A * (1/(1+i)^1 + 1/(1+i)^2 ++ 1/(1+i)^n) = A * \Sigma(1/(1+i)^n) \\
 &= A * 1/i(1-(1/(1+i))) = A * T_4(i,n),
 \end{aligned}$$

бу ерда,

$T_4(i,n)$ - тенг даврий тўловлар сериясини жорий қиймати.

A-тенг даврий тўловлар сериясининг йигиндиси.

Масалан, фара қилайлик 3 йил давомида ҳар йили 10000 долл.дан тўлов олинган шароитда фоизли даромад 10 % ни ташкил қилса жорий қиймат нимага тенг бўлади.

$$PV_3 = A * T_4(10\%, 3) = 10000 \text{ долл.} * (2,487) = 24870 \text{ долл.}$$

Демак, 24870 долл. қуйилгани йиллик 10% ва йил охирида 10000 долл. тўлов серияси асосида 3 йил тўлов оласиз.

Умрбод рента. Бир катор тенг даврий тўловлар серияси умрбод рента ҳисобланиб уларнинг ўзига хос хусусияти муддатсизлиги билан

белгиланади. Масалан, имтиёзли акциялар кайсики доимий дивиденд курунишидаги даромад келтиради ёки рента облигацияари.

Умрбод рентанинг жорий қиймати қуйидагича ҳисобланади:

Умрбод рентанинг жорий қиймати = пул тушумлари/ дисконт ставкаси = A/i ;

Масалан, фараз қилайлик, рента облигацияси йиллик 80 долл. миқдордаги даромадни таъминлайди ва дисконт ставкаси 10%ни ташкил қилади. Бунда умрбод рента қуйидагини ташкил қилади:

$$P = A/i = 80 \text{ долл.}/0,1 = 800 \text{ долл.}$$

Келгуси йигинди суммани жамғариш учун зарурий йиллик бадалларни аниқлашда биз тенг даврий тўловлар сериясининг келгуси қийматини ҳисоблаш учун шакллантирилган формуладан фойдаланамиз.

$$S_n = A \times T_2(I, n).$$

Мазкур тенгламанининг ҳар иккала томонини $T_2(I, n)$ га бўлиб юборсак, йиллик депозит суммасини аниқлашга эга буламиз.

$$A = S_n / T_2(I, n).$$

Масалан, Сиз йиллик тенг депозитларни 5 йиллик даврнинг охирида 5 минг доллар жамғариш учун талаб қилинадиган йиллик тенг депозитлар миқдорини аниқланг, фоиз ставкаси 10% булсин. Йиллик депозит қуйидагича бўлади:

$$S_5 = 5000$$

$$T_2(10\%, 5 \text{ йил}) = 6,105$$

$$A = 5000 \text{ долл.}/6,105 = 819 \text{ долл.}$$

Масалан, компания 10000 долл.ни 4 марта тенг тўловларни ҳар 4 йилнинг охирида кетма кет тенг тўлаш шартлари асосида кредит олмокчи. Банкнинг кредит ставкаси 8% ни ташкил қилади. Ҳар кайси тўловнинг йигиндиси қуйидагича ҳисобланади:

$$PV_3 = 10000 \text{ долл.}$$

$$T_4(8\%, 4 \text{ йил}) = 3,312,$$

$$\text{Бунда, } A = 10000 \text{ долл.}/3,312 = 3019,3 \text{ долл.}$$

Демак, қарздор шартлар асосида ҳар йилнинг охирида 3019,3 долл. тўлаши лозим.

Юқоридаги масала шартлари асосида ссудаларни қайтариш графигини тузамиз.

Йиллар	Тўлов	Фоиз	Қарзнинг асосий суммасини қайтариш	Қарз кодиги
0				10000 долл.
1.	3019,3	800	2219,3	6980,7 долл.
2.	3019,3	558,4	2460,9	3961,4 долл.
3.	3019,3	316,9	2702,4	942,1 долл.
4.	3019,3	75,3	2944	

4. Корхоналарнинг активлар структураси, асосий активларлардан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш.

Ҳар қандай корхоналарда такрор ишлаб чиқариш жараёнининг моддий техник асосини ишлаб чиқариш фондлари ташкил қилади. Ишлаб чиқариш фондлари 2 қисмга бўлинади:

1. Асосий ишлаб чиқариш фондлари(Узоқ муддатли активлар).
2. Айланма ишлаб чиқариш фондлари(Айланма маблағлар).

Ҳар қандай корхоналарда такрор ишлаб чиқариш жараёнининг моддий техник асосини ишлаб чиқариш фондлари ташкил қилади. Ишлаб чиқариш фондлари 2 қисмга бўлинади:

1. Асосий ишлаб чиқариш фондлари(Узоқ муддатли активлар).
2. Айланма ишлаб чиқариш фондлари(Айланма маблағлар).

Асосий воситаларни жалб қилиш ва корхоналар балансига қабул қилиш вақтида асосий воситаларнинг миқдори миқдор жиҳатидан асосий фондларнинг қийматига тўғри келади. Кейинчалик асосий фондларни такрор ишлаб чиқариш жараёнида қатнашиши натижасида(А.Ф.ларни эксплуатация қилиш) уларнинг қиймати 2 га ажратилади: бир қисми эскиришга тенг бўлади, иккинчи қисми амалдаги асосий фондларнинг қолдиқ қийматига тенг бўлади.

Асосий воситалар БХМАга асосан узоқ давом этадиган вақт мобайнида моддий ишлаб чиқариш соҳасида ҳам ноишлаб чиқариш соҳасида амал қиладиган, шунингдек, ижарага бериш учун фойдаланиладиган моддий активлардир.

Асосий воситалар БХМАга асосан узоқ давом этадиган вақт мобайнида моддий ишлаб чиқариш соҳасида ҳам ноишлаб чиқариш соҳасида амал қиладиган, шунингдек, ижарага бериш учун фойдаланиладиган моддий активлардир.

Кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш жараёнида асосий капитал айланма маблағлардан фарқли ўларок ўзининг қийматини аста секинлик билан бир неча такрор ишлаб чиқариш жараёнида амортизация фонди шаклида тиклаб боради. Асосий воситалар такрор ишлаб чиқариш босқичларида капитал қўйилмалар орқали доиравий равишда шаклланиб боради.

Асосий воситаларнинг ҳисобот йили мобайнидаги ўзгариши унинг бирламчи қиймати бўйича амалга оширилади. Бунда йил бошига нисбатан йил

охирига асосий воситаларнинг ўзгариш динамикасини аниқлаш орқали бошқа кўрсаткичлар ҳисобланади.

Асосий воситаларнинг ҳисобот йили мобайнидаги ўзгариши унинг бирламчи қиймати бўйича амалга оширилади. Бунда йил бошига нисбатан йил охирига асосий воситаларнинг ўзгариш динамикасини аниқлаш орқали бошқа кўрсаткичлар ҳисобланади.

3. Асосий ишлаб чиқариш фондларини янгиланиш коэффициенти.

$$K_2 = F_{\text{я}} / F_1$$

$F_{\text{я}}$ – ҳисобот даврида киритилган янги ишлаб чиқариш фондлари;

F_1 – йил охирига ишлаб чиқариш фондлари.

Мазкур коэффицентни асосий фондларни янгиланиш коэффицентни деб ҳам аташ мумкин. Бу коэффицент йил охиридаги барча асосий ишлаб чиқариш фондларининг таркибида янги киритилган асосий фондларнинг улушини кўрсатиб беради.

Амортизация	Эскириш
Амортизация- асосий воситанинг фойдали хизмат муддати давомида амортизация қийматини мунтазам равишда тақсимлаш ва кўчириш кўринишида эскиришнинг қийматифодасидир.	Эскириш асосий воситалардан фойдаланиш вақтида уларнинг техник ишлаб чиқариш хоссаларини аста секинлик билан йўқотиши жараёнидир.
Амортизация ҳисоблаш асосий воситанинг эскиришини ҳисобга олган ҳолда қийматини маҳсулот таннархига ўтказилиши ҳисобланади. Амортизация ҳисоблаш жараёни корхоналар хўжалик фаолиятига бевосита боғлиқ. Амортизация ишлаб чиқариш жараёнида истеъмол қилинган асоси воситалар қийматини шакллантириш мақсадида пул фондини шакллантириш жараёнидир.	Эскириш ишлаб чиқариш жараёнида асосий воситалардан фойдаланиш хусусиятларига боғлиқ.
Умумий ҳулоса қилиб айтганда эскириш амортизациянинг дастлабки шарт шароитидир.	

Қуйидагиларга амортизация ҳисобланмайди:

- Ер
- Маҳсулдор ҳайвонлар
- Кутубхона фонди
- бюджет ташкилотлари асосий фондлари
- тўлиқ амортизацияланган асосий воситалар.

Корхонада амортизация ҳисоблаш механизми воситасида амортизация сиёсати амалга оширилади. Хўжалик амалиётида амортизация фондини ҳисоблашнинг қуйидаги турлари мавжуддир:

- Тўғри чизиқли усул.
- Тезлаштирилган усул.
- Амортизацияни бажарилган ишнинг ҳажмига мутаносиб тарзда ҳисоблаш

(ишлаб чиқариш усули).

5. Айланма активлар ва уларни бошқариш

Ҳиссадорлик жамияларида жорий активларни бошқариш активларни бошқариш тизимининг муҳим буғинларидан бири саналади. Жорий активлар кўп ҳолларда айланма маблағлар ёки айланма капиталлар деб ҳам юритилади. Қўйидаги чизмадан айланма активлар таркибини 1 чизмада кўриб ўтдик.

Айланма ишлаб чиқариш фондлари ишлаб чиқариш учун зарур бўлган хомашё захиралари материаллар сотиб олинган ярим фабрикатлар, ёқилғи, кам баҳоли ва тез тузувчи буюмларни ремонт учун эҳтиёт қисмлар, тугалланмаган ишлаб чиқариш (келгуси йил сарфлари)дан ташкил топади. (1 чизма).

Муомала фондлари таркибига тайёр маҳсулот, пул маблағлари ва ҳисоб-китоблардаги маблағлар киради. Айланма ишлаб чиқариш фондлари ва муомала фондлари йиғиндиси корпорация мулкнинг умумий суммасининг бир қисмини ташкил этади ва ундан 3% миқдорда мулк солиғи тўланади.

Корпорация айланмасида айланма маблағлар маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларини молиялаштиришни манбаи бўлиб ҳисобланади.

Айланма маблағларни мавжудлиги корхонанинг ишлаб чиқариш ва тижорат фаолиятини таъминлайди, шу билан бирга корпорациянинг ўзига қарашли маблағларини мавжудлиги корпорациянинг молиявий барқарорлигини билдиради, уни молиявий бозорда ҳолати, тўлов қобилияти даражасини изоҳлайди.

Айланма маблағларини ташкил этишни асосий вазифаларидан бири бўлиб меъёрлаштириш ҳисобланади.

Меъёрлаштиришни қўллаш корпорацияга зарур миқдорда ўзининг айланма маблағларини белгилаш ва шу билан бирга корпорацияни ишлаб чиқариш ва ҳисоб-китоб вазифаларини тўлиқ амалга ошириш учун шароит яратади.

Умуман олганда корпорацияларнинг айланма маблағлари-бу корпорациянинг жорий активларига қўйилган капиталларнинг қисми ҳисобланади. Корпорацияларда айланма маблағларини бошқариш айланма маблағларнинг айланиши, самарадорлик кўрсаткичларини молиявий баҳолаш кўрсаткичлари асосида аниқланади. Айланма маблағлар режалаштириш даражасига қараб нормалаштирилган ва нормалаштирилмаган маблағларга булинади. Нормалаштирилган маблағларга жўнатилган товарлар, пул маблағлар ва ҳисоблашишдаги маблағлар киради. Нормалаштирилмаган маблағларга эса, қолган элементларнинг ҳаммаси киради.

Айланма маблағлар ташкил топиш манбалари бўйича ўзига қарашли ва қарз маблағларига (мажбурият) булинади. Ўзига қарашли айланма маблағларнинг ташкил топиш манбаларига сармоя учун ажратилган маблағлар киради. Қарз маблағлар манбаига эса, банк кредитлари ва кредиторлар киради.

Қуйида келтирилган жадвалда «Сурхонозиковқатсаноати» ОАЖнинг активлар таркибини кўриб ўтамиз.

Корхонанинг узоқ муддатли активлари 2011 йилда 3489,4 млн.сўмни ва 2012 йил бу кўрсаткич 5007,3 млн. сўмни ташкил қилган яъни кўриб ўтилаётган даврлар мобайнида узоқ муддатли активларнинг ўсиш суръатлари кузатилган.

Корхонанинг умумий активлари таркибида узоқ муддатли активларнинг салмоғи ортиб борди ва 2012 йилда 30,1%ни ташкил қилди. Натижада айланма ва узоқ муддатли активларнинг солиштирма нисбати коэффиценти 2011 йилда 2,8ни ташкил қилган бўлса, 2012 йилда бу кўрсаткич 2,3 ни ташкил қилди.

Жадвал маълумотларини таҳлил қилиш билан бир қаторда кейинги йилларда корпорациялар капиталлари узоқ муддатли активларда жамланаётганлиги аниқланди. Ўзоқ муддатли активларнинг асосий салмоғини асосий воситалар ташкил қилган. 2010 йил баланс маълумотлари бўйича асосий воситаларнинг қолдиқ қиймати 4330,1 млн.сўмни ташкил қилган.

1-жадвал

«Сурхонозиковқатсаноати» ОАЖ нинг активлари таркиби¹

№	Кўрсаткичлар	2011 й.		2012 й.	
		(млн.сўм.)	(%)	(млн.сўм.)	(%)
1	Ўзоқ муддатли активлар	3489,4	26,4	5007,3	30,1
2	Айланма активлар	9753,6	73,6	11669,1	69,9
3	Жами активлар	13243,0	100	16676,4	100
4	Айланма ва ўзоқ муддатли активларнинг солиштирма нисбатлари коэффиценти (2/1)	2,8		2,3	

Узоқ муддатли активларнинг таркибидаги узоқ муддатли инвестициялар кейинги 2 йил мобайнида ўсиб бориб, 2012 йилда 120,9 млн.сўмни ташкил қилган. Капитал қўйилмалар хажми ҳам 2012 йилда 481,9 млн.сўмни ташкил қилиб, 2011 йилга нисбатан қарийиб 2 баробарга ўсган.

Узоқ муддатли активлар таркибидаги инвестициялар ва капитал қўйилмаларнинг ўсиш динамикаси, корхонанинг ишлаб чиқариш қувватларини ошириш ва модернизациялашга қаратилган инвестиция сиёсатининг амалий натижаси ҳисобланади.

Айланма маблағлар-корхонанинг жорий активларига қўйилма қилинган капиталнинг бир қисмидир. Ўзининг моддий белгилари бўйича айланма маблағларнинг таркиби: меҳнат предметлари (хом ашё, материаллар, ёкилғи), корпорация омборидаги тайёр маҳсулот, қайта сотишдаги товарлар, пул маблағлари, ва ҳисоб китобдаги маблағлар(дебиторлик) ҳисобланади.

Айланма маблағларнинг ўзига хос хусусиятлари шундаки уларнинг айланиши тезлиги жуда юқори. Ишлаб чиқариш жараёндаги айланма маблағларнинг роли асосий маблағлардан фарқ қилади. Айланма маблағлар ишлаб чиқариш жараёнининг узлуксизлигини таъминлайди.

Айланма маблағлар ишлаб чиқариш жараёнида ўзининг натурал шаклини тулиқ йўқотиб тайёр маҳсулотнинг қийматига тулиқ акс эттиради.

Бошқарув тизимининг ўзига хос хусусиятлари корхнлардаги такрор ишлаб чиқариш жараёнининг ўзлуксиз равишда давомийлигини таъминлаш учун зарурий айланма маблағлар миқдорини аниқлаш ва айланма маблағларга бўлган молиявий эҳтиёжни таъминлашнинг оптимал вариантлари бўйича молиявий қарор қабул қилиш ҳисобланади. Айланма маблағларнинг умумий салмоғида қарз маблағларининг улуши сезиларли даражани ташкил қилиши

¹Манба: ««Сурхонозиковқатсаноати» ОАЖнинг ҳисобот маълумотларидан фойдаланилди.

мумкин. Аксарият мамлакатларда айланма маблағларнинг таркибидаги хусусий ва қарз маблағларининг ўртача даражалари мавжуд. Масалан, Россияда уларнинг нисбатлари-50/50, АҚШда- 60/40, Японияда- 30/70 ўртача нисбатлар мавжуддир.

Биз таҳлил қилаётган “Сурхон озиқ-овқат саноати” ОАЖнинг айланма маблағлари тўғрисидаги маълумотни қуйидаги жадвалдан кўришимиз мумкин.

2-жадвал

“Сурхон озиқ-овқат саноати” ОАЖнинг активлари таркиби²

№	Кўрсаткичлар	2011 й.		2012 й.	
		(млн.сўм.)	(%)	(млн.сўм.)	(%)
1	Товар-моддий захиралар	4394,9	45,1	5281,6	45,2
2	Келгуси давр харажатлари	16,1	0,2	0	0
3	Дебиторлик қарзлар	4945,0	50,7	6164,9	51,9
4	Пул маблағлари	322,6	3,3	463,1	3,3
5.	Қисқа муддатли инвестициялар	74,8	0,7	14,3	0,1
	Жами айланма маблағлар	9753,6	100	11669,0	100

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, айланма маблағларнинг таркибида дебиторлик қарзлар ва товар моддий захиралар асосий салмоқни ташкил қилмоқда. 2011 йилда товар моддий захиралар 4394,9 млн. сўмни ташкил қилган бўлса, 2012 йилда бу кўрсаткич 5281,6 млн.сўмни ташкил қилиб, жами айланма маблағларнинг 45,2%ини ташкил қилган. Дебиторлик қарзлар эса 2011 йилда 4945,0 млн.сўмни, 2012 йилда эса бу кўрсаткич 6164,9 млн. сўмни ташкил қилиб, жами айланма маблағларнинг 51,9%ини ташкил қилган. Шунингдек, пул маблағлари миқдори 2011 йилда 322,6 млн.сўмни, 2012 йилда эса 463,1 млн.сўмни ташкил қилган. Қисқа муддатли инвестициялар кейинги 2 йилда кескин камайган.

Бизга маълумки, айланма маблағлар таркибида ишлаб чиқариш фондлари ва муомала фондларининг маълум нисбатларини таъминланиши талаб қилади.

Хусусан, муомала фондларининг салмоғини ортиб кетиши айланма маблағлар айланиш тезлигига ва самарадорлигига салбий таъсир этади ҳамда жорий ликвидлик кўрсаткичининг ёмонлашиши оқибатида кўшимча молиявий ресурсларга бўлган эҳтиёжнинг ортишига олиб келади.

Шу нуқтаи назарда корпорациянинг баланс маълумотларини таҳлил натижасида муомала фондларининг асосини ташкил қилувчи дебиторлик қарзларининг айланма маблағлар таркибидаги юқори салмоғи ва ўсиш динамикаси маълум даражада корпорация молиявий хизмат тизими учун ташвишли ҳол ҳисобланади. Бизнинг фикримизча, асосан сотиб олувчилар ва буюртмачиларнинг қарзларидан ташкил топган дебиторлик қарзларини камайтириш бўйича чоралар кўрилиши лозимдир.

Корпорацияда ишлаб чиқаришини модернизациялашга йўналтирилган инвестицион лойиҳаларни молиялаштириш заруриятини ҳисобга олган ҳолда нисбатан паст даражадаги пул оқимлари ташвишли ҳолат ҳисобланади.

² Манба: “Сурхон озиқ-овқат саноати” ОАЖнинг ҳисобот маълумотларидан фойдаланилди.

“Сурхонозиқовқатсаноати” ОАЖ раҳбарияти режалаштирилаётган даврга муддати ўтган дебиторлик қарзларини йиғиши ва дебиторлик қарзларини меёрдаги миқдорини таъминлашга йўналтирилган тадбирларни ишлаб чиқиши лозим.

Баҳс мунозаралар учун саволлар

1. Пул оқимларининг вақтли қиймат концепцияси- деганда нима тушунилади?
2. Пул маблағларининг аралаш оқимларини жорий қиймати қандай баҳоланади?
3. Корхоналарнинг активлар структураси, асосий активларлардан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш кўрсаткичлари?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Каримов И.А. 2015 йилда иқтисодиётимизда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазифамиздир. // Халқ сўзи газетаси. 2015 йил 17 январь, №11 (6194).
2. Курбанов Х.А. Корпоративные финансы.-Т.: ТАСИС, 2005.-143 р.
3. Миляков Н.В. Финансы: учебник. 2-е изд. - М.: ИНФРА-М, 2004. – 543 с.
4. Брейли Р., Майерс С. «Принципы корпоративных финансов», М.: «Олимп бизнес», 2004- с. 1294.
5. Бочаров В.В. Финансовое инженерия.- СПб. «Питер», 2004 г.

4- Мавзу. Пул оқимларини бошқариш ва бюджетлаштириш Режа

1. Пул оқимлар тушунчаси ва унинг мазмуни.
2. Пул оқимларининг таҳлили.
3. Пул оқимларини прогнозлаш ва оптималлаштириш.

Калит сўзлар: баланс ликвидлиги, асосий фаолият, инвестицион фаолият, Пул оқимларини прогнозлаш, пул маблағларини оптимал миқдори.

1. Пул оқимлар тушунчаси ва унинг мазмуни.

Пул оқими- корхона хўжалик фаолиятида маълум вақт мобайнида жамланадиган пул маблағлари тушумлари ва чиқимлари мажмуасини ўзида ифодалайди.

Пул оқимларини бошқаришнинг таркибий элементлари:

- пул маблағлари ҳаракатини ҳисобга олиш;
- бухгалтерия ҳисоби маълумотлари бўйича пул оқимларини таҳлил қилиш;
- корпорация молиявий барқарорлигига пул оқимларини таъсирини баҳолаш
- меъёрдаги тўлов қобилияти учун нақд пул маблағлари захираларини аниқлаш
- ойлик, кварталлик пул оқимларини прогноз қилиш

Акциядорлик жамиятлари учун пул оқимларини бошқаришнинг зарурлиги:

- баланс ликвидлигини тартибга солиш ва иқтисодий ўсишни прогнозлаштириш;
- айланма активларни самарали бошқариш;
- капитал харажатлар ва унинг молиялаштири манбаларини муддатли параметрларини режалаштириш.

2. Пул оқимларининг таҳлили.

Пул оқимларини бошқариш молиявий менежерининг энг муҳим вазифаларидан бўлиб, қуйидагиларни қамраб олади:

1. Пул маблағларининг муомалада бўлиш вақтини ҳисоб-китоб қилиш (молия цикли);

2. Пул оқимини таҳлил қилиш;

3. Пул оқимини башорат қилиш.

Корхонанинг ликвидлигини бошқаришда пул оқими циклининг (молия цикли) ўрни беқиёс.

Молия цикли пул маблағлари айланмадан чиқарилган вақтни ифодалайди.

Бошқача қилиб айтганда, молия цикл қуйидагиларни қамраб олади:

➤ пул маблағларини хомашё, материаллар, ярим тайёр маҳсулотлар, бутловчи қисмлар ва маҳсулот ишлаб чиқариш учун керакли бошқа активларга инвестициялаш;

- маҳсулот сотиш, хизматлар кўрсатиш ва ишлар бажариш;
- маҳсулот сотиш, хизматлар кўрсатиш ва ишлар бажаришдан пул тушуми олиш.

Ушбу фаолият турлари ўтадиган тартиб туфайли компания ликвид-лиги бевосита ҳар бир фаолият тури учун алоҳида пул билан операциялар ўтказишдаги вақт фарқининг таъсири остида бўлади.

Пулларни сарфлаш, маҳсулот сотиш ва пул тушумининг келиб тушиши вақт бўйича бир-бирига мос келмайди, натижада ёки катта миқдорда пул оқимиға, ёки ликвидликни қўллаб-қувватлаш учун бошқа манбалардан (капитал ва қарз маблағлари) фойдаланишга эҳтиёж пайдо бўлади.

Пул оқимларини бошқаришда ишлаб чиқариш ресурсларини ҳарид қилиш пайтидан сотилган товарлар учун пул маблағлари келиб тушган пайтгача бўлган вақт оралиғидан иборат молия циклининг давомийлиги муҳим аҳамиятга эга.

Корхоналар нормал фаолият кўрсатишининг асосий шартларидан бири пул оқимлари таҳлили баҳолашга имкон берадиган пул маблағ-лари билан таъминланганлик ҳисобланади.

Асосий фаолият бу – корxonанинг унга асосий даромадларни келтирадиган, шунингдек, инвестиция ва молия билан боғлиқ бўлмаган бошқа фаолият турларидир. Қуйидаги 1 –жадвалда пул маблағлари оқимининг кириши ва чиқиши асосий йўналишлари келтирилган.

1-жадвал

Асосий фаолият бўйича пул маблағлари оқимининг кириши ва чиқими асосий йўналишлари

Пул оқимлари кириши	Пул оқимлари чиқими
1. Маҳсулот, иш, хизматларни сотишдан олинган пул тушуми.	1. Пудратчи таъминотчиларнинг рақамлари бўйича тўловлар.
2. Буюртмачи харидорлардан бўнак олиш.	2. Иш ҳақи тўлаш
3. Бошқа пул тушумлари (ҳисобот берадиган шахсларнинг, таъминотчиларнинг пул маблағларини қайтариб бериши).	3. Ижтимоий сугўрта ва бошқа бюджетдан ташқари фондларга ажратмалар.
	4. Бюджет билан солиқлар бўйича ҳисоб-китоблар
	5. Кредит бўйича фоизлар тўлаш
	6. Берилган бўнақлар

Асосий фаолият тури асосий фойда манбаси эканлиги сабабли у пул маблағларининг ҳам асосий манбаси ҳисобланиши лозим.

Инвестицион фаолият узоқ муддат фойдаланиладиган мулкни сотиб олиш ва сотиш билан боғлиқ.

Инвестицион фаолият билан боғлиқ пул маблағларининг ҳаракати ҳақидаги маълумотлар келажакда пул оқими кириши ва фойда олишни таъминловчи ресурслар харид қилишга харажатларни акс эттиради.

Инвестицион фаолият бўйича пул маблағлари оқимининг кириши ва чиқими асосий йўналишлари

Пул оқимлари кириши	Пул оқимлари чиқими
1. Узоқ муддат фойдаланиладиган активларни сотишдан олинadиган тушум	1. Узоқ муддат фойдаланиладиган мулкни сотиб олиш (асосий воситалар, номоддий активлар)
2. Узоқ муддатли молиявий қўйилмалардан фоиз ва дивидендлар	2. Капитал қўйилмалар
3. Бошқа молиявий қўйилмаларнинг қайтиши	3. Узоқ муддатли молиявий қўйилмалар

Инвестицион фаолият умуман олганда пул оқими вақтинчалик чиқишига олиб келади.

Молиявий фаолият бу – шундай фаолиятки, унинг натижасида корхонанинг ўз капитали ва қарзга олинган маблағлар таркиби ва ҳажмида ўзгаришлар вужудга келади.

Ҳисобланадики, корхона акциядорлардан ресурслар олиб (акциялар эмиссияси), уларга ресурсларни қайтариб берган (дивиденд тўловлари), кредиторлардан ссуда олиб, ссуда сифатида олинган маблағларни қайтариб берган ҳолларда молиявий фаолиятни амалга оширади. Молиявий фаолият билан боғлиқ пул маблағларининг ҳаракати ҳақидаги ахборот келажакда корхона капитали таъминотчилари эга бўлиши мумкин бўлган пул маблағлари ҳажмини башорат қилишга имкон беради. Молиявий фаолият бўйича пул маблағлари оқимининг кириши ва чиқиши йўналишлари қуйидаги жадвалда акс эттирилган.

Молиявий фаолият бўйича пул маблағлари оқимининг кириши ва чиқиши асосий йўналишлари

Пул оқимлари кириши	Пул оқимлари чиқиши
1. Олинган ссуда ва қарзлар	1. Илгари олинган кредитларни қайтариш
2. Акция ва облигациялар эмиссияси	2. Акция ва облигациялар дивиденд ва фоизлар тўлаш
3. Акция ва облигациялар бўйича фоиз ва дивидендлар олиш	3. Облигацияларни қондириш

Молиявий фаолият асосий ва инвестицион фаолият турларини таъминлаш учун корхона тасарруфидаги пул маблағларини ошириши кўзда тутилган.

Ҳар бир фаолият тури бўйича яқун чиқариш лозим. Жорий фаолият бўйича пул оқимининг чиқиши устунлик қилса яхши эмас. Бу олинган пул маблағларининг корхона жорий тўловларини таъминлаш учун етарли эмаслигини кўрсатади. Бу ҳолатда жорий ҳисоб-китоблар учун пул маблағларининг етишмаслиги қарзга олинган ресурслар билан қопланади. Агар бунинг устига инвестицион фаолият бўйича пул оқи-мининг чиқиши кузатиладиган бўлса, корхонанинг молиявий мустақил-лиги пасаяди.

Пул оқимининг кириши корхона молиявий фаровонлигининг шартларидан бири ҳисобланади. Бироқ пул маблағларининг ҳаддан ортиқ кўплиги шундан далолат берадики, аслида корхона пулнинг қадрсизланиши, шунингдек, уни фойдали жойлаштириш натижасида олиш мумкин бўлган фойдани кўлдан чиқариш билан боғлиқ зарарлар кўрмоқда.

Пул оқимларининг ликвидлилик коэффициенти:

$$КЛ = (ПМТ - (ДАЙБ - ДАЙО)) / ПМС;$$

Бу ерда:

КЛ- ликвидлик коэффициенти;

ПМТ- пул маблағлари тушуми;

ДАЙБ- йил бошидаги пул маблағлари қолдиғи;

ДАЙО- йил охиридаги пул маблағлари қолдиғи;

ПМС – Пул маблағларининг сарфланиши суммаси.

Пул оқимларининг ликвидлилик коэффициенти:

$$КС = СПО / ПМС;$$

Бу ерда:

КС- пул оқимларининг самарадорлик коэффициенти;

СПО- соф пул оқимлари;

ПМС – Пул маблағларининг сарфланиши суммаси.

Пул оқимлари ҳаракатининг умумий модели:

$$d_0 + \Delta_+d - \Delta_-d = d_1$$

Бу ерда,

d_0 , d_1 – ҳисобот даврининг боши ва охирига пул маблағларининг қолдиғи;

Δ_+d – ҳисобот даври мобайнида пул маблағлари тушуми;

Δ_-d – ҳисобот даври мобайнида пул маблағлари чиқими.

3. Пул оқимларини прогнозлаш ва оптималлаштириш.

Пул оқимларини прогнозлаш қуйидаги босқичларда амалга оширилади:

1. Маълум даврга пул тушумларини прогнослаш

2. Пул оқимларини чиқимини прогнослаш

3. Пул оқимларини чиқимини прогнослаш

4. Қисқа муддатли молиялаштиришда умумий эҳтиёжни ҳисобга олиш

Пул оқимларини оптималлаштириш бўйича ҳалқаро амалиётни тадқиқ қилиш натижасида қуйидаги умумий модел тавсия этилади:

Ҳисоб рақамдаги пул маблағларини оптимал миқдорини (Q) ҳисоблаш формуласи:

$$Q = \sqrt{(2 * V * c) / r}$$

Демак, пул маблағларининг белгиланан лдаврдаги ўртача захираси $Q/2$ га тенг бўлади.

Бу ерда,

V – маълум давр мобайнида пул маблағларига бўлган эҳтиёж;

C – қимматли қоғозларни пулга конвертациялаш билан боғлиқ харажатлар;

r – қисқа муддатли қимматли қоғозлар бўйича фоизли даромад.

Баҳс мунозаралар учун саволлар

1. Пул оқимларини бошқаришнинг зарурлиги нималардан иборат?
2. Пул оқимларини талил қилишнинг қандай усуллари мавжуд?
3. Пул оқимларини прогнозлаштириш ва оптималлаштириш йўллари.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Каримов И.А. 2015 йилда иқтисодиётимизда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазифамиздир. // Халқ сўзи газетаси. 2015 йил 17 январь, №11 (6194).
2. Курбанов Х.А. Корпоративные финансы.-Т.: ТАСИС, 2005.-143 р.
3. Миляков Н.В. Финансы: учебник. 2-е изд. - М.: ИНФРА-М, 2004. – 543 с.
4. Брейли Р., Майерс С. «Принципы корпоративных финансов», М.: «Олимп бизнес», 2004- с. 1294.
5. Бочаров В.В. Финансовое инженерия.- СПб. «Питер», 2004 г.

5-Мавзу. Акциядорлик жамиятлари молиявий натижаларининг шаклланиши ва тақсимланиши

Режа

1. Корхоналар молиявий натижаларнинг шаклланиши.
2. Харажат ва сарфлар тушунчаларининг мазмуни ва моҳияти.
3. Фойда ва унинг манбалари.
4. Дюпон формуласи ва фойдага таъсир этувчи омиллар.

Калит сўзлар: тушум, ялпи фойда, умумхўжалик фаолиятдан олинган фойда; молиявий фаолиятдан олинган даромадлар, солиқлар, фойда, Дюпон формуласи, рентабеллик.

1. Корхоналар молиявий натижаларнинг шаклланиши.

Корпорацияларнинг пул даромадларининг асосий манбаи маҳсулот реализациясидан тушум ҳисобланади. Шунингдек, пул даромадлари ишлаб чиқариш ва фаолиятнинг барча турларидан олинган молиявий натижалар асосида шакллантирилади.

Маҳсулот реализациясидан тушум ўзида реализация қилинган товарлар ва кўрсатилган хизматлар ҳисобига корпорация ҳисоб рақамига келиб тушган пул маблағлари йиғиндисини ўзида акс эттиради. Маҳсулот реализациясидан тушум корпорациянинг пул даромадларини асосий манбаи ҳисобланади. Реализациядан тушум муҳим молиявий категория сифатида товарлар етказиб берувчи ва истемолчи ўртасидаги пул муносабатларини ўзида акс эттиради. Молиявий категория сифатида тушум корпорациялар молиявий ресурсларининг ва пул маблағларининг бош молиявий манбаи ҳисобланади. Шунингдек молиянинг корхоналар доирасидаги тақсимот функциясини асосий объектларидан бири ҳисобланади.

Бизнес корпорацияларининг молиявий ресурсларидан самарали фойдаланишда пул оқимларини тўғри режалаштириш ва бошқариш муҳим роль ўйнайди. Пул оқимлари тадбиркорлик субъектининг бир йил давомидаги барча сарфланган ва қирим қилинган пул маблағлари ҳаракатини ифодалайди. Корпорациянинг «пул оқимлари» тушунчаси ўзида корпорация фаолиятининг узликсизлиги жараёни давомида пул маблағлари тушуми ва чиқимининг тақсимланиш йиғиндисини акс эттиради.

Иқтисодийни модернизациялаш шароитида корхона пул оқимларини шакллантирмасдан бозорда ўз фаолиятини юритиши учун пул айланмасини бошқариш усуллари мукамал эгаллаш талаб этилади.

БХМС №3га биноан молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисоботда қуйидагиларни очиқ бериш зарур:

- 6.1. Савдо-сотикдан тушган соф тушум;
- 6.2. Савдо-сотикнинг ялпи молиявий натижалари;
- 6.3. Асосий фаолиятдан келадиган бошқа операцион даромадлари ва харажатлари;
- 6.4. Асосий хўжалик фаолияти молиявий натижалари (фойда ёки зарар);
- 6.5. Молиявий фаолиятга доир бошқа даромадлар ва харажатлар;

- 6.6. Хўжалик умумий фаолиятининг молиявий натижаси;
- 6.7. Фавкулудда фойда ва зарар;
- 6.8. Даромад солиғи тўлангунга қадар умумий молиявий натижалар (фойдалар ёки зарарлар);
- 6.9. Ҳисобот давридаги соф фойда (зарар).

$$T = \Phi_a + \Phi_{MX} + \Phi_{ИХФ} + \Phi\Phi$$

Бу ерда:

- T – тушум;
- Φ_a – асосий ишлаб чиқариш фондларининг жисмоний эскиришини тиклашга мўлжалланган амортизация ажратмалари фонди;
- Φ_{MX} – моддий харажатларни (хом ашё, материаллар, ёқилғи, электр энергияси ва бошқаларни сотиб олиш) молиялаштириш фонди;
- $\Phi_{ИХФ}$ – иш ҳақи фонди;
- $\Phi\Phi$ – товарларни реализация қилишдан олинган фойда (солиқлар тўлангунча ва фойдадан бошқа тўланмалар амалга оширилгунча).

Хўжалик юритувчи субъект фаолиятининг молиявий натижалари фойданинг куйидаги кўрсаткичлари билан тавсифланади:

- маҳсулотни сотишдан олинган ялпи фойда, бу сотишдан олинган соф тушум билан сотилган маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархи ўртасидаги тафовут сифатида аниқланади:

$$Y\Phi = CCT - ИТ,$$

бунда,

- Y Φ - ялпи фойда;
- CCT - сотишдан олинган соф тушум;
- ИТ - сотилган маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархи;

- асосий фаолиятдан кўрилган фойда, бу маҳсулотни сотишдан олинган ялпи фойда билан давр харажатлари ўртасидаги тафовут ва плюс асосий фаолиятдан кўрилган бошқа даромадлар ёки минус бошқа зарарлар сифатида аниқланади:

$$A\Phi\Phi = Y\Phi - ДХ + БД - БЗ,$$

бунда,

- A $\Phi\Phi$ -асосий фаолиятдан олинган фойда;
- ДХ-давр харажатлари;
- БД-асосий фаолиятдан олинган бошқа даромадлар;
- БЗ-асосий фаолиятдан кўрилган бошқа зарарлар;

- хўжалик фаолиятдан олинган фойда (ёки зарар), бу асосий фаолиятдан олинган фойда суммаси плюс молиявий фаолиятдан кўрилган даромадлар ва минус зарарлар сифатида иқсоблаб чиқилади:

$$УФ = АФФ + МД - МХ$$

бунда,

- УФ - умумхўжалик фаолиятдан олинган фойда;
- МД - молиявий фаолиятдан олинган даромадлар;
- МХ - молиявий фаолият харажатлари;

- солиқ тўлангунгача олинган фойда, у умумхўжалик фаолиятдан олинган фойда плюс фавқулодда (кўзда тутилмаган) вазиятлардан кўрилган фойда ва минус зарар сифатида аниланади:

$$СТФ = УФ + ФП - ФЗ$$

бунда,

- СТФ - солиқ тўлангунгача олинган фойда;
- ФП - фавқулодда вазиятлардан олинган фойда;
- ФЗ - фавқулодда вазиятлардан кўрилган зарар;

- йилнинг соф фойдаси, у солиқ тўлангандан кейин хўжалик юритувчи субъект ихтиёрида қолади, ўзида даромад (фойда)дан тўланадиган солиқни ва минус қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа солиқлар ва тўловларни чиқариб ташлаган ҳолда солиқлар тўлангунга қадар олинган фойдани ифодалайди:

$$СФ = СТФ - ДС - БС$$

бунда,

- СФ - соф фойда;
- ДС - даромад (фойда)дан тўланадиган солиқ;
- БС - бошқа солиқлар ва тўловлар.

2. Харажат ва сарфлар тушунчаларининг мазмуни ва моҳияти.

Маҳсулот (ишлар, хизматлар) таннархига киритиладиган харажатлар ва давр харажатлари рўйхати:

- хўжалик юритувчи субъект фаолиятининг рентабеллигини ва бозор рақобатбардошлилигини аниқлаш учун маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш давомида хўжалик юритувчи субъектда пайдо бўладиган барча харажатлар тўғрисида бухгалтерия ҳисоби счётиларида тўлиқ ва аниқ ахборот шакллантирилиши;

- солиқ солинадиган базани тўғри аниқлаш мақсадида белгиланади.

Маҳсулот (ишлар, хизматлар) таннархига киритиладиган харажатлар ва давр харажатлари рўйхати:

- хўжалик юритувчи субъект фаолиятининг рентабеллигини ва бозор рақобатбардошлилигини аниқлаш учун маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш давомида хўжалик юритувчи субъектда пайдо бўладиган барча харажатлар тўғрисида бухгалтерия ҳисоби счётларида тўлиқ ва аниқ ахборот шакллантирилиши;

- солиқ солинадиган базани тўғри аниқлаш мақсадида белгиланади.

3. Фойда ва унинг манбалари.

Фойда капитал ва ишбилармонлик қобилиятини ишга солиб, ақл-идрок билан иш юритиб, хатарли ишга таваккал қўл урганлиги учун тегадиган молиявий маблағ ҳисобланади.

Фойда шаклланиши корхона фаолиятини энг муҳим томонидир. Фойда массаси натижани ташкил этади ва корхона фаолияти кўламини кўрсатади. Фойдани харажатлар билан таққослаш корхона фаолиятини самарадорлигини тавсифлайди.

Фойда сотилган маҳсулонинг қиймати билан таннархи айирмаси; кушимча маҳсулотнинг пул шакли. Фойда даромаднинг бир қисми маҳсулот таннархини пасайтириш; жадаллаштириш асосида ишлаб чиқариш хажмини ошириш фойда ўсишининг, корхона молиясини барқарорлигини асосий омиллари ҳисобланади.

Фойдага 3 функция хосдир:

-у иқтисодий кўрсаткич бўлиб, хўжалик фаолиятининг молиявий натижаларини кўрсатиб туради,

- фойданинг манфаатдорлик функцияси тақсимоти ва унда фойдаланилади ва намоён бўлади;

- фойда корхоналарнинг молиявий ресурсларини манбаини, маҳаллий ва давлат бюджетларининг даромад қисмларини манбаларини шакллантиришнинг асосидир.

Корхоналар фойданинг хажмига объектив ҳарактердаги ишлаб чиқариш жараёнига боғлиқ омиллар ва хўжалик фаолиятига боғлиқ бўлмаган объектив омиллар таъсир қилиши мумкин. Объектив омилларга: истеъмол қилинаётган материал ва кувватберувчи ресурсларнинг баҳо даражаси, амортизация ажратмасининг меёрий бозор конъюктураси киради.

Интенсив омиллар молиявий соғломлаштириш, самарли солиқ тизимини ташкил қилиш ҳисобига корхоналар уз фойдаларини кўпайтириб беради.

Иқтисод бир меёрда хали тўла изга тушмаган ишлаб чиқарувчиларнинг монопол шароити маълум даражада сакланиб турган истеъмол бозорида рақобат деярли йўқ. Инфляция шароитини утаётган иқтисодиётнинг ҳозирги ахволида турли мулкчилик шаклларида корхоналарнинг фойдасини кўпайиши асосан, истеъмол товарларини баҳосини сунъий равишда ошириш ҳисобига амалга ошириш мумкин, яъни бунда, фойда тўлдирилиши кўпайиши инфляция оқибатида амалга ошади. Бунда ишлаб чиқаришнинг хажми билан фойданинг миқдори ўртасида ўзаро боғлиқлик йўқ бўлади.

Иқтисодиётнинг издан чикканлиги натижасида хўжалик юритиш механизмларининг таъсири самарали бўлганлиги оқибатида фойданинг ўзига хос функциялари тўла даражада ишламайди. Шу сабабли кўплаб корхоналарда максимал фойда олиниши билан таъминлаш. Қуйидаги интенсиф омиллар ҳисобига хўжалик субъектларига нисбатан самарали солиқ тизимини ташкил қилиш.

Фойда турли истеъмолнинг иқтисодий мазмунига қараб молиялаштиришнинг асосий манбаи ҳисобланади. Фойданинг тақсимоти жараёнида давлат органлари орқали жамиятнинг манфаати хўжалик субъектининг бу хўжалик билан муносабат тури бўлган ҳамма хўжалик субъектларининг манфаати айрим ишчи хизматларининг манфаати алоҳида-алоҳида ҳисобга олинади. Тақсимотнинг объекти ялпи фойда ҳисобланади. Қонунчилик асосида ялпи фойданинг бир қисми солиқли ва солиқсиз мажбурий тўловлар сифатида давлат бюджетига маҳаллий бюджетга келиб тушиши таъминланади.

Ҳиссадорлик жамиятларида фойдани солиққа тортишга захира жамғармаларини шакллантириш тартиби эътиборга олинади.

Фойданинг тақсимоти қуйидаги тамойиллардан келиб чиқади:

- биринчи навбатда бюджет олдидаги молиявий смажбуриятлар бажарилади;

- турли мулкчилик шаклларидаги фойданинг қолган қисми иқтисодий асосланган пропорцияларда жамғармаларга ва истеъмолга булинади.

- Жамғариш билан истеъмол ўртасидаги нисбатни аниқлашда ишлаб чиқариш фондларининг ва етиштирилаётган маҳсулотлар рақобатбардошлик ҳолати ҳисобига олинади.

- Хўжалик субъектлари корхона ихтиёрида қолган соф фойдани тақсимлаш жараёнида фойдани тақсимлаш усулини ўзлари мустақил ҳал қиладилар.

Солиқ тўлангандан кейин корхона ихтиёрида қоладиган фойда икки қисмга булинади: биринчи қисми, корхонанинг мулкни кўпайтиради ва жамғариш жараёнида катнашади. Иккинчи қисми фойданинг истемолга ишлатилаётган миқдорини белгилайди. Бунда жамғаришга йўналтирилган барча маблағларни тўла ишлатиб юбориш шарт эмас. Мулкни кўпайтиришга ишлатилмаган фойданинг қолдиги муҳим захира аҳамиятига эга ва кейинги йилларда қурилиши мумкин бўлган зарарни қоплаш учун, турли харажатларни молиялаштириш учун ишлатилиши мумкин.

Соф фойдани тақсимлашда қуйидаги махсус жамғармаларни ташкил қилиш асосида бўлиши мумкин: Жамғарма фонди ва истеъмол ҳамда фойда бевосита алоҳида йўналишларга булиниб захира жамғармаларани ташкил қилиши мумкин.

Жамғарма фондлари қуйидаги таркибларни молиялаштиришга фойдаланилади: Илмий-тадқиқот ишларга лойиҳалаш, конструкторлик ва технологик ишларга, янги маҳсулот ва технологик жамғармаларни ишлаб чиқариш ва уни ўзлаштириш ишларига техника билан қайта қуроллантириш ва корхонани цех бўлимлари қайта тиклаш, узок муддатли ссудаларни қайтаришга

ва уларнинг фоизларини тўлашга, таннархга олиб бориладиган суммадан қисқа муддатли ссудаларни тўлашга, айланма маблағларнинг ўсишини коплашга табиатни муҳофаза қилишга, тадбиркорликка боғлиқ харажатларга бошқа корхоналарни низом капиталини ташкил қилувчи сифатида катнашилгандаги маълум даражадаги пай умумий суммаларини тўлашга, хўжалик юритувчи субъект уз таркибига кирган иттифокчи хиссадорлик жамиятлари ёки компанияларга бадал тўловларини тўлашига.

Истеъмол фонди ижтимоий заруратга ишлатилади. У жамғарма ҳисобидан қуйидаги тадбирларга боғлиқ харажатлар молиялаштиради: ижтимоий –маиший объектлардан фойдаланишга ноишлаб чиқариш объектларини кўришга, соғломлаштириш ва маданий оммавий тадбирларни утказишга, ишлаб чиқаришга боғлиқ масъулиятни таъмирлашларни бажаришга боғлиқ ишларни бажарганлик учун бериладиган мукофотларга моддий ёрдам кўрсатишга нафақага кушимча пул маблағларини ажратишга ва бошқаларга йўналтирилади.

Тадбиркорликнинг мақсади нафақат юқори фойда олиш. Шу билан бирга корхоналар хўжалик фаолиятини юқори даражадаги рентабеллик қилишдан ҳам иборатдир. Рентабеллик абсолют фойдада кўрсаткичдан фаркли уларок нисбатан олинган кўрсаткич бўлиб корхона даромадлигини кўрсатади. Рентабелликни 3-гурух кўрсаткичи мавжуд: маҳсулот рентабеллиги, ишлаб чиқариш фондларининг рентабеллиги, корхонани куйилмаларининг рентабеллигини.

Маҳсулот рентабеллигини ҳамма сотадиган маҳсулот бўйича аниқлаш мумкин. Биринчи ҳолатда, рентабеллилик ҳамма сотилган маҳсулотдан олинган фойдани унинг ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларига бўлган нисбатини фоиз ҳисобида аниқланади. Бу кўрсаткичлар, корхонани кундалик харажатларини самарадорлигини ва сотилаётган маҳсулотни даромадлигини кўрсатади.

Ишлаб чиқариш фондларининг рентабеллиги билан фойдани асосий ишлаб чиқариш фондларининг ва материал айланма маблағларининг ўртача йиллик қийматига нисбатан фоиз ҳисобида аниқланади. Бу кўрсаткични соф фойда бўйича ҳам ҳисоблаш мумкин.

4. Дюпон формуласи ва фойдага таъсир этувчи омиллар.

Рентабелликнинг кўп омилли модели(Дюпон формуласи)

$$R = \frac{P}{K} = \frac{P}{N} * \frac{N}{K} = \frac{P}{N} \div \frac{K}{N} = \frac{\frac{P}{N}}{\frac{F}{N} + \frac{E}{N}}$$

Бу ерда,

R- рентабеллик коэффициенти;

P- фойда;

K- капитал;

N- реализация;

F-айланма капитал;

E- асосий капитал;

P/N- айланманинг рентабеллиги;
N/K- фонд қайтими;
F/N –фонд сифими;
E/N – айланма маблағларнинг айланувчанлиги.

Баҳс мунозаралар учун саволлар

1. Молиявий натижаларнинг шаклланиш манбалари нималардан иборат?
2. Фойдага таъсир этувчи омиллар ва уни тақсимланиши.
3. Дюпон формуласини ҳисоблаш механизми.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Каримов И.А. 2015 йилда иқтисодиётимизда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазифамиздир. // Халқ сўзи газетаси. 2015 йил 17 январь, №11 (6194).
2. Кожухар В.М. Практикум по экономической оценке инвестиций “Издательский дом Дашков и К” -М., 2007. 148 с.
3. Курбанов Х.А. Корпоративные финансы.-Т.: ТАСИС, 2005.-143 р.
4. Брейли Р., Майерс С. «Принципы корпоративных финансов», М.: «Олимп бизнес», 2004- с. 1294.
5. Бочаров В.В. Финансовое инженерия.- СПб. «Питер», 2004 г.

ТАҚДИМОТ

1- мавзу	Молиявий менежментнинг мақсади ва вазифалари
-----------------	---

1-слайд

2-слайд

Молиявий менежментнинг таркиби ¹

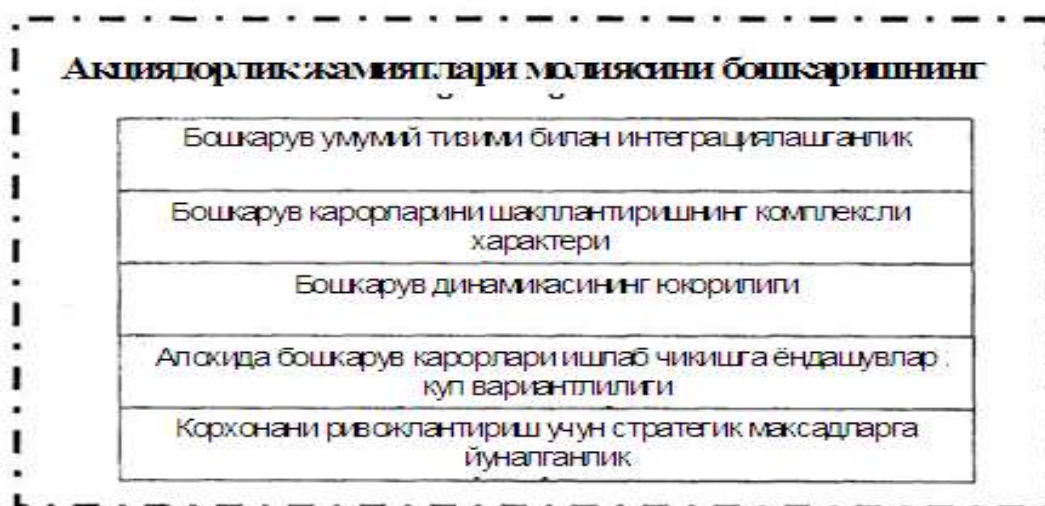
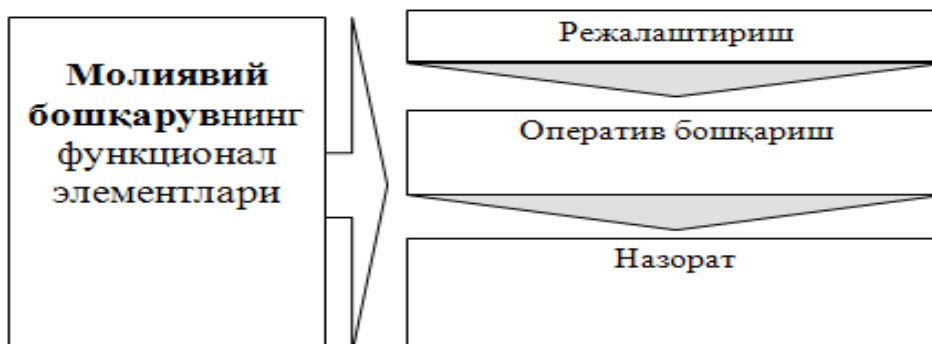

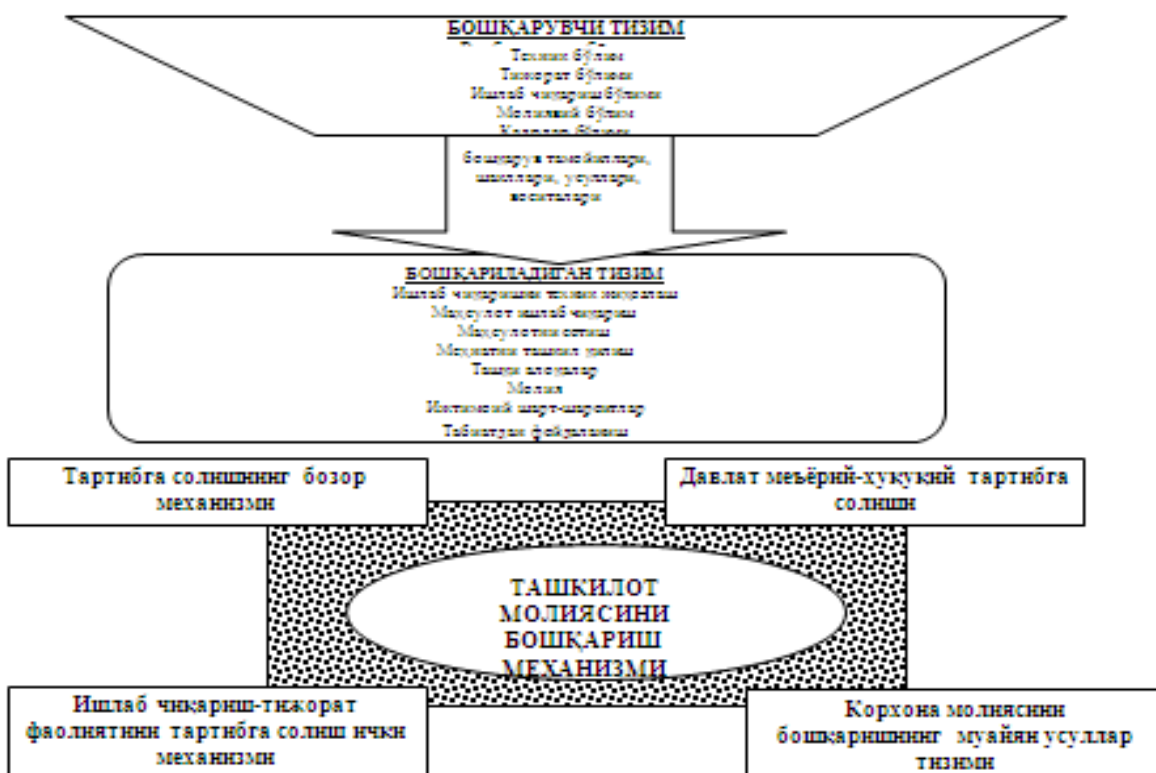
¹ «Бозор, пул ва кредит» журнали № 4. 2000й.

Корхона ва ташкилотларнинг молиявий ресурслари ва унинг манбалари

2. Молиявий бошқаришнинг таркибий тузилмаси
ва унинг функционал элементлари.

Компания молиявий менежменти мақсади-мулк эгаларининг компания бозор қийматига асосланган жорий ва истиқболдаги фаровонлигини максималлаш

Компаниянинг молиявий менежменти вазифалари:

- доимий ривожланиш учун етарли ҳажмда молиявий ресурслар билан таъминлаш;

- юқори молиявий барқарорликни таъминлаш;

-пул айланмасини оптималлаш ва доимий тўлов лаёқатини қўллаб-қувватлаш;

-активлардан самарали фойдаланиш ҳисобига фойдани максималлаш;

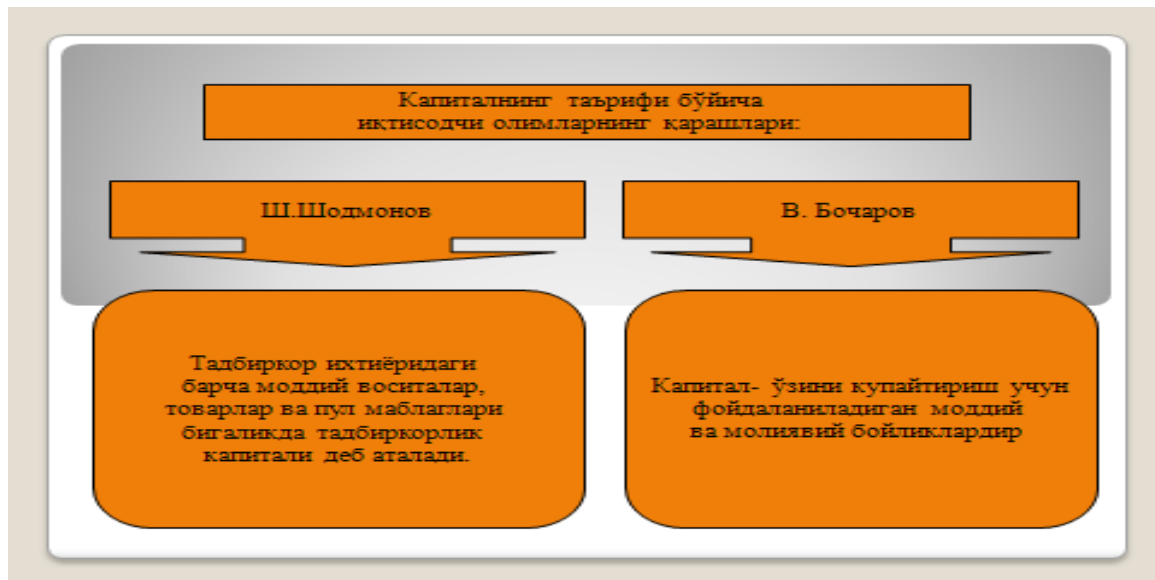
-молиявий рисклар даражасини минималлаш

1-слайд

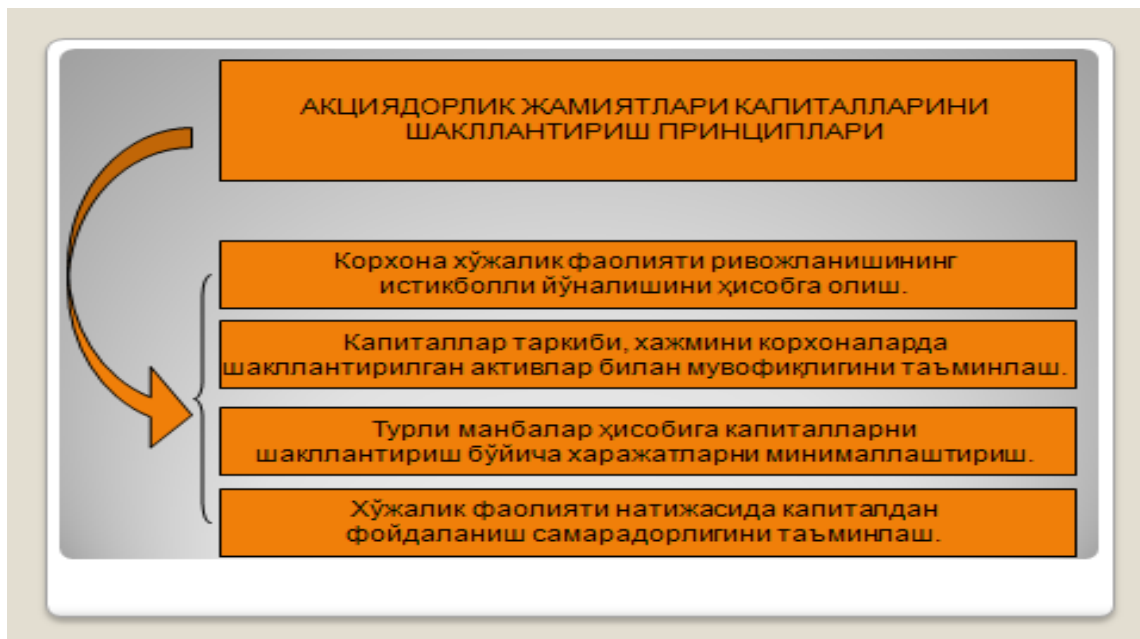
Капитал- молиявий менежментда доимий фойдаланиб келинаётган иқтисодий категориялардандир.

Капитал- корхонанинг активларига инвестиция қилинган пул, моддий ва номоддий қийматликларнинг умумий қийматини ўзида ифодалайди.

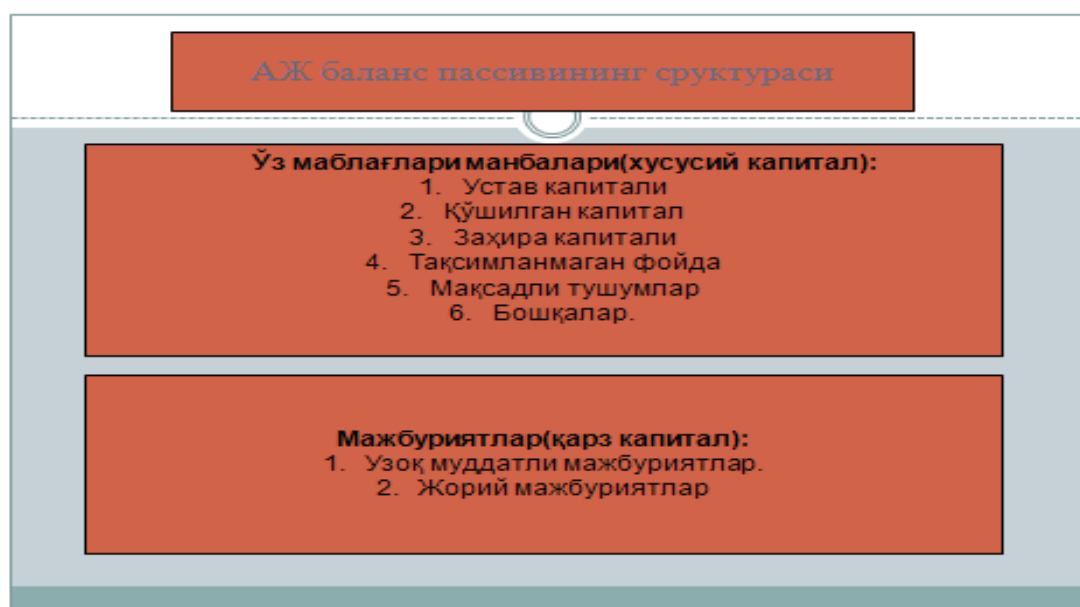
2-слайд

3-слайд

2. Капиталнинг алоҳида элементлари ва уни оптимал таркибини шакллантириш бўйича қарорлар қабул қилиш.

Акциядорлик жамиятининг(АЖ) устав фонди

АЖнинг устав фонди акциядорлар сотиб олган жамият акцияларининг номинал қийматидан ташкил топади. Жамият чиқарадиган барча акцияларнинг номинал қиймати бир хил бўлиши лозим.

АЖнинг устав фонди унинг мол-мулкнинг ўз кредиторлари манфаатларини кафолатлайдиган даражадаги энг кам миқдорини белгилайди. Жамият давлат мулки негизда тузилганда корхонанинг (мол-мулкнинг) қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда аниқланган бозор баҳоси жамият устав фондининг суммасини ташкил этади.

АЖ оддий акцияларни, шунингдек бир ёки бир неча турдаги имтиёзли акцияларни жойлаштиришга ҳаққидир. Жойлаштирилган имтиёзли акцияларнинг номинал қиймати жамият устав фондининг йигирма фоизидан ошмаслиги лозим.

АЖ таъсис этилаётганда унинг барча акциялари муассислар ўртасида жойлаштирилган бўлиши керак.

Акциядорлик жамиятининг(АЖ) устав фонди

Жамият уставида назарда тутилган, аммо устав фондининг ўн беш фоизидан кам бўлмаган миқдорда жамият захира фонди тузилади. Жамиятнинг захира фонди жамиятнинг устав фондида белгиланган миқдорга етгунига қадар ҳар йили соф фойдадан мажбурий ажратмалар ўтказиш орқали ташкил этилади. Ҳар йилги ажратмаларнинг миқдори жамият уставида назарда тутилади, аммо бу миқдор жамият уставида белгиланган миқдорга етгунига қадар соф фойданинг беш фоизидан кам бўлмаслиги керак.

Жамиятнинг захира фонди: (а) кўрилган зарарни қоплаш, (б) жамият облигацияларини муомаладан чиқариш, (в) имтиёзли акциялар бўйича дивидендлар тўлаш ва Қонунга мувофиқ (г) акцияларни сотиб олишни талаб қилиш ҳуқуқига эга бўлган акциядорларнинг талабига биноан акцияларни сотиб олиш учун мўлжалланади.

Захира фондидан бошқа мақсадларда фойдаланиш мумкин эмас.

Акциядорлик жамиятининг соф активлари

Жамият соф активларининг қиймати бухгалтерия ҳисоб-китоб маълумотлари бўйича белгиланган тартибда баҳоланади.

Агар иккинчи молия йили ва ундан кейинги ҳар бир молия йили тугагандан кейин жамият акциядорлари тасдиғига тақдим этилган йиллик бухгалтерия балансига ёки аудиторлик текшируви натижаларига кўра жамият соф активларининг қиймати унинг устав фондидан оз бўлиб чиқса, жамият ўз устав фондидан соф активлари қийматидан ошиб кетмайдиган миқдоргача камайтиришини эълон қилиши шарт.

Агар иккинчи молия йили ва ундан кейинги ҳар бир молия йили тугагандан кейин жамият акциядорлари тасдиғига тақдим этилган йиллик бухгалтерия балансига ёки аудиторлик текшируви натижаларига мувофиқ жамият соф активларининг қиймати белгиланган устав фондидан энг кам миқдоридан оз бўлиб чиқса, жамият ўзини тугатиш ҳақида қарор қабул қилиши шарт.

Жамиятнинг устав фондидан камайтириш ёки жамиятни тугатиш тўғрисида қарор қабул қилинмаса, унинг акциядорлари, кредиторлари, шунингдек давлат томонидан ваколат берилган органлар жамиятни суд тартибда тугатишни талаб қилишга ҳақли.

Акциядорлик жамиятининг соф активлари

I. Активлар

1. Номоддий активлар
 2. Асосий воситалар
 3. Бошқа айланмадан ташқари активлар, кечиктирилган солиқ активларини ҳисобга олган ҳолда
 4. Захиралар
 5. Дебиторлик қардорликлари, устав капиталиган қўйилма қилиши лозим бўлганларидан ташқари
 6. Пул маблағлари
 7. Бошқа айланма маблағлар
- Жамии активлар(ЖА)

II. Пассивлар

- 2.1. Заёмлар ва кредитлар бўйича узоқ муддатли мажбуриятлар
 - 2.2. Бошқа узоқ муддатли мажбуриятлар
 - 2.3. Заёмлар ва кредитлар бўйича қисқа узоқ муддатли мажбуриятлар
 - 2.4. Кредиторлик қардорлиги
 - 2.5. Даромадларни тўлаш бўйича иштирокчиларга қарзлар
 - 2.6. Бошқа қисқа муддатли мажбуриятлар
- Жамии пассивлар(ЖП)

21. Соф активларнинг қиймати(ЖА-ЖП)

Капиталнинг ўртача тортиган қиймати:

$$WACC = \sum_{i=1}^n k_i * r_i$$

АЖнинг келгусидаги ривожланишнинг молиявий салоҳияти модели

$$T_{\text{фў}} > T_{\text{хк}} > T_{\text{а}} > 100$$

Бу ерда,

$T_{\text{фў}}$ – фойданинг ўсиш суръати

$T_{\text{хк}}$ – хусусий капиталнинг ўсиш суръати

$T_{\text{а}}$ – активларнинг ўсиш суръати

3. Молиявий ричаг(левередж) самараси.

Молиявий ричаг(левередж) самараси

Молиявий ричаг самараси – қарз маблағларидан фойдаланишнинг натижавийлигини тавсифлайди.

$$ROA = \Pi_{\text{и}} : A,$$

Бу ерда

ROA – иқтисодий рентабеллик

$\Pi_{\text{и}}$ – иқтисодий фойда

A – активлар

$$E_{\text{лр}} = (1 - T) (ROA - i) K_c$$

Бу ерда,

$E_{\text{лр}}$ – Молиявий ричаг самараси

i – кредит фоизи

K_c – мустақиллик коэффициенти

K_c – мустақиллик коэффициенти куйидагича ҳисобланади

$$K_c = \text{Қарз маблағлари} / \text{хусусий капитал}$$

Хусусий капиталнинг рентабеллиги (ROE) куйидагича ҳисобланади

$$ROE = (ROA + E_{\text{мр}}) (1-T)$$

ёки

$$ROE = [ROA + (ROA - i) K_c] (1-T)$$

ёки

$$ROE = \text{фойда} / \text{хусусий капитал}$$

A, B, C акциядорлик жамиятларида хусусий капитал рентабеллиги, молиявий рычаг самарасини ҳисоблаш

Кўрсаткичлар	A	B	C
Активлар	1000	1000	1000
Хусусий капитал	1000	800	500
Қаз капитал	0	200	500
Солик ва кредитга тўловларгача бўлган фойда	200	200	200
ROA	20	20	20
Кредитга фойзли тўловлар, 10%	-	20	50
Фойда солиғи тўлангунга қадар фойда	200	180	150
Фойда солиғи, 10%	20	18	15
Соф фойда	180	162	135
ROE	18%	20,25%	27%
$E_{\text{мр}}$	0	2,25	9

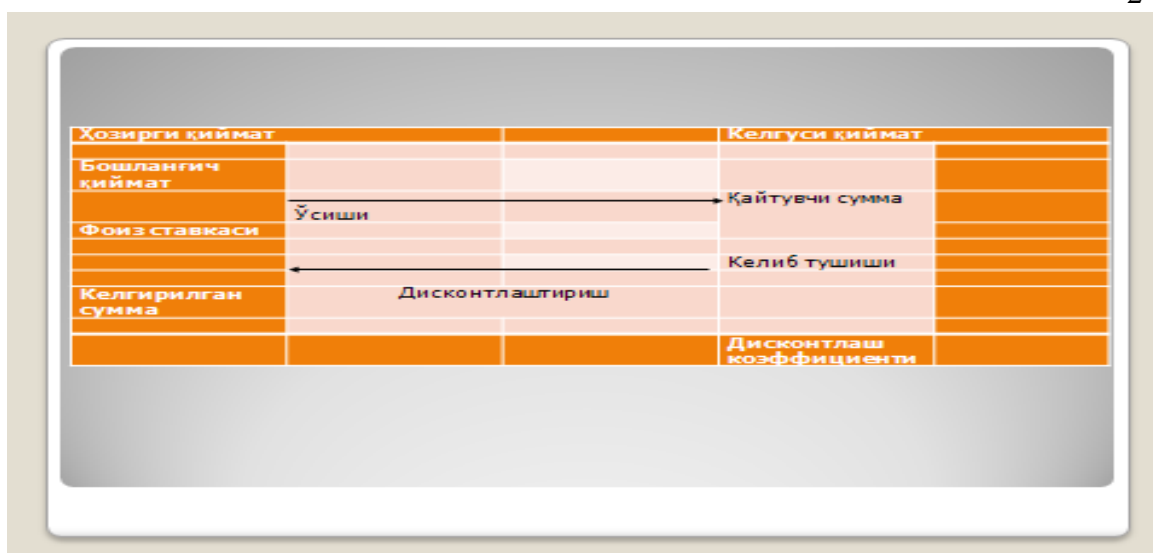
1-слайд

Дисконтлаш усули пул маблағларининг қиймати муайян вақтда бир хил эмаслиги, яъни бугунги бир сўм бир йилдан кейинги бир сўмга тенг эмаслиги боис пайдо бўлади.

Дисконтлаш мураккаб фоизларнинг тескари ҳисобланиш жараёни ҳисобланади.

Дисконт ставкаси капитал бозоридаги узоқ муддатли ссудалар бўйича тўланадиган ҳақиқий фоиз ставкасидан кичик бўлиши керак.

2-слайд

3-слайд

Оддий фоиз ҳисоблаш усули :

$$FV = P + Pr + \dots + Pi = P * (1 + n * i);$$

Мураккаб фоиз ҳисоблаш усули:

$$FVn = PV(1 + i)^n;$$

бу ерда

$(1 + i)^n$ - мултипликацияланувчи купайтма;

FV - пулнинг келгусидаги қиймати;

PV - пулнинг ҳозирги қиймати;

N - маълум давр оралиги.

Масалан, сиз банка 1 млн сўм жамғарма қўйдингиз. Йиллик фоиз ставкаси 4 % ва ҳар йиллик мураккаб фоиз ҳисоблаш асосида. 3 йилдан сўнг сизнинг ҳисоб рақамингиздаги пуллар қанча бўлишини ҳисоблаймиз.

$$FV_n = PV(1+I)^n$$

$$FV_3 = 1000000 \text{ сўм} (1 + 0,04)^3 = 1125000 \text{ сўм}$$

Аннуитет тенг даврий тўловлар серияси шароитидаги келгуси пул оқимлари.

Аннуитетнинг келгуси қиймати куйидагича ҳисобланади:

$$FVA_n = \sum_{t=1}^n PMT_t (1+i)^{n-t}$$

Аралаш пул оқимларининг жорий қийматини ҳисоблаш

$$PV = \frac{CF_1}{(1+i)^1} + \frac{CF_2}{(1+i)^2} + \dots + \frac{CF_n}{(1+i)^n} = \sum_{n=1}^n \frac{CF_n}{(1+i)^n}$$

1. Корхоналарнинг активлар структураси ва уни бошқаришнинг зарурлиги

Ҳар қандай корхоналарда такрор ишлаб чиқариш жараёнининг моддий техник асосини ишлаб чиқариш фондлари ташкил қилади. Ишлаб чиқариш фондлари 2 қисмга бўлинади:

1. Асосий ишлаб чиқариш фондлари(Узоқ муддатли активлар).
2. Айланма ишлаб чиқариш фондлари(Айланма маблағлар).

«Айланмадан ташқари активлар» ва «Асосий активлар тушунчаси бир бирини тўлдирди.

Асосий капиталлар қуйидагилардан ташкил топади:

1. Асосий воситалар. Бунга қўшимча равишда тугалланмаган узоқ муддатли инвестициялар шам киритилади.
2. Узоқ муддатли молиявий инвестициялар.
3. Номоддий активлар.

Асосий воситалар БҲМАга асосан узок давом этадиган вақт мобайнида моддий ишлаб чиқариш соҳасида ҳам ноишлаб чиқариш соҳасида амал қиладиган, шунингдек, ижарага бериш учун фойдаланиладиган моддий активлардир.

10- слайд

1. Йил охирига асосий ишлаб чиқариш фондларининг ҳолати.

$$F_1 = F_0 + F_{\text{я}} - F_{\text{ч}},$$

- F_1 – йил охирига ишлаб чиқариш фондлари.
- F_0 – йил бошига ишлаб чиқариш фондлари;
- $F_{\text{я}}$ – ҳисобот даврида киритилган ишлаб чиқариш фондлари;
- $F_{\text{ч}}$ – ҳисобот даврида чиқариб ташланган ишлаб чиқариш фондлари.

2. Асосий ишлаб чиқариш фондларини ўсиш индекси.

$$K_1 = F_1 / F_0 * 100\%$$

- F_1 – йил охирига ишлаб чиқариш фондлари.
- F_0 – йил бошига ишлаб чиқариш фондлари;

11-слайд

3. Асосий ишлаб чиқариш фондларини янгилашниш коэффициенти.

$$K_2 = F_{\text{я}} / F_1$$

- $F_{\text{я}}$ – ҳисобот даврида киритилган янги ишлаб чиқариш фондлари;
- F_1 – йил охирига ишлаб чиқариш фондлари.

Мазкур коэффициентни асосий фондларни янгилашниш коэффициенти деб ҳам аташ мумкин. Бу коэффициент йил охиридаги барча асосий ишлаб чиқариш фондларининг таркибида янги киритилган асосий фондларнинг улушини курсатиб беради.

4. Асосий ишлаб чиқариш фондларини янгиланишини интенсивлиги коэффициенти.

$$K_3 = F_{\text{ч}} / F_{\text{я}}$$

$F_{\text{я}}$ – ҳисобот даврида киритилган ишлаб чиқариш фондлари;

$F_{\text{ч}}$ – ҳисобот даврида чиқариб ташланган ишлаб чиқариш фондлари.

Бу кўрсаткич техник прогресс суратларини кўрсатиб берувчи коэффициент ҳисобланади. Агар асосий фондларни ҳисобот даврида ишлаб чиқаришга кириши, мавжуд асосий фондларни ишлаб чиқариш жараёнидан чиқариб ташлаш суратига нисбатан юкори бўлса, машина ва жиҳозларни эксплуатация муддатларини иктисодий мақсадга мувофиқ чегарасидан кўпаяётганлигини ва корхонадаги ишлаб чиқариш кувватлари эскираётганлигини англатади ($K_3 < 1$).

Амортизация	Эскириш
Амортизация- асосий воситанинг фойдали хизмат муддати давомида амортизация қийматини мунтазам равишда тасмиллаш ва кўчириш кўринишида эскиришнинг қийматифодасидир.	Эскириш асосий воситалардан фойдаланиш вақтида уларнинг техник ишлаб чиқариш хоссатарини аста секинлик билан йўқотиши жараёнидир.
Амортизация ҳисоблаш асосий воситанинг эскиришини ҳисобга олган ҳолда қийматини маҳсулот таннархига ўтказилиши ҳисобланади. Амортизация ҳисоблаш жараёни корхоналар хўжалик фаолиятига бевосита боғлиқ. Амортизация ишлаб чиқариш жараёнида истеъмол қилинган асоси воситалар қийматини шакллантириш мақсадида пул фондни шакллантириш жараёнидир.	Эскириш ишлаб чиқариш жараёнида асосий воситалардан фойдаланиш хусусиятларига боғлиқ.
Умумий хулоса қилиб айтганда эскириш амортизациянинг дастлабки шарт шариғидир.	

Амортизация меёри қуйидаги формула орқали амалга оширилади:

$$H_i^A = \frac{(F^b - F^l) / T}{F^b} * 100 \%$$

H_i^A – гуруҳдаги асосий воситаларнинг амортизация меёри;

F^b – асосий воситаларнинг баланс қиймати;

F^l – асосий воситаларнинг ликвидацион қиймати;

T – асосий воситаларнинг хизмат муддати.

ЎЗР Солиқ кодексига биноан белгиланган амортизация меъёрлари:

Гуруҳлар тартиб рақами	Қилиқ гуруҳлар тартиб рақами	Асосий воситаларнинг номи	Амортизациянинг йиллик аниқ шариқи (солиқлик, фоизлари)
I		Бинолар, инвентлар ва иншоотлар	5
II		Узатиш қурилмалари	5
III		Кўч-қўнғит баридига иншоотлар ва ускуналар	5
IV		Фабрикат турлари бўйича шунинг ичи машиналари ва ускуналар (ҳаракатланувчи транспортдан ташқари)	15
V		Ҳаракатланувчи транспорт	5
	1	Автобуслар, транспортнинг ҳаракатдали таркиби, шунинг ичида транспорт	20
	2	Тўлиқ автобуслар	
	3	Саноат тракторлари	
	4	Канализация транспорт	
	5	Махсус вақти вақтилари	
	6	Бошқа транспорт воситалари	10
	7	Бошқа транспорт воситалари	20
VI		Компьютер, периферия қурилмалари, маълумотларни қўлга олиш ускуналари	20
VII		Бошқа гуруҳларга киритилмаган қўлга олиш воситалари	
	1	Кўч-қўнғит воситалари	10
	2	Ўзига шай ва ускуналари (шу жумладан телефон аппаратлари, шунинг ичида қурилмалари ва бошқалар)	15
	3	Бошқалар	10

СОФ ЖОРИЙ ҚИЙМАТ (NPV) - ИНВЕСТИЦИЯЛАШ ОБЪЕКТИДАН ФОЙДАЛАНИШ ДАВРИДА ОЛДИНДАН ҚАТЪИЙ БЕЛГИЛАНГАН ВА ҲАҚАРАТЛИК СТАВКАСИДА ОЛИНАДИГАН ДАРОМАДЛАР ВА ҚИЛИНАДИГАН ХАРАЖАТЛАРНИНГ АЛОҲИДА МУАЙЯН ДАВРДАГИ БАРЧА КИРИМ ВА ЧИҚИМЛАРНИНГ ДИСКОНТЛАШТИРИЛИШИ ЙЎЛИ БИЛАН ОЛИНГАН ВА УЛАР ҲАҚАРАТЛИК СТАВКАСИДАГИ ФАРҚНИ ИФОДАЛОВЧИ ҚИЙМАТ.

Лойиҳанинг даслабки босқичида тўлиқ харажат қилинадиган лойиҳалар бўйича **NPV** ни ҳисоблаш қуйидагича бўлади:

$$NPV = \left(\frac{CF_1}{(1+i)^1} + \frac{CF_2}{(1+i)^2} + \dots + \frac{CF_n}{(1+i)^n} \right) - I_0 = \sum_{n=1}^n \frac{CF_n}{(1+i)^n} - I_0$$

Агар инвестиция лойиҳаси йиллар давомида молиявий ресурсларнинг кетма кет инвестицияланишини талаб этса, у ҳолда NPV ни ҳисоблаш қуйидагича бўлади:

$$NPV = \left(\frac{CF_1}{(1+i)^1} + \frac{CF_2}{(1+i)^2} + \dots + \frac{CF_n}{(1+i)^n} \right) - I_0 = \sum_{n=1}^n \frac{CF_n}{(1+i)^n} - \sum_{n=1}^n \frac{I_0}{(1+i)^n}$$

Агар

- **NPV > 0**, бўлса лойиҳани қабул қилиш мумкин;
- **NPV < 0**, бўлса лойиҳани қабул қилиш керак эмас;
- **NPV = 0**, бўлса лойиҳа фойдали ҳам, зарарли ҳам эмас.
- NPV қуйидагича аниқланади

ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИНГ РЕНТАБЕЛЛИК ИНДЕКСИ-

дисконтлаштирилган даромадларнинг инвестиция харажатларига нисбатини ҳисоблаб топишга асосланади.

Лойиҳанинг даслабки босқичида тўлиқ харажат қилинадиган лойиҳалар бўйича PI ни ҳисоблаш қуйидагича бўлади:

$$PI = \sum_{n=1}^n \frac{CF_n}{(1+i)^n} / I_0$$

Агар инвестиция лойиҳаси йиллар давомида молиявий ресурсларнинг кетма кет инвестицияланишини талаб этса, у ҳолда PI ни ҳисоблаш қуйидагича бўлади:

$$PI = \sum_{n=1}^n \frac{CF_n}{(1+i)^n} / \sum_{n=1}^n \frac{I_0}{(1+i)^n}$$

Даромадлилиқнинг ички нормаси жалб килинган инвестиция лойихаси буйича кутилаётган тушумларнинг келтирилган кийматини тенглаштирадиган дисконт ставкаси орқали аниқланади:

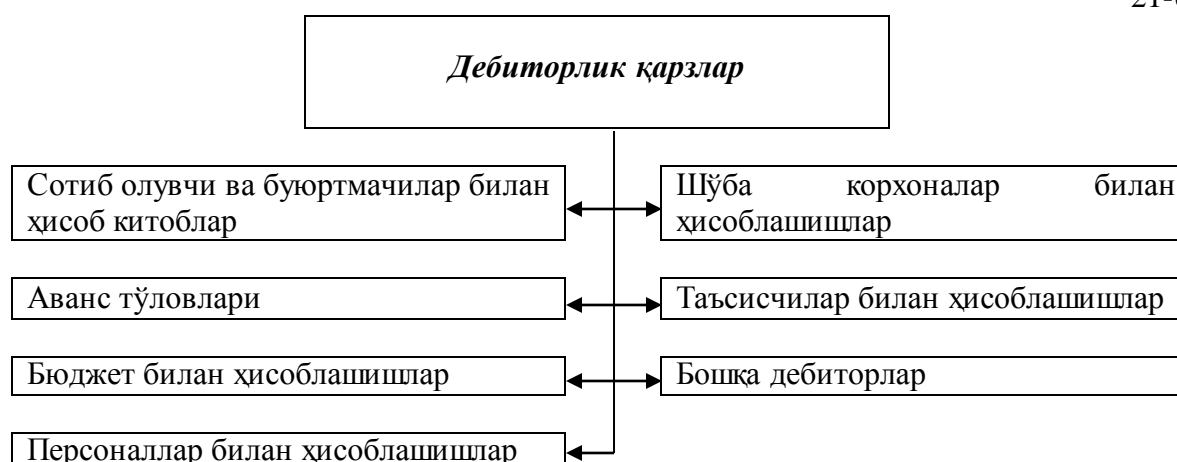
Бошқача килиб айтганда, тенгламада агар $IC=CF_0$ булса IRR куйидагича булади:

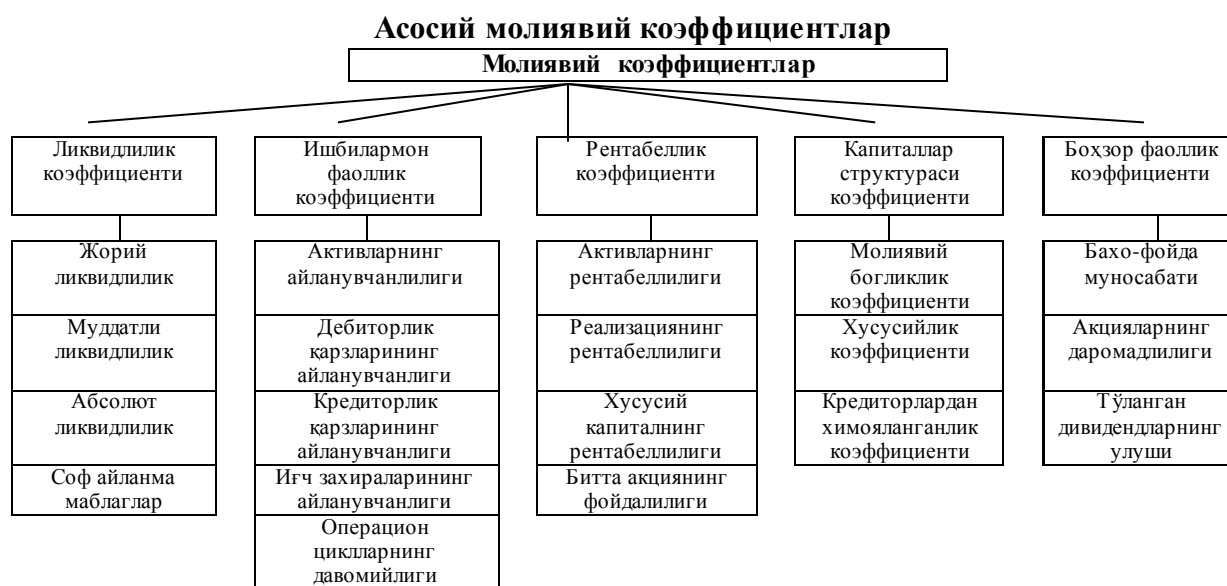
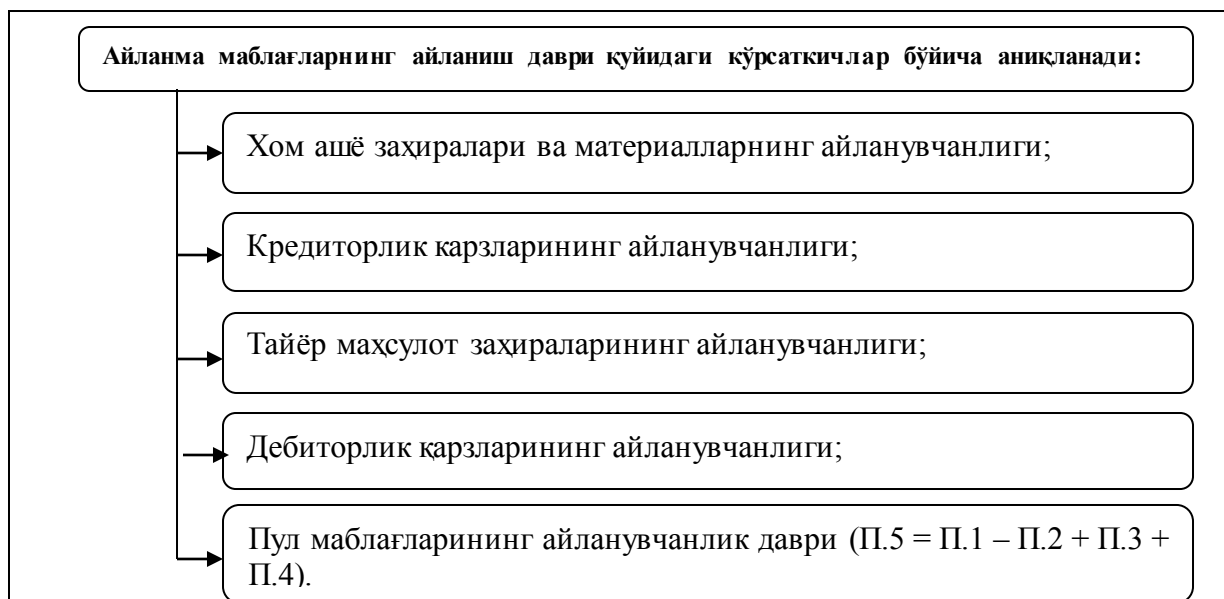
$$\sum_{t=0}^n \frac{CF_t}{(1+IRR)^t} = 0$$

IRR лойихада кутилаётган даромадлилигини характерлайди. Агар IRR лойихани молиялаштириш учун фойдаланилаётган капитал бахосидан ошиб кетса, компаниянинг акционерлари томонидан капитални фойдаланиш учун ҳисоб китоблардан сунг ошиқчалик келиб чиқади. IRR капитал бахосидан юкори булган лойихани кабул килиш акционерларнинг даромадини оширади. Иккинчи томондан IRR капитал бахосидан кам булса лойихани амалга ошириш акционерлар учун зарарли булади...

Айланма маблағларнинг туркумланиши.

№	Айланма маблағлар гуруҳлари	Айланма маблағлар таркиби
1.	Ишлаб чиқариш соҳасидаги ва ишлаб чиқариш жараёнидаги айланма маблағлар	1.1. Ишлаб чиқариш заҳиралари. 1.2. Ишлаб чиқариш жараёнидаги маблағлар
2.	Муомала фондлари (муомаладаги айланма маблағлар)	2.1. Реализация қилинмаган маҳсулот 2.2. Пул маблағлари 2.3. Дебиторлар
	Жами айланма маблағлар.	1.1+1.2+2.1+2.2+2.3.

1. Пул оқимлар тушунчаси ва унинг мазмуни.

Пул оқими- корхона хўжалик фаолиятида маълум вақт мобайнида жамланадиган пул маблағлари тушумлари ва чиқимлари мажмуасини ўзида ифодалайди.

2. Пул оқимларининг таҳлили.

1. Соф пул оқимларининг етарлилик коэффиценти

$$КЕСПО = \frac{СПО}{АҚ + \Delta ЗТМ + Д'}$$

Бу ерда,
 КЕСПО- Соф пул оқимларининг етарлилик коэффиценти,
 СПО- соф пул оқими,
 АҚ- асосий ҳарз бўйича йиғинди,
 Δ ЗТМ – айланма актив таркибидagi товар моддий қийматликларнинг ўсиши;
 Д – дивиденд тўловлари

Пул оқимларининг ликвидлик коэффициенти

$$КЛ = (ПМТ - (ДАЙБ - ДАЙО)) / ПМС;$$

Бу ерда:
 КЛ- ликвидлик коэффициенти;
 ПМТ- пул маблағлари тушуни;
 ДАЙБ- йил бошидаги пул маблағлари қолдиғи;
 ДАЙО- йил охиридаги пул маблағлари қолдиғи;
 ПМС – Пул маблағларининг сарфланиши суммаси.

Пул оқимларининг ликвидлик коэффициенти

$$КС = СПО / ПМС;$$

Бу ерда:
 КС- пул оқимларининг самарадорлик коэффициенти;
 СПО- соф пул оқимлари;
 ПМС – Пул маблағларининг сарфланиши суммаси.

Пул оқимлари харакатининг умумий модели

$$d_0 + \Delta_+ d - \Delta_- d = d_1$$

Бу ерда,
 d_0 , d_1 – ҳисобот даврининг боши ва охирига пул маблағларининг қолдиғи;
 $\Delta_+ d$ – ҳисобот даври мобайнида пул маблағлари тушуми;
 $\Delta_- d$ – ҳисобот даври мобайнида пул маблағлари чиқими.

Фаолиятнинг алоҳида турлари бўйича пул оқимлари модели

$$\Delta_+ d = \Delta_{+ \text{тех}} d + \Delta_{+ \text{инв}} d + \Delta_{+ \text{фин}} d,$$

$$\Delta_- d = \Delta_{- \text{тех}} d + \Delta_{- \text{инв}} d + \Delta_{- \text{фин}} d,$$

Бу ерда,
 $\Delta_{+ \text{тех}} d, \Delta_{- \text{тех}} d$ – жорий фаолият бўйича пул тушумлари ва чиқимлари;
 $\Delta_{+ \text{инв}} d, \Delta_{- \text{инв}} d$ – инвестицион фаолият бўйича пул тушумлари ва чиқими;
 $\Delta_{+ \text{фин}} d, \Delta_{- \text{фин}} d$ – молиявий фаолият бўйича пул тушуми ва чиқими.

Пул маблағлари тушумлари таркибини аниқлаш усули

$$\left(\frac{\Delta_{+ \text{тех}} d}{\Delta_+ d}, \frac{\Delta_{+ \text{инв}} d}{\Delta_+ d}, \frac{\Delta_{+ \text{фин}} d}{\Delta_+ d} \right)$$

Пул маблағлари тушумлари чиқимини аниқлаш усули

$$\left(\frac{\Delta_{- \text{тех}} d}{\Delta_- d}, \frac{\Delta_{- \text{инв}} d}{\Delta_- d}, \frac{\Delta_{- \text{фин}} d}{\Delta_- d} \right),$$

3. Пул оқимларини прогнозлаш ва оптималлаштириш.

1. Маълум даврга пул тушумларини прогнозлаш
2. Пул оқимларини чиқимини прогнозлаш

↓

3. Соф пулоқимларини ҳисоб китоби
4. Қисқа муддатли молиялаштиришда умумий эҳтиёжни ҳисобга олиш

1. Корпорациялар молиявий натижаларининг шаклланиши.

БХМС №3га биноан молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисоботда қуйидагиларни очиб бериш зарур:

- 6.1. Савдо-сотиқдан тушган соф тушум;
- 6.2. Савдо-сотиқнинг ялпи молиявий натижалари;
- 6.3. Асосий фаолиятдан келадиган бошқа операцион даромадлари ва харажатлари;
- 6.4. Асосий хўжалик фаолияти молиявий натижалари (фойда ёки зарар);
- 6.5. Молиявий фаолиятга доир бошқа даромадлар ва харажатлар;
- 6.6. Хўжалик умумий фаолиятининг молиявий натижаси;
- 6.7. Фавқулодда фойда ва зарар;
- 6.8. Даромад солиғи тўлангунга қадар умумий молиявий натижалар (фойдалар ёки зарарлар);
- 6.9. Ҳисобот давридаги соф фойда (зарар).

$$T = \Phi_a + \Phi_{mx} + \Phi_{ix\Phi} + \Phi_{\Phi}$$

Бу ерда:

- T – тушум;
- Φ_a – асосий ишлаб чиқариш фондларининг жисмоний эскиришини тиклашга мўлжалланган амортизация ажратмалари фонди;
- Φ_{mx} – моддий харажатларни (хом ашё, материаллар, ёқилғи, электр энергияси ва бошқаларни сотиб олиш) молиялаштириш фонди;
- $\Phi_{ix\Phi}$ – иш ҳақи фонди;
- Φ_{Φ} – товарларни реализация қилишдан олинган фойда (солиқлар тўлангунча ва фойдадан бошқа тўланмалар амалга оширилгунча).

Хўжалик юритувчи субъект фаолиятининг молиявий натижалари фойданинг қуйидаги кўрсаткичлари билан тавсифланади

- маҳсулотни сотишдан олинган ялли фойда, бу сотишдан олинган соф тушум билан сотилган маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархи ўртасидаги тафовут сифатида аниқланади:

$$ЯФ = ССТ - ИТ,$$

бунда,

- ЯФ - ялли фойда;
- ССТ - сотишдан олинган соф тушум;
- ИТ - сотилган маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархи;

- асосий фаолиятдан кўрилган фойда, бу маҳсулотни сотишдан олинган ялли фойда билан давр харажатлари ўртасидаги тафовут ва плюс асосий фаолиятдан кўрилган бошқа даромадлар ёки минус бошқа зарарлар сифатида аниқланади:

$$АФФ = ЯФ - ДХ + БД - БЗ,$$

бунда,

- АФФ - асосий фаолиятдан олинган фойда;
- ДХ - давр харажатлари;
- БД - асосий фаолиятдан олинган бошқа даромадлар;
- БЗ - асосий фаолиятдан кўрилган бошқа зарарлар;

- хўжалик фаолиятдан олинган фойда (ёки зарар), бу асосий фаолиятдан олинган фойда суммаси плюс молиявий фаолиятдан кўрилган даромадлар ва минус зарарлар сифатида исоблаб чиқилади:

$$УФ = АФФ + МД - МХ,$$

бунда,

- УФ - умумхўжалик фаолиятдан олинган фойда;
- МД - молиявий фаолиятдан олинган даромадлар;
- МХ - молиявий фаолият харажатлари;

- солиқ тўлангунгача олинган фойда, у умумхўжалик фаолиятдан олинган фойда плюс фавқулодда (кўзда тутилмаган) вазиятлардан кўрилган фойда ва минус зарар сифатида аниқланади:

$$СТФ = УФ + ФП - ФЗ,$$

бунда,

- СТФ - солиқ тўлангунгача олинган фойда;
- ФП - фавқулодда вазиятлардан олинган фойда;
- ФЗ - фавқулодда вазиятлардан кўрилган зарар;

- йилнинг соф фойдаси, у солиқ тўлангандан кейин хўжалик юритувчи субъект ихтиёрида қолади, ўзида даромад (фойда)дан тўланадиган солиқни ва минус қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа солиқлар ва тўловларни чиқариб ташлаган ҳолда солиқлар тўлангунга қадар олинган фойдани ифодалайди:

$$СФ = СТФ - ДС - БС,$$

бунда,

- СФ - соф фойда;
- ДС - даромад (фойда)дан тўланадиган солиқ;
- БС - бошқа солиқлар ва тўловлар.

2. Харажат ва сарфлар тушунчаларининг мазмуни ва моҳияти.

Маҳсулот (ишлар, хизматлар) таннархига киритиладиган харажатлар ва давр харажатлари рўйхати:

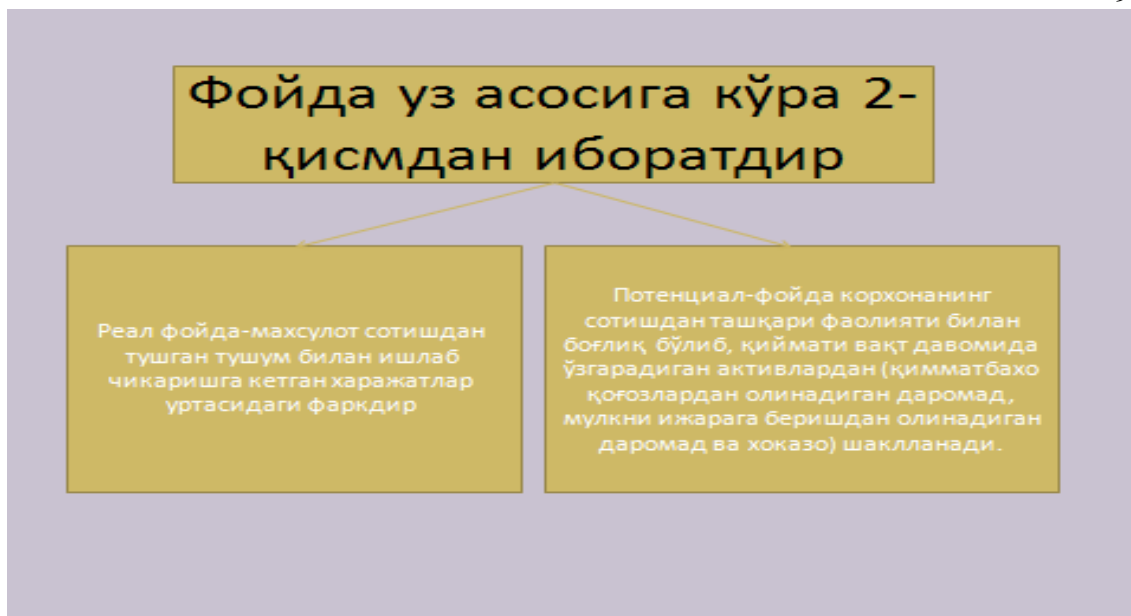
- хўжалик юритувчи субъект фаолиятининг рентабеллигини ва бозор рақобатбардошлилигини аниқлаш учун маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш давомида хўжалик юритувчи субъектда пайдо бўладиган барча харажатлар тўғрисида бухгалтерия ҳисоби счётларида тўлиқ ва аниқ ахборот шакллантирилиши;
- солиқ солинадиган базани тўғри аниқлаш мақсадида белгиланади.

Барча харажатлар қуйидагиларга гурўҳланади:

- маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархига киритиладиган харажатлар:
 - а) бевосита ва билвосита моддий харажатлар;
 - б) бевосита ва билвосита меҳнат харажатлари;
 - в) бошқа бевосита ва билвосита харажатлар, шу жумладан, ишлаб чиқариш хўсусятларига эга бўлган устама харажатлар;
 - ишлаб чиқариш таннархига киритилмайдиган, бироқ асосий фаолиятдан олинган фойдада ҳисобга олинадиган ҳамда **давр харажатларига** киритиладиган харажатлар:
 - а) сотиш харажатлари;
 - б) бошқариш харажатлари (маъмурий сарф-харажатлар);
 - в) бошқа операцион харажатлар ва зарарлар;
 - хўжалик юритувчи субъектнинг умумхўжалик фаолиятдан олинган фойда ёки зарарларни ҳисоблаб чиқишда ҳисобга олинадиган хўжалик юритувчи субъектнинг **молиявий фаолияти бўйича харажатлари**:
 - а) фоизлар бўйича харажатлар;
 - б) хорижий валюта билан операция бўйича салбий курс тафовутлари;
 - в) қимматли қоғозларга қўйилган маблағларни қайта баҳолаш;
 - г) молиявий фаолият бўйича бошқа харажатлар;
- Фавқулодда зарарлар**, у даромад (фойда)дан олинадиган солиқ тўлангунга қадар фойда ёки зарарларни ҳисоблаб чиқишда ҳисобга олинади.

3. Фойда ва унинг манбалари.

Фойда капитал ва ишбилармонлик қобилиятини ишга солиб, ақл-идрок билан иш юритиб, хатарли ишга таваккал қўл урганлиги учун тегадиган молиявий маблағ ҳисобланади.

4. Дюпон формуласи ва фойдага таъсир этувчи омиллар

Рентабелликнинг кўп омилли модели (Дюпон формуласи)

$$R = \frac{P}{K} = \frac{P}{N} * \frac{N}{K} = \frac{P}{N} + \frac{K}{N} = \frac{\frac{P}{N} * E}{\frac{E}{N} + \frac{E}{N}}$$

Бу ерда,
 R- рентабеллик коэффициенти;
 P- фойда;
 K- капитал;
 N- реализация;
 F- айланма капитал;
 E- асосий капитал;
 P/N- айланманинг рентабеллиги;
 N/K- фонд қайтими;
 F/N – фонд сиғими;
 E/N – айланма маблағларнинг айланувчанлиги.

ТЕСТ САВОЛЛАРИ

1. Пул маблағлари- молиявий ресурсларга нисбатан маънога эга бўлган тушунчадир.

- А. кенгрок
- Б. тор
- В. Умуман бир бирига ухшаш бўлмаган
- Г. барчаси тўғри

2. Корхоналар молияси молия тизимининг қайси бўғинига киритилади.

- А. Марказлаштирилмаган
- Б. Марказлаштирилган
- В. Давлат молияси
- Г. Давлат бюджети тизими

3. Фирмалар молиявий ресурслар манбалари таркибидаги ўз ва унга тенглаштирилган маблағлар қандай туркумланади

- А. Даромадлар ва тушумлар
- Б. Кредит инвестициялари ва тушумлар
- В. Бюджет маблағлари ва даромадлар
- Г. Молиявий бозорлардан жалб қилинган маблағлар.

4. Корхоналар молиясининг асосий функцияларини кўрсатинг:

- А. Корхонанинг ижтимоий тақдор ишлаб чиқариш жараёнидаги олинган молиявий натижаларини тақсимлаш ва қайта тақсимлаш;
- Б. Молиявий натижаларини тақсимланиши натижасидаги пул фондларини шаклланиши ва тегишли молиявий ресурслардан самарали фойдаланишини назорат қилиш;
- В. Корхоналар молиявий хўжалик фаолиятини рағбатлантирувчи каби функцияларни бажаради.
- Г. Барча жавоблар тўғри.

5. Амортизация фондни белгилаш

- А)асосий фонд ва номоддий активларнинг функционал имкониятлари ҳисоби
- Б)асосий фонд ва номоддий активи таъминоти
- В)ишлаб чиқарилаётган маҳсулот таннархида айланма ва айланма бўлмаган активларнинг харидига сарф харажатни курсатиш
- Г)харажатларни белгилаш

6. Йил охирига асосий ишлаб чиқариш фондларининг ҳолати.

- А. $F_1 = F_0 + F_{\text{я}} - F_{\text{ч}}$,
- Б. $F_1 = F_0 + F_{\text{я}}$
- В. $K_1 = F_1 / F_0 * 100\%$
- Г. $F_1 = F_{\text{я}} - F_{\text{ч}}$,

7. Асосий ишлаб чиқариш фондларини ўсиш индекси.

- А. $F_1 = F_0 + F_{\text{я}} - F_{\text{ч}}$,
- Б. $F_1 = F_0 + F_{\text{я}}$
- В. $K_1 = F_1 / F_0 * 100\%$
- Г. $F_1 = F_{\text{я}} - F_{\text{ч}}$,

8. Асосий ишлаб чиқариш фондларини янгиланиш коэффициенти.

- А. $K_2 = F_{\text{я}} / F_1$

- Б. $K_2 = F_я - F_1$
- В. $K_2 = F_я * F_1$
- Г. $K_2 = F_я K F_1$

9. Асосий капиталлардан фойдаланиш самарадорлиги кўрсаткичлари сифатида қуйидагиларни ҳисоблашимиз мумкин:

- А. Фонд қайтими, фонд сиғими, рентабеллик кўрсаткичи.
- Б. Реализация рентабеллиги, капиталларнинг ўртача тортилган қиймати, NPV кўрсаткичи.
- В. Айланма маблағларнинг айланиш тезлиги, хусусий капиталар рентабеллиги, ROA кўрсаткичлари.
- Г. Барча жавоб тўғри

10. Амортизация меъри қуйидаги формула орқали амалга оширилади:

- А. $H_i^A = \frac{(F^b - F^l) / T}{F^b} * 100\%$
- Б. $H_i^A = \frac{(F^b - F^l) / T}{F^b}$
- В. $H_i^A = \frac{(F^b - F^l)}{F^b} * 100\%$
- Г. $H_i^A = \frac{F^b * T}{F^b} * 100\%$

11. Хўжалик амалиётида амортизация фондини ҳисоблашнинг усуллари

- А. Тўғри чизикли усул, тезлаштирилган усул, бажарилган ишлар ҳажмига мутаносиб равишда ҳисоблаб ёзиш усули.
- Б. Тезлаштирилган усул, бажарилган ишлар ҳажмига мутаносиб равишда ҳисоблаб ёзиш усули.
- В. Тўғри чизикли усул, тезлаштирилган усул, бажарилган ишлар ҳажмига мутаносиб равишда ҳисоблаб ёзиш усули, кумулятив усули ва регрессив усул
- Г. Тўғри чизикли усул, бажарилган ишлар ҳажмига мутаносиб равишда ҳисоблаб ёзиш усули.

12. Ишлаб чиқариш ва хўжалик фаолиятида асосий воситалар объектлардан фойдаланиш даражасига кўра қуйидаги гуруҳларга бўлинади:

- А. Фойдаланилаётган, захирада турган, бузук ёки ишлатиш ҳолида бўлмаган асосий воситалар.
- Б. Захирада турган, бузук ёки ишлатиш ҳолида бўлмаган асосий воситалар.
- В. Фойдаланилаётган, захирада турган асосий воситалар.
- Г. Фойдаланилаётган асосий воситалар.

13. Асосий активлар ёки узоқ муддатли активлар айланма активлардан нимаси билан фаркланади?

- А. Кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш жараёнида асосий капитал айланма маблағлардан фарқли ўлароқ ўзининг қийматини аста секинлик билан бир неча такрор ишлаб чиқариш жараёнида амортизация фонди шаклида тиклаб боради.
- Б. Асосий активлар ўзининг қийматини товар шаклидан пул шаклига тўлиқ ўтказиши.
- В. Асосий активлар ва айланма активлар ўзларининг функционал ролига қараб ишлаб чиқариш жараёнида бир хил хусусият касб этади.
- Г. Барча жавоб тўғри.

14. Такрор ишлаб чиқариш жараёнида қатнашиши натижасида (А.Ф.ларни эксплуатация қилиш) уларнинг қиймати қуйидагиларга ажратилади:

- А. Эскириш ва амалдаги асосий фондларнинг қолдиқ қиймати.
- Б. Амортизация ва эскириш.

- В. Эскириш қиймати ва дастлабки қиймат.
Г. Барча жавоблар тўғри.

15. Асосий капиталлар қуйидагилардан ташкил топади:

- А. Асосий воситалар. Тугалланмаган узок муддатли инвестициялар, узок муддатли молиявий инвестициялар, номоддий активлар.
Б. Муомала фондлари ва ишлаб чиқариш фондлари.
В. Дебиторлик қарзлари ва пул маблағлари.
Г. Муомала фондлари ва пул маблағлари.

16. Ишлаб чиқаришдаги функционал ролига боғлиқ ҳолда айланма маблағлар қуйидагича туркумланади.

- А. Айланма ишлаб чиқариш фонди, муомала фондлари;
Б. меёрлаштирилган айланма маблағлар, меёрлаштирилмаган айланма маблағлар.
В. Хусусий айланма маблағлар ва қарз ҳисобига шакллантирилган айланма маблағлар.
Г. Меҳнат предметлари, тайёр маҳсулот ва товарлар, пул маблағлари ва ҳисоб китобдаги маблағлар.

17. Назорат амалиёти, режалаштириш ва бошқариш амалиётига боғлиқ ҳолда айланма маблағлар:

- А. Айланма ишлаб чиқариш фонди, муомала фондлари;
-Б. меёрлаштирилган айланма маблағлар, меёрлаштирилмаган айланма маблағлар.
В. Хусусий айланма маблағлар ва қарз ҳисобига шакллантирилган айланма маблағлар.
Г. Меҳнат предметлари, тайёр маҳсулот ва товарлар, пул маблағлари ва ҳисоб китобдаги маблағлар.

18. Шакллантириш манбаларига боғлиқ ҳолда айланма маблағлар:

- А. Айланма ишлаб чиқариш фонди, муомала фондлари;
Б. меёрлаштирилган айланма маблағлар, меёрлаштирилмаган айланма маблағлар.
-В. Хусусий айланма маблағлар ва қарз ҳисобига шакллантирилган айланма маблағлар.
Г. Меҳнат предметлари, тайёр маҳсулот ва товарлар, пул маблағлари ва ҳисоб китобдаги маблағлар.

19. Моддий мазмунига боғлиқ равишда айланма маблағлар:

- А. Айланма ишлаб чиқариш фонди, муомала фондлари;
Б. меёрлаштирилган айланма маблағлар, меёрлаштирилмаган айланма маблағлар.
В. Хусусий айланма маблағлар ва қарз ҳисобига шакллантирилган айланма маблағлар.
- Г. Меҳнат предметлари ва тайёр маҳсулот, товарлар, пул маблағлари, ҳисоб китобдаги маблағлар.

20. Балансда акс эттирилиш услубига кўра айланма маблағлар қуйидагича гуруҳланади:

- А. Заҳирадаги моддий айланма маблағлар, дебиторлик қарзлари, пул маблағлари.
Б. Меёрлаштирилган айланма маблағлар, меёрлаштирилмаган айланма маблағлар.
В. Хусусий айланма маблағлар ва қарз ҳисобига шакллантирилган айланма маблағлар.
Г. Меҳнат предметлари ва тайёр маҳсулот, товарлар, пул маблағлари, ҳисоб китобдаги маблағлар.

21. Дебиторлик қарларининг айланувчанлиги кўрсаткичи:

- А. 365/ (маҳсулот реализациясидан тушум/ йиллик соф дебиторлик қарзлари)
Б. Маҳсулот реализациясидан тушум / активларнинг ўртача қиймати

- В. 365/ (Реализация қилинган маҳсулот таннархи / модий ишлаб чиқариш захираларининг йиллик ўртача қиймати)
Г. 365- (маҳсулот реализациясидан тушум/ йиллик соф дебиторлик қарзлари)

22. Активларнинг айланувчанлиги кўрсаткичи:

- А. 365/ (маҳсулот реализациясидан тушум/ йиллик соф дебиторлик қарзлари)
-Б. Маҳсулот реализациясидан тушум / активларнинг ўртача қиймати
В. 365/ (Реализация қилинган маҳсулот таннархи / модий ишлаб чиқариш захираларининг йиллик ўртача қиймати)
Г. 365- (маҳсулот реализациясидан тушум/ йиллик соф дебиторлик қарзлари)

23. Моддий ишлаб чиқариш захираларининг айланувчанлиги кўрсаткичи:

- А. 365/ (маҳсулот реализациясидан тушум/ йиллик соф дебиторлик қарзлари)
Б. Маҳсулот реализациясидан тушум / модий ишлаб чиқариш захираларининг йиллик ўртача қиймати.
-В. 365/ (Реализация қилинган маҳсулот таннархи / модий ишлаб чиқариш захираларининг йиллик ўртача қиймати).
Г. 365- (маҳсулот реализациясидан тушум/ йиллик соф дебиторлик қарзлари).

24. Активлар рентабеллиги кўрсаткичи:

- А. Соф фойда / активларнинг ўртача йиллик қиймати
Б. Соф фойда / маҳсулот реализациясидан тушум
В. Соф фойда / хусусий капиталнинг ўртача йиллик қиймати
Г. Соф фойда / муомаладаги акцияларнинг миқдори

25. Реализациянинг рентабеллиги кўрсаткичи:

- А. Соф фойда / активларнинг ўртача йиллик қиймати
-Б. Соф фойда / маҳсулот реализациясидан тушум
В. Соф фойда / хусусий капиталнинг ўртача йиллик қиймати
Г. Соф фойда / муомаладаги акцияларнинг миқдори

26. Хусусий капиталнинг рентабеллиги кўрсаткичи:

- А. Соф фойда / активларнинг ўртача йиллик қиймати
Б. Соф фойда / маҳсулот реализациясидан тушум
В. Соф фойда / хусусий капиталнинг ўртача йиллик қиймати
Г. Соф фойда / муомаладаги акцияларнинг миқдори

27. Битта акциянинг фойдалилиги кўрсаткичи:

- А. Соф фойда / активларнинг ўртача йиллик қиймати
Б. Соф фойда / маҳсулот реализациясидан тушум
В. Тушум / муомаладаги акцияларнинг миқдори
-Г. Соф фойда / муомаладаги акцияларнинг миқдори

28. Дебиторлик қарзлар корхона балансининг қайси томонидан ва қайси бўлимида акс эттирилади.

- А. Активларнинг 2 бўлимида(айлама маблағлар) акс эттирилади.
Б. Пассивлар таркибида.
В. Активларнинг биринчи бўлимида.
Г. Пассивларнинг хусусий капитал бўлимида акс эттирилади.

- 29. Кредиторлик қарзлари корхона балансининг қайси томонидан ва қайси бўлимида акс эттирилади.**
- А. Активларнинг 2 бўлимида(айлама маблағлар) акс эттирилади.
 Б. Пассивларнинг мажбуриятлар бўлимида.
 В. Активларнинг биринчи бўлимида.
 Г. Пассивларнинг хусусий капитал бўлимида акс эттирилади.
- 30. Енгил автомобиллар, такси, йўлларда фойдаланиладиган автотрактор техникаси, махсус асбоб-ускуналар, инвентар ва жиҳолар, компьютерлар ва бошқалар учун амортизация меёри миқдори.**
- А. 20%.
 Б. 15%.
 В. 8%.
 Г. 5%.
- 31. Юк автомобиллари, автобуслар, махсус автомобиллар ва автотиркамалар, саноатнинг барча тармоклари, металл куйиш корхонаси учун машиналар ва ускуналар, қурилиш, кишлок хўжалик ускуналари ва машиналари, офис учун мебел ва бошқалар учун амортизация меёри миқдори**
- А. 20%.
 -Б. 15%.
 В. 8%.
 Г. 5%.
- 32. Фойдани шаклланишининг энг содда принципиал кўриниши қуйидагича бўлади:**
- А. $\Phi = Д - Х$
 Б. $Я\Phi = ССТ - ИТ$
 В. $А\Phi\Phi = Я\Phi - ДХҚБД - БЗ$
 Г. $У\Phi = А\Phi\Phi + МД - МХ$
- 33. Маҳсулотни сотишдан олинган ялпи фойда:**
- А.** бу асосий фаолиятдан олинган фойда суммаси плус молиявий фаолиятдан кўрилган даромадлар ва минус зарарлар сифатида ҳисоблаб чиқилади
-Б. бу сотишдан олинган соф тушум билан сотилган маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннари ўртасидаги тафовут сифатида аниқланади;
 В. маҳсулотни сотишдан олинган ялпи фойда билан давр харажатлари ўртасидаги тафовут ва плус асосий фаолиятдан кўрилган бошқа даромадлар ёки минус бошқа зарарлар сифатида аниқланади
 Г. Барчаси тўғри
- 34. Асосий фаолиятдан кўрилган фойда:**
- А.** бу асосий фаолиятдан олинган фойда суммаси плус молиявий фаолиятдан кўрилган даромадлар ва минус зарарлар сифатида ҳисоблаб чиқилади
Б. бу сотишдан олинган соф тушум билан сотилган маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннари ўртасидаги тафовут сифатида аниқланади;
-В. маҳсулотни сотишдан олинган ялпи фойда билан давр харажатлари ўртасидаги тафовут ва плус асосий фаолиятдан кўрилган бошқа даромадлар ёки минус бошқа зарарлар сифатида аниқланади
 Г. Барчаси тўғри
- 35. Умумхўжалик фаолиятидан олинган фойда**

- А. бу асосий фаолиятдан олинган фойда суммаси плус молиявий фаолиятдан кўрилган даромадлар минус молиявий фаолият бўйича зарарлар сифатида ҳисоблаб чиқилади
- Б. бу сотишдан олинган соф тушум билан сотилган маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннари ўртасидаги тафовут сифатида аниқланади;
- В. маҳсулотни сотишдан олинган ялпи фойда билан давр харажатлари ўртасидаги тафовут ва плус асосий фаолиятдан кўрилган бошқа даромадлар ёки минус бошқа зарарлар сифатида аниқланади
- Г. Барчаси тўғри

36. Капиталларнинг ўртача тортилган қийматини ҳисоблаш формуласи қайси жавобда тўғри келтирилган?

-А. $WACC = \sum_{i=1}^n k_i * r_i$

Б. $WACC = \sum_{i=1}^n r_i$

В. $WACC = \sum_{i=1}^n k_i * r_i / ROA$

Г. $WACC = \sum_{i=1}^n k_i$

37. «Тадбиркор ихтиёридаги барча моддий воситалар, товарлар ва пул маблағлари бигаликда тадбиркорлик капитали деб аталади»-деган таъриф қайси иқтисодчи олимга тегишли.

- А. Ш. Шодмонов.
- Б. В. Бочаров.
- В. А. Ўлмасов.
- Г. М. Шарифхўжаев.

38. Молиявий инвестициялар портфелини баҳолашнинг CAPM модели қайси формулада тўғри келтирилган.

- А. $k_i = k_{RF} + (k_M - k_{RF})\beta$.
- Б. $k_i = k_{RF} + (k_M - k_{RF})$
- В. $k_i = k_{RF} + (k_M - k_{RF})\beta + 1$.
- Г. Барча жавоб тўғри.

39. Соф келтирилган самара кўрсаткичи қайси формулада тугри курсатилган:

А. $-NPV = \sum_{t=0}^n \frac{CF_t}{(1+k)^t} - IC$

Б. $PI = \frac{PV(\text{прибыли})}{PV(\text{затрат})} = \frac{\sum_{t=0}^n CIF_t / (1+k)^t}{\sum_{t=0}^n COF_t / (1+r)^t}$,

В. $\sum_{t=0}^n \frac{CF_t}{(1+IRR)^t} = 0$

Г. $c = SN(d_1) - K e^{-r(T-t)} N(d)^2$

40. Инвестицияларнинг фойдалилик индекси кўрсаткичи қайси формулада тугри курсатилган:

А. $NPV = \sum_{t=0}^n \frac{CF_t}{(1+k)^t} - IC$

$$Б. - PI = \frac{PV(\text{прибыли})}{PV(\text{затрат})} = \frac{\sum_{t=0}^n \frac{CIF_t}{(1+k)^t}}{\sum_{t=0}^n \frac{COF_t}{(1+r)^t}},$$

$$В. \sum_{t=0}^n \frac{CF_t}{(1+IRR)^t} = 0$$

$$Г. c = SN(d_1) - K e^{-r(T-t)} N(d_2)$$

41. Ишлаб чиқариш жараёнида қатнашишига қараб харажатлар:

- А. Ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш харажатлари
- Б. Тўғри ва эгри харажатлар.
- В. Доимий ва ўзгарувчан харажатлар.
- Г. Маҳсулот таннархи ва давр харажатлари.

42. Таннархга ўтказиш усулига қараб:

- А. Ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш харажатлари
- Б. Тўғри ва эгри харажатлар.
- В. Доимий ва ўзгарувчан харажатлар.
- Г. Маҳсулот таннархи ва давр харажатлари.

43. Маҳсулот ишлаб чиқариш хажмининг ўзгаришига қараб харажатлар:

- А. Ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш харажатлари
- Б. Тўғри ва эгри харажатлар.
- В. Доимий ва ўзгарувчан харажатлар.
- Г. Маҳсулот таннархи ва давр харажатлари.

44. Маржинал фойда -бу

- А. Маҳсулот реализациясидан тушумдан ўзгарувчан харажатларни чегириб ташлангандан сўнг ўолган молиявий натижа.
- Б. Корхонанинг инвестиция фаолиятидан тушган фойда
- в) Ўзгармас аралаш сарф харажатда ялпи фойда хажмининг усишидан тушган қушимч фойда
- г) Молиявий мустаҳкамлик кўрсаткичи.

45. Қуйидагиларнинг қайсилари давр харажатлари туркумига киритилади?

- А. Сотиш бўйича харажатлар, бошқарув харажатлари.
- Б. Амортизация ва иш ҳақи харажатлари.
- В. Сотиш бўйича харажатлар, амортизация ва бошўа операцион харажатлар.
- Г. Барча жавоблар тўғри.

46. Қуйидагиларнинг қайси бирлари таннарх таркибини ташкил ўилувчи харажатлар ҳисобланади?

- А. Сотиш бўйича харажатлар, бошқарув харажатлари.
- Б. Амортизация ва иш ҳақи харажатлари.
- В. Сотиш бўйича харажатлар, амортизация ва бошўа операцион харажатлар.
- Г. Барча жавоблар тўғри.

47. Баҳо нима?

- А. Қийматнинг пулдаги акс эттирилишидир.
- Б. Таннарх элементларини акс эттирилиши.
- В. Баҳо- бу даромадлардан харажатларни чегирилгандан сўнгги молиявий натижа.
- Г. Барча турдаги харажатлар.

48. Дебиторлик қарзи:

- а) муомала фондларини ташкил этади;
- б) ишлаб чиқариш фондларини ташкил этади.
- в) молиявий механизмини ташкил этади.
- Г) асосий воситалар буйича қарздорлик

49. Қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда муайян мақсадларга сарфлаш шарти билан юқори бюджетдан қуйи бюджетга қайтармаслик шарти билан ажратиладиган пул маблағлари бу?

- А. Субсидия;
- Б. Субвенция;
- В. Дотация;
- Г. Бюджет ссудаси;

50. Молиявий назорат амалга ошириш вақтига кўра қандай турларга бўлинади.

- А. Дастлабки, жорий ва сўнги назорат.
- Б. Дастлабки, кундалик ва якуний
- В. Доимий, якуний, вақтинчалик назорат.
- Г. Тўлиқ, вақтинча ва ташқи назорат

51. Маҳсулот реализациясидан тушумнинг таърифини тўғрисида кўрсатинг.

- А. Маҳсулот реализациясидан тушум- ўзида реализация қилинган товарлар ва кўрсатилган хизматлар ҳисобига корхона ҳисоб рақамига келиб тушган пул маблағлари йиғиндисини ўзида акс эттиради.
- Б. Маҳсулот реализациясидан тушум- асосий фаолиятдан бўлмаган барча даромадларни ўзида акс эттиради.
- В. Маҳсулот реализациясидан тушум молиявий фаолият ва фавқулодда пайдо бўладиган даромадлар ҳисобига шаклланади.
- Г. Маҳсулот реализациясидан тушум- корхона фойдасини ўзида акс эттиради.

52. Молиявий назорат амалга ошириш вақтига кўра қандай турларга бўлинади.

- А. Дастлабки, ички ва ташқи
- Б. Дастлабки, кундалик ва якуний
- В. Доимий, якуний, вақтинча
- Г. Тулиқ, вақтинча, ташқи.

53. Корпоратив молияни ташкил қилиш принципларини кўрсатинг.

- А. Хўжалик фаолиятини ўз изини бошқариш, ўз-ўзини қоплаш ва ўз-ўзини молиялаштириш, молиявий захираларнинг мавжудлиги.
- Б. Хўжалик фаолиятини ўз изини бошқариш, молиявий захираларнинг мавжудлиги.
- В. Хўжалик фаолиятини ўз изини бошқариш, ўз-ўзини қоплаш ва ўз-ўзини молиялаштириш.
- Г. Ўз-ўзини молиялаштириш, молиявий захираларнинг мавжудлиги.

54. Компания активларининг таркибини кўрсатинг.

- А. Айланмадан ташқари активлар ва айланма активлар.
- Б. Хусусий капитал ва мажбуриятлар.
- В. Хусусий капитал ва айланмадан ташқари активлар.
- Г. Айланмадан ташқари активлар ва мажбуриятлар.

55. Компания пасивларининг таркибини кўрсатинг.

- А. Айланмадан ташқари активлар ва айланма активлар.
- Б. Хусусий капитал ва мажбуриятлар.

В. Хусусий капитал ва айланмадан ташқари активлар.

Г. Айланмадан ташқари активлар ва мажбуриятлар.

56. Қайси бир жавобда хусусий капитал элементлари тўғри курсатилган?

-А. Ҳиссадорлик капитали, заҳира капитали, тақсимланмаган фойда, қўшилган капитал.

Б. Қисқа муддатли мажбуриятлар, кредиторлик қарзлари, банк кредитлари.

В. Ҳиссадорлик капитали, заҳира капитали, тақсимланмаган фойда, қўшилган капитал, кредиторлик қарзлар.

Г. Заҳира капитали, тақсимланмаган фойда, қўшилган капитал, банк кредитлари.

57. Қайси бир жавобда қарз капитали элементлари тўғри курсатилган?

А. Ҳиссадорлик капитали, қўшилган капитал.

-Б. Қисқа муддатли мажбуриятлар, кредиторлик қарзлари, банк кредитлари.

В. Тақсимланмаган фойда, кредиторлик қарзлар, дебиторлик қарзлар.

Г. Заҳира капитали, тақсимланмаган фойда, қўшилган капитал, банк кредитлари.

58. Қайси турдаги харажатлар давр харажатлари хисобланади.

-А. Реализация харажатлари, бошқариш харажатлари, бошқа операцион харажатлар.

Б. Иш ҳақиға тўғри харажатлар, материалларга тўғри харажатлар, ишлаб чиқариш устама харажатлари.

В. Реализация харажатлари, бошқариш харажатлари, молиявий фаолият бўйича харажатлар.

Г. Иш ҳақиға тўғри харажатлар, материалларга тўғри харажатлар, молиявий фаолият бўйича харажатлар.

59. Қайси турдаги харажатлар реализация қилинган маҳсулот таннархини ташкил қилади?

-А. Иш ҳақиға тўғри харажатлар, материалларга тўғри харажатлар, ишлаб чиқариш устама харажатлари.

Б. Реализация харажатлари, бошқариш харажатлари, бошқа операцион харажатлар.

В. Реализация харажатлари, бошқариш харажатлари, молиявий фаолият бўйича харажатлар.

Г. Иш ҳақиға тўғри харажатлар, материалларга тўғри харажатлар, молиявий фаолият бўйича харажатлар.

60. Ликвидлилик кўрсаткичи нимани тавсифлайди?

-А. Компаниянинг қисқа муддатли мажбуриятларини тўлай олиш қобилиятини тавсифлайди.

Б. Компаниянинг узоқва қисқа муддатли мажбуриятларини қайтариш имкониятини тавсифлайди.

В. Ресурслардан самарали фойдаланишни тавсифлайди.

Г. Корхона фаолиятининг соф самарадорлигини тавсифлайди.

60. Капиталлар таркиби кўрсаткичи нимани тавсифлайди?

-А. Компаниянинг узоқ ва қисқа муддатли мажбуриятларини қайтариш имкониятини тавсифлайди.

Б. Компаниянинг қисқа муддатли мажбуриятларини тўлай олиш қобилиятини тавсифлайди.

В. Ресурслардан самарали фойдаланишни тавсифлайди.

Г. Корхона фаолиятининг соф самарадорлигини тавсифлайди.

61. Ишбилармон фаоллик кўрсаткичи нимани тавсифлайди?

-А. Ресурслардан самарали фойдаланишни тавсифлайди.

Б. Компаниянинг қисқа муддатли мажбуриятларини тўлай олиш қобилиятини тавсифлайди.

В. Компаниянинг узоқ ва қисқа муддатли мажбуриятларини қайтариш имкониятини тавсифлайди.

Г. Корхона фаолиятининг соф самарадорлигини тавсифлайди.

62. Ренбателлик кўрсаткичи нимани тавсифлайди?

-А. Корхона фаолиятининг соф самарадорлигини тавсифлайди.

Б. Компаниянинг қисқа муддатли мажбуриятларини тўлай олиш қобилиятини тавсифлайди.

В. Компаниянинг узоқ ва қисқа муддатли мажбуриятларини қайтариш имкониятини тавсифлайди.

Г. Ресурслардан самарали фойдаланишни тавсифлайди.

63. Молиянинг характерли белгиларини кўрсатинг?

А Пул, таксимлаш ва назорат характери;

- В) Пул, таксимлаш ва фондли характери;

С) Пул, таксимлаш ва режалилик характери;

Д) Пул ва муомила маблағлари характери;

64. Қайси турдаги харажатлар молиявий фаолият харажатлари ҳисобланади.

-А. Кредитлар бўйича тқловлар, хорижий валюталар курслари қртасидаги салбий тафовутлар, молиявий активларни баўолашдаги заралар, ижара тўловлари.

Б. Иш ҳақиға тўғри харажатлар, материалларга тўғри харажатлар, ишлаб чиқариш устама харажатлари, молиявий активларни баўолашдаги заралар, ижара тўловлари.

В. Реализация харажатлари, бошқариш харажатлари, молиявий фаолият бўйича харажатлар.

Г. Иш ҳақиға тўғри харажатлар, материалларга тўғри харажатлар, молиявий фаолият бўйича харажатлар.

65. Молиявий ричаг нимани акс эттиради?

-А. Молиявий дастак- соф фойда ўзгаришини операцион фойда ўзгаришига боғлиқлигини акс эттиради.

Б. Молиявий ричаг- тушум ўзгаришини операцион фойда ўзгаришига боғлиқлигини акс эттиради.

В. Молиявий ричаг-барча харажатлар ва даромадлар қртасидаги тафовутдир.

Г. Молиявий ричаг- асосий фаолиятдан олинган даромад қзгаришини тавсифлайди.

66. Корпоратив молияда приципал агент муаммоси назарияси қуйидаги тўқнашувларни ўз ичига олади:

А. Акционерлар ва менежерлар;

Б. Мол етказиб берувчилар ва истеъмолчилар;

В. Акционерлар ва кредитлар;

Г. Менежерлар ва кредиторлар.

67. Портфеллардан кутиладиган даромад қайси формулада тқгри келтирилган.

А. $k_p = \sum_{i=1}^n x_i k_i$

Б. $(r) = VE(r_1) + (1-V)E(r_2)$

В. $c = SN(d_1) - K e^{-r(T-t)} N(d_2)$

Г. Барча жавоб тугри.

68. Молиялашгириш коэффициенти қандай аниқланади?

-А. Хусусий капитални қарз капиталига нисбати орқали аниқланади.

Б. Хусусий капитални жами пассивларга бўлиш орқали аниқланади.

В. Давр мобайнидаги реинвестицияланган соф фойдани хусусий капиталнинг ўртача қийматига бўлиш орқали аниқланади.

Г. Инвестицияланган капитални жамғарилган фойдага нисбати орқали аниқланади.

69. Молиявий мустақиллик коэффициентини қандай аниқланади?

-А. Хусусий капитални жами пассивларга бўлиш орқали аниқланади.

Б. Хусусий капитални қарз капиталига нисбати орқали аниқланади.

В. Давр мобайнидаги реинвестицияланган соф фойдани хусусий капиталнинг ўртача қийматига бўлиш орқали аниқланади.

Г. Инвестицияланган капитални жамғарилган фойдага нисбати орқали аниқланади.

70. Барқарор иқтисодий ўсиш коэффициентини қандай аниқланади?

-А. Давр мобайнидаги реинвестицияланган соф фойдани хусусий капиталнинг ўртача қийматига бўлиш орқали аниқланади.

Б. Хусусий капитални қарз капиталига нисбати орқали аниқланади.

В. Хусусий капитални жами пассивларга бўлиш орқали аниқланади.

Г. Инвестицияланган капитални жамғарилган фойдага нисбати орқали аниқланади.